

TARTALOM

- 3 Ágh István: Egy vérengzés emlékképe, A túlélés ünnepélye; Három csapás; Ezért áldoztam véremet?
- 7 Lokodi Imre: Bartóki szép
- 17 Szikra János: Profán legendák
- 22 Gerzsényi Gabriella: Hogy jó legyen
- 25 Urbán Gyula: Egy dunántúli udvarház épülése és romlása dalban elbeszélve
- 29 Szilágyi-Nagy Ildikó: Kút
- 32 Bobory Zoltán: Kettősség
- 33 Gutai István: Én, Faluközi Anna Papp Lajosné
- 38 Regős Mátyás: Fellázadok, nyilván csak gondolatban
- 40 „A győzelmet nehéz megemészteni”
(Izer Janka beszélget Regős Mátyással)
- 44 Baráth Tibor: „Nem orvos kell, középhátvéd”
(Felnövéstörténet a halál árnyékában – széljegyzetek Regős Mátyás Tikijéhez)
- 51 Rideg István: Az én nevelőim
- 58 Gy. Szabó András: Petőfi napja
- 61 Zétényi Zsolt: A magyar örökkévalósági klauzula: az állami és nemzeti függetlenség
- 89 Varga Csaba: Mi is az a jogállam?
- 104 Vojnics-Rogics Réka: A fikció egyezéséért a valóság a felelős
(Visky András: Kitelepítés)
- 107 Mátyus Aliz: Ráfigyelni egy másik hadifogolyra és övéire
(Suhai Pál: Befelé élt élet. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyéveiből”, 1945–1950)
- 110 Halász Péter: „Áron nem hagyja magát”
(Mirk László: Erdély lelke szólal)
- 116 A Bethlen Gábor Alapítvány 2022. évi díjazottjai
(Bakos István, Bartos Mónika, Bíró Zoltán, Béres József, Petrik Béla, Tókos Ibolya méltatásai)

Borító: Jánosi Nikolett. E lapszámunk képei az *Elmozdul a fal – Mácsai István Kiscellben* című kiállítás anyagából nyújt válogatást (2022. december 9. – 2023. április 2. / Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár, Templomtér).

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: [Csoóri Sándor](#); **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kulturális és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Tel.: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk a Kulturális és Innovációs Minisztérium, a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Magyar Kulturáért Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával jelenik meg. „A Hitel folyóirat 2022/1. szám kiadásának biztosítása” szakmai program megvalósítását 2022. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. „A Hitel folyóiratot – mint a civil szférát reprezentáló szakmai sajtóterméket – megjelentető Nemzeti Kulturáért és Irodalomért Alapítvány szakmai programjának és működésének biztosítása” című támogatási cél megvalósítását 2022–2023-ban támogatta: Nemzeti Együttműködési Alap, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a Miniszterelnökség. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 8040 Ft, fél évre 4020 Ft. Nyomta és kötötte: Coradix Kft. HU ISSN 0238-9908. **E-mail:** Isó M. Emese (képszerkesztő) iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár) szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers) leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza) nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő) papp@hitelfolyoirat.hu.

Mácsai István: Piros kalapos női portré (olaj, farostlemez, 56,5x40 cm, 1960-as évek eleje, magántulajdon), © Gyuricza Máttyás

Ágh István

Egy vérengzés emlékképe

A sárból rakott halmon fekvő holtak,
miként még élve, maguk mentségére
a golyózapor elől odabújtak,
a fényképen mint nyulak terítéke,
ahol két űzött vad hiánya látszik,
valami istenadta bátorsággal
a mentőangyal a sortűzön átvitt,
füstbe rejtett, és láthatatlan szárnyalt
velem az alagsorig, nem emlékszem
az útra, mely nem tudtam, hova torkoll,
ha lépésenként kivégezhetnének,
mint lövöldében lettem volna célpont,
de rám előbb még célozni se kellett,
minden golyó talált a zsúfolt téren,
ahogy már üres helyünkre is lőttek,
mint egy hullákkal határolt térképre.

A túlélés ünnepélye

Túlélvén a fegyver vérengzését,
tagjaimban öröm áradt széjjel,
gerincemen hegedült szerencsém,
mint egy lány az ölelő kezével,
így váltottam földi üdvösségre
pusztulásom, ha már megmaradtam,
repülésre lettem volna képes,
elhagyni a várost a magasban,
sántítottam, mégis égbe szálltam,
míg a pince szájáig elértem,

még mélyebbről tört föl kiáltásom,
édesanyám tudja meg, hogy élek,
hatvanhatszor ittam áldomást rá,
de közel már haladékom vége,
magas korom minden boldogságát
megfizettem fiatalon, vérrel.

Három csapás

Járvány, háború, aszály,
együtt a három csapás,
az agg próféták sötét
jóslata valóra vált,

ami régen véget ért,
mint üstökös visszatér,
s bennem ismétli magát
a sápadt életveszély,

lángoló skarlátba vált
szúzi bőrömön a láz,
alig éltem valamit,
s megálmodtam a halált,

a szomjasok odakint
kutat ástak, van-e víz,
a föld túlsó oldalán
jutnak ki a tengerig,

kint a globális aszály
csörömpöl, akár lánc,
őszül, sárgul, feketül
a keményre sült világ,

vascsövéből rám tüzelt,
aki ellen tüntetek,
a vereség szégyenét
kitört vérem mossa le,

most kollektív büntetést
kap az is, aki csak él,
nem keresi az okot,
hamis bíróság ítél,

gőgös istentagadók
háta mögött van az Ur,
azért irányítanak,
absztrakt algoritmusok,

dúl a ragály, jár a tank,
kibírhatatlan a nap,
a tette kész rémület
légiói rajzanak,

maga miatt veszik el
ez a közömbös tömeg.
jobb, ha nem tudjuk, mi lesz
nélküled és nélkülem.

Ezért áldoztam véremet?

Ötvenhattól hatvanhat év
süllyedt a mélybe az idén,
kútba estek a jelszavak,
Vesszen Gerő, Ruszkik haza,

de a lábam még bizsereg,
folytatja az aknarepesz,
amíg a haladék kitart
fájdít a halottak miatt,

magamon nem sajnálkozom,
csak a világot vádolom,
nem éppen a sortűz okán,
csak az utolsó szó jogán.

Ezért hullattam véretem,
mikor a remény vezetett,
miközben a forradalom
úgy hullott le, akár a lomb,

emléke tiltott vagy szabad,
zászlónk mindig lukas maradt,
szakadékká mélyült a kör,
s leszáll az űr, akár a köd,

bár győzött, ami elbukott,
nem az, ami a célja volt,
minden szálat összekuszált
a vér nélküli változás,

a forma majdnem ugyanaz,
amíg becsapnak a szavak,
abból fakad a hatalom,
amiből gyűlik a vagyon,

az egymás ellen felkelő
gyűlölet országosra nő,
s ameddig egyensúlyban áll
a jó s a rossz, korhadva fáj.

Ezért áldoztam véretem?
már kimondani sem merem,
látván az elsimult közönyt
a megjelent tagok között,

mindegy már, hogy a férfi, nő
lelketlen szívkereskedő,
ki, mikor sírni kell, röhög,
és meg sem halt, már üdvözül.

Én nem ezért a közegért
éltem, aki magának él,
boldogít végül annyi év,
amennyit életem kimért.

Lokodi Imre

Bartóki szép

Miután a völgyben Janicsay Borbála pártában maradó báró kisasszony visszajáró szelleméről kezdenek beszélni, az önkormányzat megkettőzi az éjjeliőrök számát, juttatási pótlékként vállalja az érintettek szemétszállítási díjának megterítését.

Aznap este Izsákkal vagyunk az utcán, a neonsápadt éjszakában, leleményességünkre, tapasztalatunkra bízva, ki milyen kézbelivel jön. Mivel olyan időket élünk, amilyent, éjjeliörködni önvédelmi szerszám nélkül elképesztő könnyelműség. Hol van már az a lány, termékeny békeidő, amikor Harmat Matyi szájában úgy hajnali négy óra táján kivirágzik a labdarózsa, miután elmelegedni kezd a műemléknek számító harangláb alá.

Matyi szokása ágacskaat forgatni a szájában, kivételesen a bazsarózsa ágacskaat. Ilyen emberről mondják mifelénk, hogy rigolyás, nehéz természetű teremtés. Fogalmam sincs, honnan a képzettársítás, de ez a szokás egyáltalán nem ritka. Ha ez így megy, előbb-utóbb felveszik a népbetegségek lajstromába. Azt mondják, a tojásfej is népbetegség, ám még kiderítésre vár, a völgyben mitől annyi tojásfejű ember, noha, az igazat megvallva, nekem nem tűnt fel ez a jellegzetesség. Feltehetően azért nem, mert nekem is tojásfejűem van, tudom apámtól, amit ez időben sűrűn hangoztat, ami arra utal, hogy meggyőződése szerint a tojásfejűek között kell keresnem nemzőmet, semmi esetre sem ő az, hiszen neki nem is tojásfeje van, hanem, ahogyan kell, szikáran szögletes. Az ilyenre mondják, laposra vert pofa. Ez a tény apám szerint vitathatatlan válóok és perdöntő bizonyíték, csak hogy mire észbe kap, már nincs kitől válnia, hiszen anyám az én tojásfejűségem okán felmerült vita és tettlegesség után megválnak tőlünk, elmelegednek, természetesen tojásfejű alakkal, hátrahagyva engem szögletes fejű apámmal, aki napról napra elmondja, hogy meggyőződése szerint anyám egy közönséges kurva. Apámmal szemben, akinek kifejezett vágya volt, hogy tojásfejű

LOKODI IMRE (1963) író, újságíró, televíziós szerkesztő.

ember soha ne kerüljön a szeme elé, én sok ilyen tojásfejű férfiembert látok, szájukban ággal, gyufa-, bürök-, rozmaring, kapor- és szalmaszállal. Van, aki annyira mohón viszi ezt a furcsaságot, hogy tövises galagonyaágot szúr a szájába, tartaléknak galagonya-bokrétát tűz a kalapjába, mondják ugyanis, nedve a szívre jó hatással van.

Mérvadónak tekinthető vélemények szerint itt szerre mindenki megbolondul, viszont én nem állítanám ezt.

Mondom, Harmat Matyi bámulatosan könnyedén, bazsarózsaággal csinálja, azzal kel, azzal fekszik. Egy ilyen hajnalon történik, ami, miután a bagoly ki-repül a harangláb tornyából. A cselekvés részeseként nagyon is helyeslem, hogy a falu lakossága passzív deffenzívából meglehetősen brutális offenzívába vált, hétvégenként testületileg kivonul a várkastély tövébe, és holdfelkelte után, amikor a baglyak ideje eljön, az emberek torkaszakadtukból ordítják, Janicsay Borbálaaa, a gyehennááák tüzéééére valóóó vaaagy! Maraaadj a poklok fenekééén! Ne kísééértsd népedeet! Ha ez nem volna elég, megrázzák a jószág nyakából lepeckelt csengőt és kolompot, verik a dobot, a hajdani húsvéti feltámadások elmaradhatatlan hangszerét, amit újra kellene húzni kutyabőrrel, de nem kerül ember, aki a vállalását szakszerűen el tudná végezni, holott az eb ki van nézve régóta. A faluvégi Pongrátné kutyájáról van szó, ami sorra, alszegtől felszegig lepisili a házak frontján ültetett tearózsákat, ki is száradnak mind. Újabban mindenkit megugat, vicsorít vérmesen, többen állítják, a helyzet drámai: Gyula habot túr, nyáladzik, meg van veszve teljesen. Mások szerint nem is igaz, egyébként is, ha nem lenne, megnézhetnénk magunkat, mert nagy elszántsággal veszi üldözőbe az Oláhok pataka felől közelítő, szokatlanul elszaporodott vadmacskákat. Pongrátné fel is mutat egy fogas csapda fogta dögöt. A csapda valójában őznek volt állítva, mert a dúvad mindent megesz, szívesen fogyasztja a temető árvácskáit, de a jégvirágot sem veti meg. Ami a nyúzott vadmacskát illeti, erősen kár, mondja Pongrátné, hogy a prémek kabátok teljesen kimentek a divatból. Még maradt volna egy lehetőség, aminek hatékonyságát véleményem szerint megkérdőjelezni nem is lenne szabad, már ami Janicsay Borbála szellemének távoltartására vonatkozna, az pedig a harang, viszont erről hallani sem akar a főegyházmegye, az általános helynök úr kérdésre kérdéssel válaszolt, elment az eszünk, mégis mit képzelünk?

A legnagyobb nyilvánvaló bajról senki nem beszél, és pedig arról, hogy már az első, várkastély alatti villámcsődületnél elkezdenek lefelé gurulni a kövek, szemlátomást nő a fal repedése, kérdezem én, vajon mitől? Az emlékezet úgy tartja, hogy a labancok felrobbantják a kurucokhoz pártoló Janicsay bárók ősi fészket, viszont később megújul, szépen benépesül Janicsay bárókkal. Ezt a változatot azonban nem venném készpénznek, mert mondhat a száj, amit akar, ha nincs történelmi leírásokban benne. Mindenesetre, ha a műemlék-védelem nem avatkozik be, egy-két villámcsődülettel járó lármával tovább

repeztünk, a várkastélyt földig romboljuk, oda lesz a maradék idegenforgalom, ha a szellemjárás-kutatókat ebbe a kategóriába lehet sorolni, úgyhogy a magam részéről nem tartom szerencsésnek tovább provokálni Janicsay Borbálát.

Hogy mi van? Harmat Matyi szája mézes bazsarózsa?

Lám, alszegről felszegig alig változik valamit a folklór. Akkor se sokat, ha a történet szájról szájra adva egyre ragacosabb. Mi tagadás, Harmat Matyi csókos legény, nem reménytelen eset, jó sármmal, darabos fizikummal, amíg. Az agglegényszáj virágzása természetszerűleg hírt kap, az esemény bejárja a Tündér Ilona völgyének falvait, majdnemhogy elindulnak csoportosan megnézni, valójában mi történik, aztán a kezdeményezők elrestelik magukat, nehogy már Harmat Matyi megérne nekik annyit...

Szomorú legény lehet, akinek a szája nem virágzik!

Mit mondjak, a labdarózsás esettel visszafogottabban bár, de sokat foglalkoznak a völgy lakói, azóta is erősen megoszlanak a vélemények, viszont ami közös: senki nem vonná kétségbe a történetet. Van, aki szelíd természeti jelenségnek tekinti, mások mögöttes elszólása szerint a Harmat Matyi szájában ki-virágzó labdarózsa nem természetes folyomány. Megint mások: le van sajnálva, Harmat Matyi szája különben is kihűlőben.

Se illat, se szírom.

Mondom a magamét, milyen randák az emberek, idő előtt leírják azt, akit megvisel valamilyen betegség. Nincsenek tekintettel arra, hogy Harmat Matyi ekkor már veserákos, nem tud ott lenni a Rügyfakasztó Gyöngykoszorú Néptánctalálkozón, ahová az önkormányzat megmosolyogatóan naiv meggondolásból, önköltségen, autóbusznyi agglegényt utaztat, hátha!

Vágott szárú gumicsizma, bocskorszanda, kitérdelt Force török farmernadrág, görgényhodáki zöld kalácsfonásos gyapjúblúz, alatta originál Livingstoneing a kilósból, zsíros zöld kalap fenyőrügy-bokkrétával, innen visszafelé: borosta, kiálló kunos arccsontok, pajzsmirigyedtől elhulló szemöldök, vigyorgással terjedő fogszuvasodás, éles ádámcsutkák, betörött körmök, vízzel feltelten dagadó bokkák, úgyhogy a népi csizmalehúzó nem megy feledésbe, a lábujjakon pedig húsba vágóan behajló körmök, amit a hajnali harmat áztat ki a kertek alján, hazafelé menet, feltéve, ha a láb bocskorszandálban cuppog. Ilyen volt Matyi. Isten adjon örök nyugodalmat neki!

Ád, vajon, ád?

Szóval újabban doronggal, bütykös juhászbottal, vasvillával, baltával szokás kiállni az utcára, jómagam sarlóval érkezem a villanyoszlopok fénykörébe, nézzük a villanykörte fehér izzásában repkedő éjjeli lepkék ostromát, amíg elmegy a szemünk világa, nagyokat pillogtatunk, ha látni akarunk valamit. Így vagyunk akkor is, ha a Horváth-bárban kétszer nézzük végig ugyanazt a szexfilmet, amit a tulaj kifejezetten éjfél után engedélyez videóról. Látni kell márpedig, azért vagyunk kint, hogy lássuk azt is, amit látni nem szabad. Főlösképpen hangoztatom, tulajdonképpen negatív diszkriminációval kezel az önkormányzat, de egy szavamat sem értik sorstársaim, néznek bambán, mi van?

Megmondom, faszfejek! Szerintem kisebb gond Janicsay Borbála bárókisaszszony visszajáró szelleme, mert hol nem járnak vissza a szellemek; a községi tanács valójában a falu súlyos demográfiai mutatóiból kiindulva elrettentő csapással próbálja a kiöregedés elejét venni, mégpedig olyanformán, hogy a romlott, jászolban alvó, zömében kiszáradt agglegényeket kivétel nélkül arra kötelezi, hogy a nős és nemzőképes férfiakkal szemben többszörösen viseljék a szociális terhet, ami végül is nagyon igazságtalan határozat. Többször felhívtam a figyelmet a nem annyira nyelvi, mint inkább fogalmi zavarra, hiszen a bakterkedés végül is nem szociális, hanem biztonsági kérdés. Ha kitátánám a szám, talán kiderülne, még siralmasabb képet mutatna a falu demográfiája, ha az agglegények nem hajtanák ki magukból a ledolgozatlan ösztönt.

A ledolgozatlan ösztön hullámszerűen, többnyire telehold után szokott jelentkezni. Amikor ezt hangoztatom, váratlanul rám támad a veres hajú Váli Piros. Jobb, ha vigyázok a számra, mondja, különben ő sem lesz rest a száját kitátani, hogy jó emberek, nézzétek meg jól szép kisgyermekem arcát! Hogy mit fogtok látni rajta? Hát nézzétek a csillagos eget, a csillagos eget! Ha nézik az emberek Váli Piros kisgyermek arcán a csillagos eget, akkor az asszony azt állítja, hogy a Göncöl-szekér az erősen szeplős fiú arcán ugyanúgy, tök olyan dőlés- és fekvésszögben látható, mint az én késő legénykori arcomon. Ha pedig ez sem lenne meggyőző, akkor további égitesteket hívna segítségül. A Jupiter, a Vénusz, a Mars és a Szaturnusz, valamint a Hold egyazon időben kétszeri együttállásáról is tudna kérlelhetetlen bizonyítékokkal szolgálni. Szólok a veres hajú Váli Pirosnak, a dolgot kezelje a prezentáltnál diszkrétebben. Váli Piros elgondolkozik, úgy látom, intelmemet erősen mélyre szívja, talán a szív tájékáig. Mindig tudtam, Váli Piros tulajdonképpen tűrhetően jó asszony, lehet, nem is sarlatán, tart diszkréciót, feltéve, ha kéred, de garantálni nem tudnám. Eközben kérges talpából kipiszkál egy jókora tövist, érezte a fene, mondja, majd hosszasan néz rám. Még meggondolja, mi legyen. Biztosít, amíg életben van Váli Jakab, nem kér gyermektartási részvállalást tőlem, viszont ha Jakab a gégerákjával végre elpucol, akkor első körben Dénes-mintát vesznek tőlem, mert hiába teszem száraznak magam, és őt teljesen elhanyagolom, mert percig sem hiszi, hogy a kis szeplős Váli megfogánása idején már romlott lenne a magom.

Ismerve valamennyi kézbeli technikai előnyét és hátrányát, én mindig a sarló mellett döntök. Becsípem a hónom alá, kezeimet zsebre vágom, megyek, éppenséggel állok, nézem, kinek van kerékpározni kedve alig valamivel éjjel előtt szigorúan a gyalogjárón, ahová az utcára zuhogó neonfényből meglehetősen kevés, mindössze a gyepek tövére jut, undorítóan látni a patkányok suhanását, vagy hallani arra tájt ipari gumicsizma csorszogását.

Feszt hangoztatom, az éjszaka nyitott könyv, házról házra ki lehet olvasni belőle a sorsok alakulásának erősen befolyásoló okait. Erre a tudományra Váli Piros oktatott. Másként szólva a sötétség arra jó, hogy világosabban lássuk a szóbeszédek összefüggéseit. A hamis történetek nagyrészt napvilág születnek,

amikor a mennyezeti repedések elég jól kivehetők, és követve a vonalakat tűnődik az ember, költ hamisakat.

Ami a sarlót illeti, javasolnám másnak is, aki csak rendelkezik csepp paraszti rutinnal, esetleg vannak még emlékei azokból az időkből, amikor sarlóval vágják a marokra szedett szalmásgabonát, búzát, árpát, rozsot. Úgy, egyetlen rántással ölünkbe ejthetjük a visszajáró szellem fejét, akár a kerítésre felmászott sütőtököt, feltéve, ha a szellem fizikailag prezentál, és nem úgy, mint holdfényben a kerti szénaboglya árnyéka, ami ilyen tájt, kikericsvirágzás idején félelmetesen megnyúlik. Nem vagyok rest, lemérem ugyanis, a júliusi árnyéknál egy menyétugrással hosszabb az októberi árnyék. Nem adnék tippet, mindössze annyit mondok, hogy a munkásosztály zászlaján örökkévalóságot nyert parasztszerszám kifejezetten deffenzív kézbeli. Sarlómát látva, Izsák jön az ötlettel, le fogja szerelni a szecskájuk kését, ami sarló alakú, úgyhogy legközelebb gilotinnal jelentkezik.

Tiszta igaz, nekünk is van szecskánk, négy masszív lábbon áll, Máli kecskének nevezzük. Hogy mitől Máli kecske, holott lehetne Andor is, nagyapám se tudja megmondani. Tejes góré, száraz vagy éppenséggel nyers lucernát apróz vele, a massa hol darabosabbra, hol pépesre sikerül. Sose találom ki, mire lehet még alkalmas ez az éppen nem veszélytelen szerkezet, ha nem jön a Vörös Hadsereg. Nem is egészen alacsony közlegény, valami tisztiszolga, ilyesmi puffadt ezredesekkel hajt be az udvarunkra, gondolom, masszív kóházunk eléggé biztos fedezéknek tűnik.

Nem minden a Máli kecske, mert annál is érdekesebb a szabadrablás, ami nem karórával kezdődik, mint gondolnánk, hanem két köcsöggel, meglehetősen szerényen. Nem mondanám, hogy két ordenáré köcsöggel, hanem nagyanyám két szép mázas edényével. Sokáig megússza a két köcsög, holott az ilyenek hamar nyaka szokott törni. Hogy mégis honnan a két mázas cserépedény? Kérem szépen, járnak erre hunok, kelták, korondiak. Annyi biztos, a köcsököket nagyanyám menyasszonyi asztalára teszik fel, azt mondják, Rózsa, részünkről ez a te nászajándékod. Nagyapám később állítja, hogy az egyik köcsög száján már akkor jelentkezik a repedés, nagyanyám megnézheti a rokonait, azzal kitép szál szájbavalót a nyírágseprű hegyesre vásott ágából, befalja, ahogyan kell, szépen kezdi forgatni.

Eközben a Kárpátok hágoín özönlik be a Vörös Hadsereg, menteni kell bődön zsírt, két köcsög szilvaízet. Hova, hova, a kemence kéményébe. Megérkezése után a vörös katona jó rutinnal nyúl fel a kemence erősen kormos kéményébe, megveregeti nagyapám vállát, látszik, rokonok vagyunk, mondja. Nagyapám a nagy háborús galíciai frontszolgálatából kifolyólag ért oroszul, nagyon meglepődik, amikor a vörös rokonságról beszél neki, mármint arról, hogy a baskír nép rokon a magyarral. Értésére adja teljesen elképedő nagyapámnak, rokonság jussán viszi az egyik köcsögöt, de megtartja magának a másikat is. Előbb kimegy a frontra, majd eljön a második köcsögért. Aznap este a gépfegyver erősen kelepel a jobbágytelki bérceken, másnap nem jön, és sohasem jön a baskír.

Szóval ki vagyunk téve, idén már harmadszor. Ezt így kell mondom, mert akar a fene kint lenni, bár igaz, nyugovóra térés szempontjából akár otthon, akár a Horváth-bárban vagyok, egyre megy. Jó három hete Zolpidemmel alszom el, úgy éjfél felé, gondolom. Itt volna, az ágyam körül leleselkedne a bárókisaszszony szelleme? Éjfél lehet olyankor, vagy valamivel azon túl, biztosra nem mondhatom, mert ki a fene kel ki az ágyból ólmos álmatlanságtól bódultan. Mondhatom, mindig másnap alszom el. Tévéfény sincs, kikapcsol magától, ha nem, elképzelhető, hogy valamikor hajnaltájt ráfekszem a távirányító készülékre, s lennie kell a testemen arra alkalmas szervnek, dudornak, ha nem a csípőcsontom lesz az, mert a sérvet, vakbelet kizárnám, ami elvégzi ezt a hajnali, viszont egyáltalán nem megerőltető feladatot. Szóval a Zolpidem. Hiába jelzem a doktor úrnak, altatóból talán elkelve erősebb, mert nem, sőt egyenesen lehangol, majdnemhogy frászt tesz belém, amikor mondja, az agglegények közül általában nekem írja fel a legerősebb altatót, a többiek ott né, semmi gyógyszerrel, Litricóval, sőt a növényi eredetű Relaxiremmel is simán beérik. Ha tudná a doktor úr, még mi minden rájön az ő receptjére, amit a Horváth-bár pultján ír fel nekik, mint újabb hiteltételt, drága Béka Ilus. Azért „béka” a csúfneve, mert tisztára zöld és guvadtt szeme van, úgy is szeret párosodni, ahogyan látunk tavasszal a téglavető cigányok vadvízzel feltelt árkában nagy zöld békákat szorosán egymásba kapaszkodni.

A toronyóra pedig már régóta nem kondít éjfélre, a hozzáértők azt mondják, az óraszerkezetét leterhelte a sok mázsa guanó, közönségesen galambszar, pedig meg volt mondva szépen a harangozó Soó Vándor Elemérnek, zavard ki onnan a kártékony madarakat, majd akaszd be belülről a torony rácsos ablakát, hogy ne fújja ki a szél, és csattogtassa, mint valami közönséges budiajtót. De nem, Soó Vándor Elemér egy ilyen uzsukálás után, szerre az arcunkba nézve falfehérből vérpirosba váltva bevallja, már megbocsássunk, ő retteg betenni az ablakot, mert már többször is, estvéli harangszó előtt, miután felmegy a toronyba, lidérces látomások törnek rá, de hogy nevén nevezze a dolgokat, rendszeresen megjelenik neki báró Janicsay Borbála, akinek a templom alatti családi sírboltban kellene lennie, de abból kifolyólag, hogy állandóan zsványok törnek be a kriptába, megrongálnak jó néhány szarkofágot kincsek reményében, elképzelhető, hogy Janicsay Borbála retteg bevárni egy újabb fosztogatási hullámot, így aztán a torony magasából nézelődik. Belátja hajdani uralmát, Szolnok-Doboka vármegye déli peremét, ahonnan a kék erdőségek reggeli párájával valamerre ő maga is elillan, vagy éppen a fekete esőfelhők hátán jövet újra megtelepszik a párkányon.

Amíg a báró kisasszony éltében azt hiszi, hogy a szóban forgó lapályokon, nyári fődések környékén felhőtlen gyermekkorát tölti, addig szülei másként gondolják. A család úgy kívánja elrejteti a szemek elől szegény Borbálát, hogy kiküldi a tanyákra. Ha minden igaz, Janicsay báró attól sem riadna vissza szál leányát illetően, ha a béresek, jobbágyok befogadnák soraikba, Borbála talán egészen jól elvegyülne közöttük, s néhány év múltával már ki emlékezne

Janicsay báró szemnek aligha kellemes elsőszülött leányára. A főúr majdnem-hogy jól számít, Borbála alig bakfiskoron túl máris szemet vet az uradalom csikósaira, akik viszont megkóstolva a gyümölcsöt, fejvesztve menekülnek, télvíz idején átússzák a Szamost, maga sorsára hagyva az uradalmi ménest, a sárló gyönyörű kancákat, ám sorsuk elől végképp meg nem ugorhatnak, mert valamennyien agglegényként fejezik be életüket.

Innentől kezdve Hargitay kántor úr fúzi a szálakat. Rettenetes, a kántor úr előadásába bele kell sápadni, ha pedig szaladunk még egy kört, nem vitás, szederjes arcunk lesz, elképzelve, hogy szív- és pánikroham ott leselkedik a közelben, akárcsak a bárónő szelleme, mert Hargitay kántor szerint kétség-telenül ott. A kántor aperté kijelenti, nem árt, ha tudjuk mi, agglegények, hogy az erősen rusnya, feltehetőleg emiatt örökre pártában maradó báró kisasszony kielégületlen férfiakra vadászik. Tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy perverzióját elviszi a túlvilágra, ami Hargitay kántor szerint természetszerűleg ott is működik. Nyilvánvalóan rontási szándékkal jön éjféltajt, van, amikor bagoly formájában, van, amikor nagyvadként csörtet, ezért ha letört reves hevederrel, ha netán sarkából kifordított kertkapuval, kitört sasfával szembesülünk, akkor nem kérdés, mi áll a dolgok hátterében.

A báró kisasszony szerencsétlenségét súlyosbítja mohó, kielégíthetetlen állapot, valószínűséggel fehér májú fehérréppel van dolguk az uradalmi cselédeknek. Persze tudjuk, a sors nagy igazságtalansága, ha egyszerre két szélsőséggel, elégtelen fizikai külsővel és ezzel homlokegyenest: mohó és perverz vágyakozással állít ki valakit. A báró kisasszony márpedig nagy szomjjal jár szenvedélye kiszáríthatatlan kútjára, s legényeit furulyaszóval hívja déli itatóra a kútágas mellé ácsolt nyári fedés asztmát élénkítő szalmájába. Az agglegények delejezve mennek a kútra, mielőtt vizet mernének szomjukra, szerre szerelembe esnek. Ettől kezdve romlásnak indulnak, mint a zápuló tojás. Első körben herezacskójukba áll belé valami görcsölő nyavalya, majd mindeniké erősen meg-lágyul, hiába morzsolják, mint a darát a malomban, mert nem és nem, mind-össze száradt tasak marad nekik, mint a mestergerendán függő malac levegővel felfújt vízhólyagja, amibe fősajtot tölt a parasztasszony.

Mindezek mellett csak egy másik fura eset ne izgatna, de nagyon is izgat, és kérdéseink naponta ismétlődnek, mi jöhet még ezután. Azt mondják, Vencel bőrrebe is belebújt a báró kisasszony szelleme.

Ha Vencel ott van a tűzoltóház előtt, mindig megkérdezzük, Vencel, minek gereblyézel feszt?

Gyermekeim, Vencel bácsi a határvadászoknál szolgált, ennyit mond, ezt nyári időben naponta el kell mondania, sőt ősszel is, amikor a seregélyek már csapatosan támadnak. Vencel általában lámpagyújtás után mutatkozik, kucsmában, kocsókban jön az alszegről, rém hosszú bottal kopogtat, amivel nem is diót, hanem csillagokat lehetne kosztolni az égről. Vencel nem ver csillagokat, mert talán tudja, gnómnak csillagverés nem való, örülhet, hogy feléri az el-hagyott tűzoltóház kilincset.

Egészen jól elvan, nyáron gyümölcsön él, rengeteg gyümölcsön, egészen jól viszi, különösen akkor, amikor érik a szilágyi és a besztercei szilva. Az biztos, ha a csillagokat nem is, a fákat a berkek végében rendesen megkosztolja, azután eljár a dombhátra, feljön hozzám a szőlősbe, bejön a kalibába, hoz szedret, mert rákap a gyepűk gyümölcsére, és velem együtt jóízűen szopogatja. Mondják a völgyben, hogy belenyúl a kaptárakba, megcsapolja a lépes mézet, mézes bödönt is lop. Mindenek ellenére Vencel a völgyben köztiszteletnek örvend, esténként előre köszönnek neki az emberek, amikor megy a kosztal a tűzoltóház felé. Vencel válaszképpen mond valamit, részéről ez így tisztességes, emberszámba veszi a völgy lakóit...

Hanem az utóbbi napokban Vencel a köszönéseket nem úgy fogadja, mint azelőtt, pontosabban nem mond, hanem mormog valamit, görnyedtebb, a gnómnál is gnómbb lesz, majdnemhogy gurul, elhagyja a kosztját, a tűzoltóház felé menet a kerítések mentén halad szokatlanul. Egy este Soó Vándor Elemér nem tudja megállni, megszólítja:

Jó estét, Vencel, mi a fene van veled?

Vencel nem felel, mint egy sunyító kutya, félreszökken, elsuhan egy tornác alatt, átlépik a kerítésen, innen kutyafuttában halad. Né, Vencel egészen megbolondult, kiabálja Soó Vándor Elemér. Vencel ekkor már nincs sehol, a Horváth-bár felvert népe nem találja, pedig megcsapdosnak alaposan minden gyepűt, bokrot.

Majd előkerül, mondják.

Másnap reggel ott, ahol Vencelnek haladnia kell, a folyó felé vezető nyomokat látnak. Az nem lehet, hogy Vencelnek medvenyoma legyen, állapítják meg a nyomkövetők. Az orvvadászok szerint márpedig közönséges medvenyomokat áztat a harmat. Valaki javasolja, meg kellene kongatni a tűzoltóház harangját, de mások szerint minek, nem szól az, mert repedt.

Fogy a völgy, mintha lopnák, sokszor mond ilyesmit egyáltalán nem restelkedve Kozák polgármester. Ilyesmiket mond, mert valamit mondania kell, ha falugyűlés. Gondolom, mindenki megérti, társadalmi, hogy is mondjam, létbiztonsági kényszerűség két bakterre bízni legalább a jelent, mert a jövőnek annyi, a múltat pedig szemünk előtt szépen lesöprik, döntögetik, viszik darabig a Janicsay-Korniss bárók márványemlékeit az arisztokrata temetőből, hogy konstatáljuk, el is viszik mind. A polgármester szóval sem említi Janicsay báró kissasszony visszajáró szellemét. Megértem, minek olajat a tűzre, minek háborgatni a lelkeket. Értem én, mit akar mondani az előljáró, csak a sorstársaim nézik bambán, egyáltalán nem értik, Kozák polgármester hová szeretne kilyukadni.

Oda, hogy a felmenőktől megörökölt birtoklási ösztönünknek köszönhetően mégis megnyugtató, ha azt gondoljuk, dehogyis nincs mit ellopni, jó érzés hát bakterkedni alszegezen és felszegezen, tekintsük úgy, hogy közhasznúságunk nyilvánvaló. Mintha felvillanyozna Kozák polgármester, ha nincs is igaza, szerintem jó szónok, meggyőzőképessége sorstársaim körében olyan kilencvenhárom százalékos.

Ha azt gondolnánk, hogy leányt se lopnak manapság, rosszul gondoljuk.

Dénes, fog karon hirtelen Izsák, majd a meredek Iszlai utca felé mutat. A szőlő-hegyből levezető szűk sikátornak általában fekete torka van, az utcát mogyoróbokrok szegélyezik, a lombja valóságos alagutat képez, a nap sem süt be, csak lombhullás után. Valami villanás, folytatja Izsák, sűrűn veszi a levegőt, mint akit szalajtottak, tudom, hogy nálamnál is jobban szorítja a kézbelit, vagyis a gilotint, mint aki akár vérével is megvédi a hagyatékot, de ebben a pillanatban nem őrizzük meg, mert a hirtelen felkelt holdvilágban fehérnépet látunk kendervásznon pendelyéből kivetközni. Mondanám, itt és így kezdődik, ha jól mondom, az autentikus vidéki romantika, az Iszlai utcában éjfél után alig valamivel, amikor a baglyak azt hiszik, övéké az idő, és sohasem jön el a virradat, hogy szárnycsapások nélkül, fázósan vagy lila hajnaltól szégyenkezve elhagyott csűrők felé vegyenek irányt, de ilyentájt, amikor a hold még nem ment át az éjszákát felező Janicsay-kastély tornyának függőleges vonalán, a madarak meglehetősen közel merészkednek a szerelemhez.

A fehérnép hol jobbra, hol balra rángatja a fejét egészen bevadult hímje alatt, mert hall az üzekedő férfi hörgései mellett légbeli suhogást. Mondják, hogy a baglyak szerelmes asszonyok hajába kapaszkodnak, nem úgy a harangláb tornyában lakó varjú, aminek, ha nesz van, szeméről felsuvad a szürke hártya, belenéz az éjszakába, fészkelődik, csőre koppan a gerendán, álmos madár, viszont napvilágon támad, ott repked a szélben, amikor fehér arcú asszonyok, barázdált arcú komor férfiak mind-mind feketében ráállnak a hegyi ösvényekre, mennek libasorban akasztott embert temetni, jövet pedig a legelő itatójánál megpihennek. A férfiak előbb leverik a sarat, majd felteszik a lábukat a vályúk peremére, mossák csizmájukat, az asszonyok pálcával őrködnek mögöttük, hessegetnek ereszkedő varjakat, hess, madár, mert a férfiak kidagadt heréjébe csípnének.

A vidéki éjszakák sötétek és közönségesek, feltéve, ha nincs mínusz húsz alatti fagy, mert ha mínusz 21 fokban kell nekünk meglesnünk szalonnára, fagyos kolbászra eljáró zsványt, akkor könnyű dolgunk van, recsegő hidegben tiszta az ég, recsegnek a csillagok, tele a völgy holdfénnel, ám ilyen langyos, őszi éjszakában csak Boldizsárt látjuk az utcán bizonytalanul álldogálni, holt-részeg vagy, menj haza, mondjuk Boldizsárnak, talán az elmenő hold után beálló tömény setétség támasztja meg, mondjuk ismételten, menj haza, ha nem, akkor viszünk, na jó, amikor visszatérünk, szaladunk egy kört az alszegen, beveszünk két deci Unikumot a nonstopban, ahol már éjjeli filmre se vevő két agglegény, asztalra borulva álmodnak, folyik a nyáluk, mint leszúrt legény szájából a felszökkenő vér, jövet Boldizsár ott áll, ahol hagyjuk, felemelt mutatóujjal áll, hallgassuk, mondja, valaki furulyál, bartóki szépet furulyál, és Boldizsár már cseppet sem részeg, mert akkor nem hallgatna furulyát, mert kétségtelen, hogy valaki valahol fú, furulyát fú, gyere már közelebb, szép menyecske, hadd öleljelek meg, mondja Boldizsár, inkább táncolok neked egy lassút, mondja a szökött menyecske, mint egy egy őzsuta, riadtan megugrik a menyecske, Boldizsár kezében villan a kés, jaj, nehogy, ne ölj szép menyecskét, valaki fú, szépet,

csángóst, oláhost, székit, palatkait, zsobokit, jönnek az agglegények, pattogatnak, csára verik kalapjukat, jön elszórtan a falu népe, majd egyre többen, menyecskék borzosan, fehér pendelyekben, férfiak fekete kemény szárú csizmákat csattogtatnak, eljön a tiloló, a mi Máli szecsánk, Izsákék késétől fosztott gilotinja, eljön, táncol a sulykolópad, a sógorék gyalupadja, a nyújtópad a kápolnából, a deres, a kézvonópad, zörög a patkányfogó bilincs, bevadult bikák orrából vért csorgató kapocán járja a táncát, borkövet okád a régi boroshordó, eljön a harangláb repedt harangja a Janicsay bárók címerével, szól, mint a bádóg, eljön a nyereg, a zabla, a járom, kiálló csontú arcokat laposra csapó járompálca, látjuk, egy lány a pendelyével betöröl a lába közé, ijijij, szól a fellármázott vércse, ki hallott ilyet, bolhacsontváz hull zörögve Pongrátné vadmacskájának bundájából, még ma éjjel Váli Pirost meghágják, de meghágják, Vencelt, a gnómot láncon vezetik, Matyi szúrós galagonyaágtól véreseket köp, táncol Kósa Pál kovácmester bőrköténye, pörög állón a nagyverő, hééé, Booorbááálaaa kisaszoony!

Eközben az árnyék a tornácokon suhan, mint valami pokoli légballon, valahol átlépi a hevedert, a törpe tearózsát ügyesen a lába közé veszi, ezután fel emeli köntöse elejét.

Szikra János

Profán legendák

Csembi

Kata 1937-ben került az esztergomi Érseki Nőnevelő Intézetbe, abban az évben, amikor Chamberlain angol miniszterelnök elfoglalta Londonban hivatalát, na most ez a csemberlejn állandóan esernyővel láttatta magát a fotográfusok által rögzített fölvételeken, Katának pedig nemegyszer valami napernyőféle volt a feje fölött már a kisgyerekkorból ránk maradt fotokópiákon is, társai ezért matricázták rá a Csembi nevet, amikor anyja, Keller Jolán, azaz a dunaföldvári Cigi, ekkor már Kempelen Rudolf vagy Rezsóné, Rudival együtt otthagya az intézetben, pár perc múlva még visszalesett, nem sír-e az addig burokban óvott csemete, de akkor már Csembi a szájtátva bámuló lányok kör közepén pörgött, és saját későbbi vallomása szerint végeérhetetlenül *dumált* – így indult el a világba a tízéves Kata, hogy aztán 2016-ban, majdnem kilencvenévesen, folyamatos beszédkényszerrel sújtva visszatérjen a szecsei és az esztergomi gyereklétből a végső álomvilágba (apai nagyanyja, Hegyesi Róza kilencven évéből az utolsó húszat tejbegríz-fogyasztással töltötte, és olykor kártyának vélt szentképeket hajigált az izzó vaskályhába, előtte egyenként megcsókolta őket), ám, ám, Csembikém, addig hátravan, sőt, előtte van még egy nem akármilyen élet, az örök barátnő, Kajdy Edit oldalán, aki a szomszédos Tápiósápról érkezett alkonyatkor,

SZIKRA JÁNOS (1954) Pátkán élő költő. Utóbbi kötete: *Bácsalmási elégia* (versek és prózák, Navigátor Press Kiadó, 2022).

és egy üstökös futott át a két család fölött a holdas éjszakán, jelezvén a második nagy háború közelgő eljövételét, és Kajdy Edit szerelmes volt a falujából származó színész-palánta, Szirtes Ádám két szép, csábító szemébe, a zárdában Csembi kedvenc apácája Gratiana nővér volt, Grácianna így, Grácianna úgy egy életen át, de előbb még megbuktatta rajzból, aztán lelki gondjaiba vette, és ott volt a zárdában az ezernyolcszáz osztálytárs és a Csembi által holtáig emlegetett istentudjahányszáz ismerős, akikkel évtizedekig levelezett, a Bazilika félnapos szentmiséi, melyeket talán egyedül ő viselt el lelki földrengés nélkül, és Csontos páter Márton, akit húsz év múlva a hajdúszoboszlói gyógyfürdő medencéjéből varázsolt elő, az álmosan kanyargó Tápió mellől meg jó Gémes Mihály, aki később a hófehér miseruhákat hasogatta szét, hogy bekötözze a repülőgépről legéppuskázott sebesülteket (az ávó a tömegbe lövetett ezerkilencszázötvenhat novemberében Tiszakécskén), akkor már ott volt plébános a hajdani mindszenti parasztfiú, ismerte ő is még Szecsőről a feledhetetlen Vozáry lányokat, apjukat villám ütötte agyon, amikor méheket legeltette a viharban valamelyik hegyen az Északi-Középhegységben, négy árva maradt utána, persze, az oroszok keze ebben is benne volt könyékig, mert földönfutóvá tették a „dicsóságosok”, aztán a zárda után fénysebességgel Bácsalmás közeledett hisztériás jegenyével az átkozott, mégis megunhatatlan síkon, és Csembi huszonhárom évesen anya lett, Gerzson bácsi, a kéményseprősegéd szerencsehozó nyálával megköpködté az első újszülöttet, mire a második, mi több, a harmadik is megszületett, már nem volt ki megköpködjön, mert Gerzson úr meghalt, és Csembi első útja mindhárom, pólyába bugyolált utódjával a templomba vezetett, haladéktalanul bemutatta őket valódi édesanyjának, a Szűzanyának.

Rudi

Csecsemőkorukban, közvetlenül a születésük után pár nappal-hónappal az Úr által mintegy *visszahívott* testvéreit figyelmen kívül hagyva, Kempelen Rezsőnek három féltestvérel együtt hat testvére született: Béla (családfakutató), Etelka, Gizella (nagyothalló, családi nevén a süket Gizi), Erzsébet (Böske, Böske néni, enyhén iszákos postamester) és Zoltán – legkisebb, általa sosem látott unokájára az unoka által rühellett Rezső keresztnévet hagyta, mert nem engedte a népi demokrácia az idegen hangzású, s a németek miatt rosszemlékű Rudolfot anyakönyvbe írni, ezenkívül csontfejű sétapálcáját, és ifjúkorában az itáliai frontról küldött tábori levelezőlapjait hagyta rá, s egy régi fényképről ránk néző szeméből azt a végtelen bánatot, amely azokat a jámbor férfiakat tartja fogságban egy életen át, akiket nem szeretnek szerelemmel az asszonyok, hogy ebből Jolán, aki Cigi és feleség is volt egyébként, mit vállalt magára, ki tudja, Bélátátkozták negyvenöt után, antiszemitanak minősítették, amiért a *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok* című könyvével hozzájárult úgymond a zsidók végzetes összegyűjtéséhez (Etelka megint a háttérben, nem tudunk róla semmit ma már), Gizella viszont, Gizi néni, hiába volt süket, vénen is bátran búvólte a zongorát, fölébresztette a klaviatúra kottába börtönzött dallamait, és önfeledten hajolt ki a Bécsi út első vagy második emeletéről: ott van, ott van, nézzétek, ott a *villanyos*, Zoltánnak érszűkület miatt levágták a lábát, aztán Zoltán bácsinak levágták a másik lábát is, professzionális bélyeggyűjtő volt, a fél világ filatelistájával levelezett a blokkok nagymestere, amikor elkezdődött a hatvanas években este a tévében a Kádár-híradó, kihátrált

a szobából a tolókosival és magára húzta halkán az ajtószárnyakat, aztán a hírek után visszagurult, és kézcsókkal köszönte meg feleségének, Ili néninek minden nap, minden áldott este a gondozást, akinek azt találta mondani egy alkalommal Zoltán bácsi unokaveje, Jani, hogy Ili néni olyan skót, hogy a saját csontvázát is eladná még életében, de nem lett belőle tartós harag, Böske pedig, Böske néni volt a postamester Tápiószecsón, állítólag hozzá-hozzányúlt a pénzhez, ám a tisztesség keretein belül megoldották a gondokat, néha-néha elaludt a hivatalban, eltompította a magányos tisztviselőket olykor-olykor lebunkózó kábulat, ő gondozta anyjukat, a kilencvenévesen végelgyengülésben távozó Hegyesi Róza asszonyt, aki időtöltésből egyenként megcsókolta, majd az izzó vaskályhába hajigálta a szentképeket – mit is mondhatott volna minderre Kempelen úr, aki, ha pontosak akarunk lenni, borral kezében valódi évfordulóját csak négyévente ülhette meg, mert február 29-én született, mit is mondhatott volna: a tüdőrák mellett a halálhoz ez is bőven elég.

Mamuska

Mamuska találékony gonoszságát menye, Kata ültette el gyerekei szívébe, és táplálta újabb s újabb adalékokkal, amelyek alapján találóbb elnevezés lett volna rá a Mumuska, na most Mumuska-Mamuska az Almás vasúti megálló mellett lakott második férjével, Magosi Frigyes bácsival, aki korábban MÁV-alkalmazott volt, az emlékek öregedésével ma már csak térdig érne a gyerekkor, mint Gullivernek Lilliput, térdig érne az a múlt, térdig érne az a ház, amelyben aztán Frigyes bácsi a kamrában lógó kolbászok, a disznósajt,

a szalonna, a satöbbi lógványok közé akasztotta magát, mert nem bírta már ép elmével elviselni Mamuskát, aki még azzal is ingerelte, hogy a hosszú téli bezártságot enyhítendő kétszemélyes kártyacsatákban rendre csalt, a vén vasutas kapálta a veteményes kertet, etette a baromfit, gondozta a nyulakat, metszette és rézgáliccal fújta be a szőlőt, a bilit is ő vitte ki a vénasszony alól a szarószékből, mert az alacsony, kövér Mamuska asztmás volt, zihálva csoszogott ki az utcasarokig, persze, sajnáltatta is magát, és mindent kritizált, Kata, mutatott föl a plafonra Katáéknál, ott egy pókháló, tudja mit, Mamuska, szólt Kata, ha látja, vegye le, lánytestvére (húga?, nénje?) fiatalon lúgot ivott (akkoriban a lúg vagy a kút voltak a divatos önhalálnemek), mert Mamuska elszerette a szerelmét, ám sorsát már nem hozzá kötötte, Plettl Lajos, a Madarásról származó sváb kéményseprő lett a kiválasztott, tőle hárman születtek: a későbbi Szikra Jani, Lajos, családi nevén: Öcsi, aki sérült karral jött világra, s egy kislány, aki olyan hamar visszafutott innen, hogy szinte emléke sem maradt, majd mikor férje kilencszázharminchétben (már Bácsalmáson) megőrült és elhantolták, jöttek az özvegység évei Richter Anna életében, Frigyes bácsival a Narancsik Pál utcai évek a vasútnál, a pohár borok évei, a lekvárhiánytól fuldokló sütemények évei, a vasárnap délutáni közös unalom évei, aztán a szeretetlenség évei menyeeivel, Katával és Zsuzsával, az unokátlanság évei öt unokával a csikériai jegenyenyárfák alatt, a lelki magány évei a délre néző kissozóban, a rossz emlékek évei, az emléktelenség évezredei.

Hogy jó legyen

Szinte már parkolás közben érezte a londoni rúd ízét. A házi baracklekvár utánózhatalan elegyét a porhanyós tésztával és a diós krémmel. Kulcsa nem volt a kertkapuhoz, de tudta, csengetnie szükségtelen. Nagyanyja úgyis az ablakban várja. Az öregasszony mindig elfoglalta őrhelyét már jóval a szerettei érkezése előtt.

Emma kiszállt a piros Alfa Rómeóból, kivette kezításkáját a hátsó ülésről, és megállt a kapuban. Nagyapja érkezett bebocsátására frissen borotválkozva, tiszta ingben. A lány mindkét oldalról megcsókolta a sovány és ráncos arcot, majd a hátrafésült hajon is végigsimított. Kicsi korában beleivódott a tenyerébe ez a mozdulat, csak akkoriban a széken ülő nagyapja mögött állt. Az ablakpárkányra voltak készítve a fésűk és kefék, amelyekkel a fodrász kisasszony a kedves vendéget kezelésbe vehette. Vágni soha nem engedte neki az öreg, de türelemmel viselte, hogy a kislány újra és újra összeborzolja, majd más-más formára fésülje a dús, hófehér hajzatot.

Nagyanyja közben kiért a lépcső tetejére. Innen ritkán járt le az utóbbi időben, fájós térdei és visszerei foglya lett a házban. „Szia, drága, hogy utaztál? Gyere ebédelni, most lett kész a sütyike is. Sovány vagy, sok a teher?” Emma jól ismerte az üdvözlőszöveget, a gügyögős sütyike szót. Mintha felvételtől játszaná Kató mama, mindig ugyanaz volt. Az asszony szentül hitte, egyetemista unokája a nagy nyomás miatt soványodik le ahelyett, hogy szépen kigömbölyödjön, mint tette ő annak idején. „Jaj, mama, nem vagyok sovány, jól érzem magam. De nagyon éhes vagyok” – mosolygott Emma, és finoman magához szorította az otthonkás testet.

A konyhában gőzölgő húsleves, rántott hús és krumplipüré várta. Hagyta, hogy a nagyanyja szedjen neki és maguknak is, ezalatt még tett egy gyors kitértőt a mellékhelyiség felé. Mielőtt visszatért az étkezőasztalhoz, kivette táskájából a telefont. Megnézte a nem fogadott hívások és üzenetek listáját. Olivér írt: „Este hétre érted megyek, és elviszlek a Bethlen utcai kávézóba.” Lenyomta

a válasz gombot, majd az o és a k betűket. A keresztanyja is kereste, nyilván a délutánra megbeszélte közös vásárlás ügyében. Ebéd után visszahívja, nem akarta várni az öregeket.

Nagyapja már a kenyeret kockázta – a húsleveshez is evett kenyeret –, mire Emma letelepedett szokásos helyére, a fal felőli oldalra. Kató mamát soha nem tudták rászoktatni, hogy ő is a támlás és kárpitozott sarokülön foglaljon helyet. Az öregasszony egy vastag lábú hokedlit tartott fenn a maga számára, melynek az ülőlapjában akkora nyílás volt, hogy egy felnőtt tenyere kényelmesen belebújhatott. Így a kissé otromba bútordarabot viszonylag könnyedén tehető a megfelelő helyre. Kató mama a hokedlin többnyire ugrásra készen ült, félúton az asztal és a tűzhely között, testével inkább csak vállból fordulva a tányér fölé. Ha bárki az étkezők közül valamiben segítséget szenvedett, az öregasszony, megfélemlítve fájós térdekről és visszerekéről, ugrott és hozta, nyújtotta az evőeszközt, csalamádés üveget, poharat.

Elek nagyapa, ugyancsak mintha felvételtől játszaná, a fővárosi élet és a tanulmányok felől érdeklődött kedvenc unokájától. Soha nem mondták ki, de mindannyian tudták, hogy Emma a kedvenc a négy közül. Elek volt megbízva az óvodáskorú kislány felügyeletével, amikor reggel a szülők elindultak munkába. A gyerek egész nap koslatott a nyomában, megtanulta a magyar nótákat, a szőlő metszésének és a hordók kénezésének titkait. Emellett az öregnek jutott ideje meseolvasásra, később számtani, földrajzi, történelmi ismeretek csöptetésére is. „És hány vizsgádon vagy már túl?” – folytatta a társalgást, ám rosszul időzítette a levegővételt, egy falat rántott hús félrecsúszott, és Elek irdatlan köhögésbe kezdett.

A felesége bosszúsán pillantott rá: „Az istenbe, előbb nyeld le az ételt, utána beszélj, ne köhögjél annyit. Hagyjad Emmukát is ebédelni, majd utána beszélgettek.” Az előszobában felharsant egy latin ritmusú dal. Kató mama szelíden szólt: „Vedd fel nyugodtan, drága, biztosan Julika érdeklődik, hogy megérkezett-e.” Emma kilépett, és felkapta a csengő készüléket. Valóban a keresztanyja volt. „Igen, már itt vagyok, épp ebédelünk. Persze, háromra beérek. Metropoliszban. Puszi.”

Igyekezett halkra fogni, de nagyanyja hallása párját ritkította: „Mikor kell indulnod, drága? Süteményt még eszel azért, ugye? Kávét is főzök.” Emma visszaült az asztalhoz, eltüntette tányérról a második fogás maradványát, közben felelt a nagyapja kérdéseire. „A nemzetközi jog még hátravan. És környezetvédelmi jogot is felvettem az idén, abból írásbeli lesz.” Elek szeme felcsillant: „Na, örülök, hogy ezt említetted, mert éppen olyasmiről akartam veled beszélni. Akarok egy könyvet is mutatni. Meg a múlt héten láttam a tévében egy nagyon érdekes dokumentumfilmet. Ma délután ismétlik, megnézhetjük együtt.”

Kató mama újfent ingerülten dörrent rá a férjére: „Hagyjad már a gyereket, Elek, nem látod, hogy fáradt, és most hívta Julika, mennek együtt a bevásárlóközpontba. Majd este beszélgettek.” Az öreg jámboran pislogott hol a neje, hol a nagyanyjára.

hol az unokájára: „Jó, hát nekem nem sürgős. Nem tudtam, hogy programja van délután.” Emma megsimogatta az öreg kezét, miközben nyelt egyet. „Igen, keresztanyu kinézett egy szuper nadrágot, el kell mennem megpróbálni. Este pedig, igazság szerint, Olivérrel terveztem találkozni. Már vagy fél éve nem láttuk egymást. Azt is ő szokta elmesélni, mi történt az itthon maradtakkal érettségi óta.”

A kis kávéfőző hangos kotyogással jelezte, hogy elkészült a fekete. Emma nem mozdult. Jól tudta, hogy nagyanyja sosem hagyná másnak a konyhai tennivalókat. Meg aztán, ismerte be saját magának is kénytelen-kelletlen, jólesett a tespedés. Az ablakon besütő januári nap az üvegen át kellemes meleget adott. Szemét lehunyta, arcát odatartotta a fénybe. Cseppet sem zavarta, hogy az öregek smink nélkül látják. Cukrot és tejport is adott a nagyanyja a kávé mellé. Százszor mondta pedig Emma, hogy cukor nélkül issza. „Hátha mégis teszel bele egy kicsit” – mosolygott Kató mama, amikor kék eres kezével a kiskanalat a szalvétára tette. „Menjél nyugodtan, drága. Úgy csináld, hogy jó legyen. Megvárunk, nem fekszünk le addig. De vigyél kulcsot, hogy nagyapádnak a sötétben már ne kelljen lemennie kaput nyitni.”

Emma a szájában forgatott londoni rúdra kortyolt a kávéból. Élvezte a keserű és édes ízek találkozását. Újra lehunyta a szemét, hallgatta a falióra ketyegését. A hálósobában levő órát mindig kivitték az öregek, ha Emma náluk aludt. Tudták, hogy a ketyegés zavarja az alvásban és a tanulásban is. Ám a konyhai óra nem volt útban, vidáman tiktakolt, és fél háromkor egy pici gongatással is jelezte a lánynak, hogy itt az idő felkerekedni.

*

A gongatásra Emma összerезzen. A templomharang ütött, öt óra van. Hívős a levegő, elgémberedtek a lábai. Kinyitja a szemét. Kontaktlencsége kissé kiszáradt, óvatosan dörzsölgeti a szemhéját, ujjbegyén aranybarna foltot hagy a festék. Feláll a hideg kőről, összehúzza magán a kabátot, és duplán körbetekeri nyaka körül a sálát. A két apró mécesgyertya már leégett, a kővázák közti párkányon tenyérszerű vízfolt. Úgy látszik, szivárog a víz a vázákából. Szerencse, hogy krizantémot választott, remélhetőleg az sokáig kibírja. Négy szálat hozott, fejenként kettőt. Azt mondják, ide páros számú illik.

Felemeli retiküljét a borostyánról, és elindul a kora esti szürkületben a kijárat felé. Az ügyvéd hatra jön. Hagyatéki tárgyalás, ízlelgeti a szót. Szeméből elmúlt a kényelmetlen érzés, kontaktlencséit nedvesítik a könnyei. Nem bánja, hogyja folyni őket. Szájából eltűnt a londoni rúd íze, csak a cukor nélküli kávé keserősége maradt. Táskájaiból előkotor egy müzliszeletet, a kis cipzáras zsebből kivieszi a kertkapu kulcsát. Nagyon ügyelt Pesten a kapkodásban, otthon ne felejtse.

Igyekezett mindent úgy csinálni, hogy jó legyen.

Urbán Gyula

Egy dunántúli udvarház épülése és romlása dalban elbeszélve

Urbán Máté történész fiainak

fig. 1.
(románc)

A domb fölött,
a búzatábla
tarajos forगतágában
anyám pöttyös pendelye.

Apám még sehol...

fig. 2.
(groteszk)

Kisfiúként
egy jószívű cselédttől
– lent a faluban búcsú volt –
egy meggyszínű cukorfütyülőt kaptam.
Estére édes-nyálaim közt
elfogyott, mint az ünnep.

Nem gondoltam;
nem is sejthettem,
hogy évek multán
a domb felől közelítő,
édeskés szelek
ugyanazt művelik majd a házzal.
Gyermekként méz és habzó nyári keverékként
feloldják
a drága tojáshéj színű szobákat.

URBÁN GYULA (1938) író, költő, színházi rendező.

A romlás
felülről
kezdődött el.

Pontosan ott, ahol télen
a felelőtlen cselédek
a hóra lötytyintették ki
az éjellikből a sárga leveket;
majd megszórták a domboldalt
meleg, fekete pernyével.

fig. 3.
(*gyászinduló*)

Úgy feküdt ott a verandán az öregúr,
csöndben, kiszolgáltatottan,
mint aki képtelen volt kivégezni Fecskét,
a földön fújtató rakoncátlan mént,
aki a vesztét okozta.

(Megtette helyette
hú ordenánca, a Csóka.)

Így aztán úgy feküdtek egymás mellett
mint két lemeztelenített, Világot megítélő,
immár kitüntetések nélküli két
a kukoricásban eltévedt huszár;
úr és szolgálja.

A veranda négy sarka,
s a ház többi szeglete
égett.
Nem úgy, mint amit fölgyújtottak,
hanem úgy, mint amit a Nap robbantott fel:
fehéren és izzón.

Sohase lesz ilyen világos a ház.

fig. 4.
(valse)

Végre együtt a család.
(A pestiek is!)
Hamvas aranyalmák előtt ülnek.
Irizáló rózsabogarak
vigyázzák a nászt.

A pókhálókat már régen eltakarították
a kíváncsi cselédek:
fölfelé partvissal,
lefelé seprűkkel.
jobbra-balra
aranyhajaktól ragyogó tűkkel.

Brüsszel!
Brüsszel!
És még csipkésebb Brüsszel!

A kép jobb alján egy ígéretes fiatalember
fehér zsávolynadrágban.

Lajos megjárta a Gulágot
Murmanksztól Dél-Oroszországig.
Donyeck fullasztó aknáit
a teste fölött
zokogtak.

A lábak a képen
még megvannak.

fig. 5.
(csak balkézre)

Az első, megmaradt szobában
Gambi bácsi állt a bal ablakmélyedésben;
messze a családi kriptáig figyelve.
Ezüst agárfejes botjával verte
a bronzkongású ritmust:
„...arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris...”

Majd jöttek a feszes vitorlák szaggatta szavak, immár görögül:
„...Hepta poleis Szmirna, Khios...”

Visszhangoztak a szobában az antik-arányú szavak,
melyeket előbb ismertem meg, mint a magyar népmeséket.

Erzsike néni ilyenkor mögéje állt
karjában egy híres bécsi professzor által elkezelt
halott fiúkkal,
s csak akkor értettem meg egészen
csöndes antik magányukat.

fig. 6.
(*repetativo*)

Az egyik sarokban az ütődött Csibi egy kormos libaszárnyal
keresgéli
a család rég ellopott
utolsó Napóleon aranyát.

fig. 7.
(*intermezzo*)

Húgom a gangon virágokat varázsol az öreg kuvasz oldalára
bogáncsból.
Élvezi.

DE TÉGED NE SZÉDÍTSENEK MEG A BUSAFEJŰ
VÖRÖSLŐ RÓZSÁK, FIAM.
TE SOSE JÁTSSZÁL KATONÁSDIT,
MINT DRÁGA BÁTYÁD:
ROBERT CAPA MODELLE.

fig. 8.
(*epilogus*)

Lassan bealkonyul.
S az utolsó szoba szekrényeinek mélyén
tovább emészti magát
az évszázados
szú...

Kút

Béla teherautójából folyton eltűnt a benzin, de arra, hogy a tank szivárgott, csak egy hét múlva jött rá, így naponta kellett kútra járnia. A nyéki benzinkút nyitvatartása azonban megváltozott, és már este nyolckor bezártak. Béla viszont nyolcra ígérte magát Anihoz, ez a gyakorlatban húsz óra tizenöt és húsz óra negyvenöt közé esett, de húsz harminc után Béla már szégyellte magát. Addig viszont a berényi kutat nem járta volna meg, a legközelebbi töltőállomás a konténeres benzinkút lett volna, de úgy, hogy közben már elpocsékolta tizenhárom percet a velencei éjjel-nappaliban, hogy Toffifee bombont vegyen a fia születésnapjára, már ez sem fért bele az időbe. A Toffifee viszont muszáj volt, mert a helyi boltokban nem lehetett kapni, és a fia születésnapja egy hete volt, és mostanában csak a Toffifee-t szerette, legalábbis ezt mondta.

- Ebből látszik - gondolta Béla -, hogy kezd felnőni. Vannak faxniai és játszmaí. - A csokoládét a hátsó ülésre dobta, néhány tábla tejsokival együtt, és elindult Anihoz. Út közben felhívta, hogy autózna-e vele, keresni nyitva tartó benzinkutat.

Hívős késő ős volt, Ani meleg teával és takaróval ült be a régi Mazdába, és jól tette, mert csaknem az egész tavat körbejárták, de már minden benzinkút bezárt.

- Kénytelenek vagyunk a tófalvi kútra menni - fürkészte Béla aggódva az üzemanyagszint-jelzőt.

- De hát az nem is lett volna messze! Miért nem mentünk rögtön oda?
- Nem szeretem azt a kutat, baba - jelentette ki kőbevéső hangszúllyal Béla.
- Nem jó a benzin?
- De, jó.
- Drága? Vagy a csoki drága?
- Mint máshol.
- Akkor?
- Ott szívatták meg Kormos Lacit.

- Hogyan?

- Az idén nyáron történt. Kormos Laci már régóta a kúton dolgozott, mert igaz, hogy sokat kellett menni, de meg is kereste a jó pénzt. A felesége arra gyanakodott, hogy azért megy éjjel-nappal a munkahelyére, mert összeszúrta a levet a shopos nővel. Ami igaz volt ugyan, de Laci nem az eladónő miatt ment olyan sokat, hanem mert kellett a pénz odahaza. A feleségét felcsinálta négy gyerekkel, azokat meg a feleségét etetni, nem kis pénz.

- Honnan tudja?

- Úgy, hogy a shopos, az Andi, zokogva mesélte el nekem. Abban a júliusi forróságban történt, emlékszik? Ami volt idén, a nagy viharokkal, amikor tele volt nyaralókkal a tó, tele volt még a benzinkút kávézója is.

A novemberi késő őszen vizes, vattaszerű hópelyhek hulltak a Mazda szélvédőjére.

- Az ablaktörlőm se jó - vetette közbe Béla, majd folytatta. - Laci már napok óta fáradtan jött dolgozni, legalábbis Andi így mesélte, de amikor rákérdezett, Laci csak azt mondta, fáradt, mert már napok óta az éjszakai műszakban sem tudott aludni, mert ezek a nyamvadt nyaralók, úgy tűnt neki, mind éjszaka akartak tankolni. Andi szerint az éjszakai forgalom nem volt nagyobb, mint egyébként, éjfél körül elcsendesedtek a népek, reggel meg már hét óra is volt, mire beindultak. Laci rosszul lett hat körül, azt mondta, nem kap levegőt, szorít a mellkasa, szúr az oldala, és nem tudja a bal karját megmozdítani.

- Szívinfarktus - vetette közbe Ani.

- Andi is erre gyanakodott, és hívni akarta a mentőt. De ott volt a főnöke, és az nem engedte.

- Miért? - szörnyülködött Ani.

- Mert tudta, hogy annyit dolgoztatja az alkalmazottait, beleértve Lacit, hogy ha ez most kiderül, akkor megbüntetik nagyon, mert Laci zsinórban tíz napja volt éjszakai és nappali is. Bevitette Lacit a raktárba, hogy majd jobban lesz, és rázárta az ajtót.

- És Andi? Hívta a mentőt?

- A főnöke elvette a telefonját, Andi meg kétségbeesve futkosott föl-alá, hogy adjanak neki egy telefont, de akkora pánikban, hogy a tankolók közül sem értette senki, mit akar, már amíg a tankolók hallották. Mert aztán a főnök lefogta, és betuszkolta őt is a raktárba Laci mellé. Órákon keresztül bezárva tartották őket. Addig Laci fuldoklott és rángatózott a földön, Andi meg dörömbölt az ajtón, de hiába. Egy órán belül belátta a szerencsétlen nő, hogy nem fogják kiengedni. Akkor már csak Lacival foglalkozott. Ebédszünetben küldte be az egyik kutast a főnök, hogy nézzen rájuk. Ott találták az asszonyt is a földön, ölelte Laci testét. Már ki is húlt addigra.

- És a többi alkalmazott? Miért nem kértek segítséget?

- Féltették a munkájukat.

- De megöltek egy embert!

- Ilyenek ezek, babácska.

Közben begördültek a szóban forgó kútra, és Béla gyorsan megtankolt.

- Akkor ő, meg ő is - mutatott Ani a kutasokra - itt lehettek, amikor Laci meghalt?

- Nem. Azokat mind kirúgta a főnök, meg ők vitték el a balhét. A főnök bizonyította, hogy ő nem volt itt, amikor az eset történt, és az alkalmazottai nem segítettek Lacin.

A novemberi hó közben egészen ellepte a szélvédőt, majd latyakká változva lecsúszott a lusta, kopott ablaktörlők ösztönzésére. A kutasok sárga esőkabátban kérdegették a tankolókat, főleg a nőket, hogy segíthetnek-e, de borraaló nélkül maradtak, mert épp azon a novemberi, első havas napon minden tankoló nő azt válaszolta:

- Köszönöm, megoldom.

Bobory Zoltán

Kettősség

Esett.

A szélrázta, rongyos szürkeség,
fegyvert széthajigált sereg, szégyenében még
néhány könnycseppet hullajtva
eliskolt a dombok mögé.

A vizes leveleken pajzán csillogással
kárörvendtek a nap sugarai...

Honnan, honnan nem, feketerigók
kezdték szökdécselni az ázott fűben,
verebek a tócsákban hancúroztak.

Csupa mosolygás lett a kert!

Hallod?

A bokrok, átázott ingük alatt,
mintha hálát susognának.

A maradék, ijedt felhőket
csillogó rezesbanda kísérté utolsó,
útjára. Rekviem...

Kint

a természet angyalai békét hoztak
a földre le.

Bent

félelem,
reszketés,
bizonytalanság,
elvesztett remény,
távolban fegyverzaj –

háború kísértete az úr!

BOBORY ZOLTÁN (1946) költő, író, a Vörösmarty Társaság elnöke. Utóbbi kötete: *75 év vendég-ségben* (2021).

Én, Faluközi Anna Papp Lajosné

1922. szeptember 3-án születtem Bukovinában, Istensegítsen. A harmadik gyermek voltam. Az első '19-ben született, a második '20-ban. Utána jöttek a többiek. Kilencen lettünk testvérek.

Egyszer kitört egy járvány, busának mondták. Ez olyan torokbetegség, amittől megdagadt a nyak. Csak a gyermekeket vitte! Kétévestől olyan öt-hat évesig. Ragályos volt. Egyszerre kettőt, hármat vittek a temetőbe.

Csak két osztályt tanultunk magyarul, a többit románul. Nem engedték, hogy magyarul beszéljünk. Három román és két magyar tanítónk volt: Molnár Géza (ő itt halt meg) és Hadikfalvi István.

Hagymát, káposztát természetünk, meg mindenféle zöldséget. Nálunk nem sorban *vették* a kukoricát, hanem úgy, ahogy a búzát. Amikor eljött a kukoricatörés ideje, összeálltak a szomszédok és segítettek egymásnak. Nem tisztán, hanem *panusásan* (rajta maradt a kukoricán a külső héja) törtük a kukoricát. A szekeret megtöltöttük, ketten hazavezették a szekérral a teheneket, a többiek addig törték a másik szekérral. Otthon bédobáltuk az árnyék alá vagy a csűrbe. Árnyékalja minden háznál volt, még a szegényeknek is. Este többen összegyűltünk, a panusát ott téptük le a kukoricacsőről egy halomba, s abban a gyermekek ugráltak, jáccódtak. Ahogy csináltuk, egyikünknek ilyen, a másiknak olyan ének jutott az eszébe, olyan énekeszó volt, pedig nem ittunk. Ott más kukorica volt, nem ilyen, mint itt: sötétsárga, aprószemű. Kettőt esszekötöttünk, amilyen hosszú volt az árnyékalja, véges végig áttettük a gerendán. S az szép volt! Amikor megszáradt, le kellett morzsolni. A morzsolts kukoricát átrostálták, az apró szem kihullott, a szebbeket elvitték a malomba és megőröltették. Abból főztük a málét.

Mi, gyermekek jáccotunk lakodalmast. Nem tudom, él-e még Csátalján Furkó Anti. Ő volt a vőlegény, én pedig a *hazai*. Így mondtuk otthon a menyasszonyt. Be voltam rakva. (Leloptuk a függönyt az ablakról, abból csináltuk a fátlyat, s az lett rátéve a „hazaira”). Felültünk a szekerkébe, hatan-nyolcan

GUTAI ISTVÁN (1950) író, a paksi városi könyvtár nyugalmazott igazgatója. Legutóbbi kötete: *Kocsikerék a nyakcsigolyán* (Pro Pannonia, 2018).

fértünk bele. Két gyermek húzta. Aztán táncoltak a gyermekek, ahogy tudtak. *Gólyást s kétfelé tappantóst s az ajtóig s még vissza-táncokat, főleg szájmozsikára!* Ehhez még étel is jutott, általában galuska (töltött káposzta), s utána mentünk az utcán Farkas bá'-hoz, mert ő muzsikus vót, s neki is kellett táncolni az ő mozsikájára!

A hat osztályt kijártam, utána június elején vittek engemet is Móduvába. (Onnan jöttek az őseink 1776-ban Istensegítsre!) Ritkítottuk a cukorrépat, és augusztus elején mentünk haza. A szülők kapták a fizetést, mi ott csak enni kaptunk. Bablevest, krumplilevest, málét, túrót... Jézus örözzön meg attól a szállástól! Egy nagy, hosszú fészterben aludtunk, bárcsak annyira tudnék aludni most, mint akkor. A napfelkelte már kint kapott a mezőn, délben se volt pihenés, csak addig, amíg megettük az ebédet.

Galacon három gyermekre kellett vigyáznom tizenöt évesen. Egy évig maradtam ott. A minisztériumban dolgozott az ember. Lakott velünk egy öreg néni is, rá is kellett vigyázni. A gyermekeket tanyítottam magyarul és énekelni is, amikor volt kis időm. A konyhán kellett segíteni főzni s sütni! Egyszer néhány napra elmentünk Konstancára kirándulni. A három gyermek meg az öregasszony. Aztán nagybacsák lettek a gyermekek, kettő ment iskolába, egy óvodába.

Konstancáról eszembe jut ez az ének:

Konstancáról most indul ki a hajó,
S tetejébe ki van téve a zászló.
Citromfája sárgára van kifestve,
Isten veled szülőfalum örökre.

Az úrnak a testvére Bukarestben lakott. Megkérdezte: átmennék-e vele, hogy tanítsam magyarul a kislányát. Elfogadtam. Megírtam anyámnak, miről van szó. Azt válaszolta: „Ha gondold, menjél, ha jó a család.” Így kerültem tizenhat évesen (1938 év végén) Bukarestbe a galaci gazda ajánlásával. Ott egy négyéves leánkára kellett vigyázni: fürösztetni, öltöztetni, fésülni, sétálni vele. Mindig együtt ebédeltünk, az apjának saját éttermei voltak, nagygazda volt. Még a nevére is emlékszem, Swarcz Zoltánnak hitták! Nagyon jó sorom vót akkor! Aztán '39 őszén a város forrongani kezdett (zsidóüldözés). Nem mertem ott maradni, anyám sem engedte volna, úgyhogy '39 karácsonyára vonaton hazamentem testvérbátyámmal, aki szintén ott élt akkor, ott tanult!

Bukovinábam öt falu volt: Hadikfalva, Istensegíts, Andrásfalva, Fogadjisten, Józseffalva. Mind az öt falunak romának kellett volna lenni. Nem katolikus romának, hanem olyanak, amilyenek ők. Gáspár Marci (olyan tanácselnök-féle vagy inkább ott még bírónak hitták) és Németh Kálmán, a józseffalvi katolikus pap eljött a magyar kormányhoz, és ezt elmondta. Kihirdette a pap, Elekes Dénes, hogy miről van szó; mindenki készüljön. (Azt mondták a múltkor a tévében: „Bukovinából elmenekültek.” Nem menekültünk! Minket a magyar kormány hozott haza!) Elég időben megtudtuk a telepítés idejét, ezért volt időnk

felkészülni mindenre! Elmentünk a temetőbe elbúcsúzni a halottainktól, a templomban a papunk szép, megható prédikációt mondott, sírtunk is. Izgatottan készültünk a „nagy útra”, az új hazába! Esszepakoltuk a fontos dolgainkat például a szövőszéket, a viseleteket, edényeket, élelmiszert, kéziszerszámokat... még a köpülőt es! Minden családnak volt vagonja. Az állatokat nem hozhattuk el; gondolom az ott élő oláhok elbitorolták azokat es, akárcsak a földet, ami ott maradt utánunk. A házát is otthagya mindenki. A vagonokat egyenruhás emberek irányították, pontosan nem tudom, kik voltak, de nagyon szót fogadtunk nekik, rendesek is voltak ők es! A remény az volt, hogy az „új hazában” minden család földet kap házacskával, s ott szép békességben élhetünk s gyarapodhatunk, megtartva vallásunkat szokásainkat. Aztán Bácska lett belőle '44 őszén!

Ültünk a vagonokban s beszélgettünk, s amíg nem értünk Magyarországra, azt ettük, amit otthon csomagoltunk! Amikor szükségünk volt, megállt kis időre a vonat, s mentünk tovább! Amikor Magyarba értünk, egy nagy étterembe ételt kaptunk, s volt, ahol nagy muzsikával fogadtak, akkor nagyon örvendtünk! Sajnos nem emlékszem az útvonalra, Szerencsen és Monokon is jártunk, münköt egy monoki család a tanyájába fogadott be. Aztán Szegeden egy hosszú teremben gyűltünk össze, ott szétosztottak bennünket a környező településekre, mert akkor bizonytalan vót még, hogy hová kerülünk! Közeledett, hogy megyünk Bácskába. De ott még folyt a háború!

Két orvos minden embert, asszonyt, gyereket megvizsgált. Odaértek a huszonkét éves testvéremhez, Rózsához és megállapították a tüdőgyulladást. Mondta a doktornő: „Mi meggyógyítjuk a kórházban, és maguk után küldjük.” (Akkor már tudtuk, hogy Bácskába megyünk.) Rózi nem akart elmaradni tőlünk, és negyvenkettő februárjában meghalt. Bácskában, Bácsistensegítsen (szerbül Sokolac) van eltemetve. Soha nem láttuk már a sírját!

Féltünk kimenni a házból. Általában az egy faluból jöttetek egy körzetbe (több faluba) próbálták elhelyezni, a nagyobb családok kicsit módosabb házakat kaptak, kicsit több földet s állatot is többet! Kicsit kies, elhanyagolt fűvek vótak, de azért is tettek münköt oda, mert tútták, hogy a székelyek erőst dógos, szorgalmas s szapora népek, s fel fogják virágoztatni Bácskát!

A napkelte a mezőn ért, a napszentülés a mezőn ért. Egész nap dógoztunk. Mégis óriási szép vót Bácska! Soh' se tudom elfelejteni. Bukovinában se vót olyan szép. Miért? Mer' fiatal vótam! Vasárnap mise, s ebéd után séták az utcán, a téren esszegyűltünk s beszélgettünk: leányok s legények!

Kiss János tanár vezette az énekkart, vótunk benne vagy negyvenen. Bukovinai dalokat énekeltünk meg azokat is, amiket ő tanított. Erre még emlékszek:

A kassai Vígadóban szépen szól a magyar nóta.
Viszi a szél, fújja a szél ki az orosz frontra.
Egy páncélos szívéhez kap, golyó száll beléje,
És a lelkét magyar nóták viszik föl a magas égbe.

A vőlegényemmel megvártuk a gyászt, és negyvenhárom októberében megesküdtünk. Lajos előbb Rózsinak udvarolt, de hogy kárba ne vesszen semmi, elvett engem. (Rózsi a halálos ágyán a lelkemre kötötte: „Ha Lajos akar hezzád járni, Annácska, fogadd el, mert erőst jó legény!”) Ha Lajos hívta őt táncba vagy sétálni, Rózsi azt mondta: „Anna, gyere te is!” Lajos nem bánta, hogy hárman megyünk. Egy kicsit még kevély is volt, hogy ő két lánnyal megyen. Irigykedtek a fiúk rea.

Tizenkét muzsikás volt a lakodalmunkban! Luka Jánosék, trombitások. Apámnak is, apósomnak is barátai, ivócimborái, azért ingyen mozsikáltak nekünk! Csal egyszer kísérhettek el bennünket a faluban, mert háború volt. Húsleves, főtt hús, galuska, pecsenyehús, töltött kacs... volt a lakodalmi vacsora. Jó idő volt akkor, az udvarra rakták az asztalokat, közöttük táncoltunk. Nagyon szerettem táncolni, énekelni. De dolgozni is úgy, amennyi belefért!

Reggel jött az autó, Lajost felcsomagoltuk, visszavitték katonának. Negyvenöt szeptember 8-án jött haza. Egyik délután tudtuk meg, hogy el kell menekülni. Voltak már hízőnak valók, azokat levagdalták, a húsukat megsütötték pecsenyének és eltették zsírba. Baja felé jöttünk, a híd akkor még nem volt lebombázva. Aztán volt, akik elmentek Zala felé, ki merre látott, minél messzebb Bácskától.

Nem lett gyermekem. Diósberényben elmentünk a falu orvosához. Ő a feleségével otthon megműtött. Nem vett el semmi fizetést. „Csak úgy veszem majd el – azt mondta –, ha lesz gyerekük.”

Györkönyben utolért bennünket a front. Meg kellett állni. Az orosz apámnak megparancsolta: „Itt maradsz! Nem mész sehova!” A svábokhoz ugye béraktak bennünket, ha tetszett nekik, ha nem. Györkönyből Tengelicre kerültünk, münköt egy jószívű családfogadott be, ott voltunk télen, májusban Majosra irányítottak mindenkit. Sok család került ide. Az istensegítsi előjáróság is. Jóska s Julis testvérem Bonyhásra került, ott kaptak munkát, alapítottak családot. Mind a kettőjüknek szép hosszú élete vót. De az enyém a leghosszabb!

Lajos a fogságból való szabadulás után, ahogy közeledett hazafelé, egyre inkább hallotta, hogy Bácska elveszett, s az ott élő székelyek Magyarba menekültek, főleg Tolnába és Baranyába. Ott érdeklődjön! Úgy jutott el Bonyhásra, ahol egy elosztóközpont-féle működött, azt mondták neki, hogy Bácsistensegítsről az istensegítsiek közül sokat Majosra költöztettek, ott keresse őket! Így talált ránk.

Szép békesség van most, már jó darab ideje. Legelőször Pál Imre és Borsos Márta esküdtek meg. Azt nem lehet elmondani, hogy mit küzdöttek egymásért! Nem engedte egyik fél se a házasságot. Se a bukovinai, se az itteni. Pár éve még éltek az otthonban.

A férjem tíz évig a csarnokban dolgozott. Kannákban vitte a tejet, a vaját Bonyhásra meg a környékbe. Egyszer megismerkedett valahol a diósberényi orvossal. Azt így mesélte Lajos papa: „Anna! Az úgy megörült nekem, mintha a gyermeket látná! Megölelt és kérdezte: Mondjad, Lajoskám, lett gyermek? Mondtam neki: Lett. Őt! Hogy’ tudott az orvos örülni!” Negyvenhétben megszületett az első fiam, ötvenhatban az ötödik. (Le voltunk nézve, amiért öt gyermekünk lett.)

Első gyermekem, Jóska mindent megértett, szófogadó volt, de nem tudott beszélni. Okos gyermek vót, a leckéit ötöstre megírta. Mondta egyszer a doktornő: „Annuska! Ez a gyermek még annyit fog beszélni, hogy megunják!” „Nem hiszem, hogy megunjuk.” Ezt válaszoltam. Telt, múlt az idő. Egy pénteki napon süttem a fánkot. Azt vettem észre, hogy jön az egész osztály, a tanárnő hozza őket. Kanyarodnak be a konyhába. A tanárnő hangját meghallottam: „Józsikám! Mondd csak szépen azt, amit az iskolában mondtál!” Jóska gondolkodott egy kicsit és kimondta: ANYA! Hogy’ tudtam akkor sírni! Attól fogva beszélt. Agronómus lett, Palánkon tanult, s itt a helyi téeszcsében dolgozott egészen a nyugdíjig. Állatfelvásárló es vót, a környékbeli gazdáktól szedte esze a hízókot s marhákat, s vitték a hidasi állomásra, vagonba’ hordták el osztán!

Jancsi Lengyelen tanult, traktoros lett. Öcsi szobafestő, Domi mindenes. Dominak es vót nem is egy szakmája, mindig szorgalmas, családszerető vót, akárcsak a többi. Nagyon szeretett már kiskorától hermónikázni, de sosem tanulta, csak úgy magától, a füle után ment! Osztán egy jó ideje kezdte el a néptáncot s népzenét. Hegedülni es megtanult, azt is a füle után. Itt a faluban csináltak es egy csoportot, egyesületet, amiben csakis evvel foglalkoznak: tanyácsák a gyermekeket s még felnőtteket es erre a szép hagyományra! Nagyon sok helyt vannak barátai s ismerősei, Erdélytől Bácskán át a Felvidékig.

Négy kiló húsz dekával született a kislányom, Anika; egyedül voltam, az Úristenen kívül senki más nem volt mellettem. A lányom férjhez ment, a vő kómúves.

Lajos a csarnok után elment a brikettgyárba, huszonhat évig ott dolgozott. ’82-ben ment nyugdíjba, s még huszonhárom évig élt! Húsvétra, karácsonyra minden gyermekének kapott egy rend ruhát! Én a termelészövetkezet kertészetében dolgoztam tíz évig.

Tizennégy unokánk született, van húsz dédunokánk. A közeli hozzám tartozókkal együtt hatvanketten vagyunk! Nem gondolok ilyenkor se betegségre, se rosszullétre, csak ezt a szép hosszú életemet köszönöm meg a Jóistennek. Egy pap azt tanácsolta nekem egyszer: „Annuska! Ne csak zörgessünk, ne csak kopogassunk, hanem verdessünk!” Küzdelmes életem volt, mégis azt mondom, hogy szép.

Jóska erőst jó testvér volt (a fia orvos Füreden, a szanatóriumban), azt mondta egyszer, mikor összegyűltek, és én valahogy felhozódtam: (Nem hallottam, nekem más mondta.) „Hallgassatok ide! Anna koronát érdemel. Öt gyermeket felnevelt, a sógor mindig dolgozni járt. Mit gondoltok? Ki gondoskodott ételről, tiszta ruháról? Nem az anyjuk?”

Én azt mondom, amennyicske eszem van: az Úrjézus így akarta, hogy én ezt megérjem. Az ilyen szép nagycsalád ritkaság. Ha meghalok, avval halok meg, hogy mennyien vannak utánam, és mennyien fognak reám gondolni.

(A visszaemlékezés alapjául szolgáló interjú 2022. augusztus 3-án készült Majoson.)

Regős Mátyás

Fellázadok, nyilván csak gondolatban

Bármilyen intézmény hallana
merev részegen viccelődni engem,
végérvényesen kizárna önmagából.
Kerüljük most az érzelmeket, anya,
annak idején nyilvánvalóan
intézményesítetted bennünk
önmagad. Intézményekről pedig
köztudott, hogy igen nehéz hozzájuk
szólni, pontosabban szólni még
lehet, de érdemi választ kicsikarni
majdhogynem reménytelen. Az
intézmények nemigen foglalkoznak
velem vagy konkrétan azzal, amit
én akarok. Lássuk be, többnyire
nem is szeretnék, csak némi reakciót,
apró jelzést, hogy én is létezem,
megadva persze minden tiszteletet
a jól bejáratott munkamenetnek.
Értsd meg, anyám, nehéz helyzetben
vagyok. Leveleimre válasz nem
érkezik. Ha néhanapján személyesen
keresem fel budapesti telephelyüket,
beszélnek hozzám, hogyne. Csakis
én hiányzom minden eszeveszett,
körmönfont eszmefuttatásból. Ki vagyok
zárva, ugyanis nem beszélem a
nyelvet. Mit mondhatnék. Mikor
környezetemben gyalázzák alantas
működésed, a szoptató bürokráciát,

REGŐS MÁTYÁS (1994) költő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett magyar-hittan szakon, jelenleg ugyanott az Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója.

csöndes szavakkal megvédelek. Hogyne lenne lassú, pláne idegen, végül is sokan vagyunk. Az érdektelenség ez ügyben adott. De néha – mikor hosszú órák óta ülök reménytelen, elaggott folyosódon – tudom, hogy magadra se gondolsz. Egy intézmény nem gondol önmagára. És csáklját fognék, vasrudat – fellázadok, nyilván csak gondolatban – téglánként hordanám Dunába tested, kitépnék ajtót, ablakot, majd néhány év után jóllakottan a pusztítástól, új intézményt hordanék helyedre. Az újban felvennék nekem a telefont, gondosan ügyelnének gyengeségeimre, alkalmanként egy korábbi tévedésre hivatkozva, átnyújtanának némi pénzt, szorgosan kérve elnézésemet. Mindig a 001-es sorszámot kapnám a gépből, és rokonom lenne a biztonsági őr.

„A győzelmet nehéz megemészteni”

Izer Janka beszélget Regős Mátyással

IZER JANKA: Nemrég interjút adtál az irodalmi szekértáborok ma divatos témájában. Milyen szerepet játszik nálad az írói közösség? Szükség(ed) van-e rá?

REGŐS MÁTYÁS: Alkotói szempontból kevésbé van szükségem rá, egy-két barát épp elég, akiknek el lehet küldeni a nyers szövegeket, és őszintén válaszolnak, türelmesen meghallgatnak jó ötleteket és agymenéseket. Ez esetben egyébként nyilván nem a barátság a fő kritérium. Ilyen van is néhány szerencsére, írók és „külsősök” egyaránt. Emberileg viszont fontos a közösség, de elsősorban adottság, nem pedig választás kérdése, hogy gyakran alkotóművészek vagy konkrétan írók társaságában érzem jól magam. Hasonló rögeszméink, képességeink, feladataink vannak, és ezeket egymással könnyebb megbeszélni, mint olyasvalakivel, aki kívül áll ezen. Persze, van „külsős” társaságom is. Egyébként mindig jó, amikor emberek találkoznak, megbeszélik a világ, az ország és önmaguk dolgait, szóval szükség van rá, jó dolognak tartom az együttműködést, de személyesen – és az alkotás szempontjából – csak egy elég szűk körben érzem létszükségletnek.

– Az elmúlt 5 évben két kislányod született és három köteted jelent meg. Mi a tapasztalatod, van hasonlóság, kapcsolat a kétféle teremtési folyamat között?

– Leginkább különbségek jutnak eszembe. Ha időnként beleolvasok korábbi szövegeimbe, előfordul, hogy már másképp csinálnám, szívem szerint változtatnék a szövegen. Első kötetem kapcsán például már felmerült bennem, hogy ezt egyszer meg is csinálom, de ezzel még várnék néhány évet. Viszont mindezek ellenére az alkotásnak látom a végpontját, a végét legalábbis, hogy egyszer, mondjuk, könyv lesz a szövegből. Motivál, hogyha lassan is, de a végére akarok érni, újra és újra nekifutni, de reménykedni, hogy egyszer elengedem a témát, a szöveget. A gyerek szerintem sosem fog kiíródni belőlem, még akkor se, ha felnőtt. A másik, hogy – bár az alkotási folyamat során is előfordul, hogy néhány pillanat, mondat erejére elvesztem a kontrollt, és nem tudom, mi történt az imént – alapvetően egy szöveg létrejötté felfogható, egy ötéves gyerek értelme és lelke felfoghatatlan, zavarba ejtően titokzatos.

– Több interjúban elhangzott már, hogy a családi krónika szerint nem csak egy képzeletbeli barátod volt. Patyik Fedon mellett Sörivó Sándor, Borivó János és Búzaörlő Alajos is gyakran szerepelt a szüleidnek elmesélt kalandokban. Miért épp Fedont választottad az első köteted szereplőjének?

– Fedon volt közülük a főnök, a legdinamikusabb szellemalak. Egyébként, mint néhány éve kiderült számomra, Fedont idősebbik nővéremtől loptam, ugyanis születésem előtt három évvel már megemlítette egy alkalommal a nevét – ez a családi aranyköpésekből derült ki, anyánk jóvoltából. Mindaddig azt hittem, a Patyik valahogy a Matyiból alakult ki. Egyébként az ő neve a legizgalmasabb.

– És mi lesz a többiekkel? Lesz-e velük valami?

– Nem hiszem. Vagy egyszer előkerülnek, nem tudom. A Tikiben szóba kerül Bársonyszilva, szintén családi állat, varázslatos lény, ő is nővérem agyszüleménye vagy barátja volt, aztán valahogy bekerült a könyvbe.

– Fedon eltűnik, amikor Isten a szívre lép. Mi a kettejük kapcsolata, van-e bennük valami közös?

– Őhozzájuk fordul segítségért a bajbajutott, és ők mondják meg suttogás formájában, hogy jót vagy rosszat csinált az ember. Patyik Fedon jóval egyedibb, sajátosabb törvényszerűségek szerint értékeli, melynek nem szeretet vagy igazság áll a középpontjában, sokkal inkább szabadságvágy, történetmondási kényszer, egyáltalán a szépség és a túlélés vágya. Nem tudom, de úgy sejtem, ők ismernek a legjobban.

– Magyar-hittan tanári szakon végeztél, vallásos, ugyanakkor vegyes felekezetű katolikus-evangélikus családban nőttél fel. Foglalkoztatnak a hit és vallás kérdései, az alkotásaidban viszont nincsenek hangsúlyosan jelen. Mi az oka?

– Nem értek egyet, ha szabad ilyet. Szerintem az első kötetemben is többször feljönnek hitbeli kérdések, élethez és halálhoz való alapvető viszony, de regényeimben is megjelennek a vallásgyakorlás különböző formái és a gyerek azokhoz való viszonya. Az igaz, hogy nem tűnnek fel a halálfélelem vagy a gyász ellen elsődleges megoldásként, de hát sokszor valóban nem találok meg a megoldást vagy nyugvópontot a vallás keretei között.

– Amikor megkérdezik, miért váltottál versről regényre a második könyvedben, azt válaszolod, részben azért, hogy elkerüld az első kötet után gyakori kiégésszerű állapotot, ami sikerült is. Mit gondolsz erről a jelenségről? Mitől van/lehet, miért tud segíteni a műnemváltás?

– A Tűzszekerekben, miután Harold Abrahams megnyerte a százas döntőt Párizsban, az öltözőben oda akar lépni hozzá jó barátja, Aubrey Montague, de Lord Lindsay lebeszéli őt, merthogy a győzelmet nehéz megemészteni. Ha egy kötet nem is olimpiai bajnokság (van, amelyik több is, persze), de hasonló helyzet. Az ember megküzdött valamiért, eggyé vált a céljával, aztán egyik napról a másikra kiürül. A regényírás más munka, mint egy kötetet összerakni, és a különbözőség, az a fegyelem és rendszerűség segített ebben a helyzetben, amelyet a próza többnyire megkíván.

– *Tiki című regényed részben egy saját gyerekkori traumád emlékét idézi, ha másképp is történt. Volt terápiás célja, hogy ehhez a témához nyúlj, vagy csupán jó irodalmi alapanyag lett ez a tapasztalat?*

– Azt hiszem, pont fordítva működik. A lenyűgöző benyomás, meghatározó tragédia az, ami elégnék bizonyul egy regény feltöltésére. Ez volt a hajtóerő. Nem volt terápiás céloom, de a *Tiki* megírásának egy ilyen tapasztalat megélése (és -szenvedése) volt a feltétele.

– *Amikor Tiki tragédiájának leírása következett volna, eltörted a lábad. Utólag visszagondolva, volt összefüggés? Mennyire hatnak vissza rád az írásaidd?*

– Sokan hisznek ebben, állítólag elég gyakori a hasonló együttállás, de őszintén szólva, nem foglalkozom ilyesmivel. Ha jól megy az írás – főleg, ha prózáról van szó – akkor „jól” vagyok, és nagyon intenzíven élem meg az alkotást, még ha esetenként nehéz is – akár lelkiileg, akár szakmailag.

– *A három köteted közül talán a Lóri és a kihalt állatok a legkevésbé személyes/belső indíttatású, több helyütt elmondtad, milyen sokban különbözik a főszereplőtől személyiségben és érdeklődési körben egyaránt, ezért sokat kellett utánaolvasnod például a természettudományos ismereteknek. Nehezebb vagy könnyebb volt a munkafolyamat így, hogy elsősorban fantáziából írtál?*

– Nehezebb volt, mert az előbb említett felhajtóerő gyengébbnek minősült, ugyanakkor könnyebb is, mert nem ragaszkodtam semmihez, sokkal nyugodtabban, higgadtabban szedtem darabjaira a szöveget. Kevésbé éreztem öncsalásnak, ha változtatok, bár ilyen esetekben korábban is mindig a józan ész döntött végül. Na, jó, nagyjából mióta nagykorú vagyok.

– *Egy fellépéseden azt mondtad, kevés fáradtabb lényt láttál, mint egy megpakolt iskolatáskával délután hazafelé battyogó, általános iskolás kisfiút. És a gyerekkor véresen komoly, ha sokszor idealizáljuk is, mert egy olyan időszak ez, ahol minden egyes nap óriásit változik gyakorlatilag minden. Ezért választottad ezeket a témákat, karaktereket?*

– Nyilván. És azért is, mert engem ez nagyon megviselt akkor. Ezt meg akartam érteni, és elmondani. Sokkal nehezebb a gyerekkor, mint gyakran emlegetik. Horváth László Imre a *Tiki* fülszövegében Radnótit és az *Ikrek havát* idézi: „Nagy dolog a gyerekkor.”

– *Egyre több pszichológus beszél és ír nyíltan arról a taburól, hogy már kisgyerekként is találkozunk a halálfélelemmel (akár egy házikedvenc elvesztésekor), amit a szülők gyakran elbagatelizálnak (pl. a csodafarm meséjével vagy azzal, hogy a nagyon-nagyon távoli jövőbe helyezik a halál lehetőségét). A könyveidben viszont egyértelműen jelen van ez a kérdéskör. Különösen a lázalmok és betegségek eseteinél. Hogy látod, miként éli meg ezt a szorongást egy kisgyerek? Hogyan lehet/érdemes vele beszélni a halálról?*

– Nem igazán tudom, én is küzdök ezzel. Igyekszem őszinte lenni, ha a nagyobbik lányom ilyesmiről kérdez, de rengeteg mindenre nekem sincs válaszom. Ezt legalább nem félek neki megmondani, nem szégyellem előtte a kétségeimet. Ez például fontos lehet, nem tagadom le, hogy komoly és nehéz kérdés, amit feltesz, adott esetben pedig nincs is válaszom.

– A következő köteted újra versekből fog állni és elhagyod a gyerekkort is. Milyen témák foglalkoztatnak most?

– A gyerekkor elvesztése, az utána következő törvényszerű sivárság és az elmúlás tudata, családi kapcsolatok fellazulása. Halálfélelem, magány, ilyesmi. Elég komoran hangzik, azt hiszem, ez egy sötét tónusú könyv lesz a végén.

– Úgy tudom, egy nagyregény is készülöbven van hosszú ideje, mely részben édesapád fiatalkori történeteinek, kalandjain alapul. A családi krónika tovább mesélése, átadása a középkor óta biztosan, de talán régebb óta is az apaszerephez kötődik, amit az írói munkásságodba is beszívárogtattál. Mintha összeforrt volna benned az írói és apai szerepkör. Különböző hivatás benned a kettő, van-e rangsor, vagy egységként kezeled?

– Szeretek a jó történeteket, gyakran beszélek az érzéseimről, ez mindkét szerepben azonos. Sokat olvasok, éneklek is a gyerekeknek. Sorrenden nem gondolkozom, nincs is értelme, úgy érzem, mindkettő megfér bennem, sőt, többnyire inkább segítik, mint korlátozzák egymást.

Izer Janka

IZER JANKA (1996) író. Kötete: *Ezért nem alszom nálad* (2020).

„Nem orvos kell, középhátvéd”

Felnövéstörténet a halál árnyékában

– széljegyzetek Regős Mátyás *Tikijé*hez

I. A halál boldogságáról¹

Emlékszem, amikor az alapszakos éveim végén egy szemináriumi órára el kellett olvasnunk *Az atléta halálát* Mészöly Miklóstól. Nemcsak a szöveg zsenialitását tartottam elképesztőnek, amit a regény katartikus hatását tekintve (engedtessek meg nekem:) máig nem tartok elvitathatónak, hanem a csoporttársaim vitáját arról, milyen „furcsa”, „rejtélyes”, sőt *érthetetlen* Őze Bálint, a címszereplő halála. A döbbenettől némán ülve hallgattam a különféle érveket és hipotéziseket, miközben azon járt az agyam: komolyan nem érzékelték, hogy az író a legboldogabb-szabadabb pillanatban ölte meg atlétáját? Én az egész fiatalkoromat a rekortánon töltöttem szinte, sikerrel állítottam be rekordokat hatszáz és ezer méteres síkfutásban – a probléma csupán az, hogy egyik sem hivatalos versenytáv (az olimpián ugyebár négyszáz és nyolcszáz méter a kiszabott hossz). Mindezek ellenére imádtam az én kedvenc távjaimat futni, noha tudtam: ha profi szeretnék lenni, nem sokáig tehetem. Ezért éreztem közel magamhoz Őze Bálintot, aki szintén a nem hivatalos, sőt nem is a versenypályán futott távokat és edzéseket szerette. Mészöly jól ráérezett az atlétikai szabályok korlátozó erejére, főhőse pedig egész életében arra törekedett, hogy megszabaduljon a ráerőltetett kötöttségek közül, ezért boldog a regény tragédiája. Mert Őze Bálint elvárások és célok nélkül a „semmibe” fut, csak önmagáért – és a regény során ennél szabadabb sosem volt. Így kellett történnie, „mintha minden úgy lenne rendben, ahogy történt”, írja majd hatvan évvel később Regős Mátyás Tiki nevű főszereplőjéről, és ez a mondattöredék mindkét sportolóra igaz és érvényes lehet. Tikinek sok fájdalma van, de emellett megtörhetetlennek tűnik, és olyannak, aki teljesen kézben tartja életét, és a körülményeihez mérten mindig a lehető legszabadabb és legboldogabb. Tiki tudta, „hogy az a pillanat eljön, és igazából elkerülhetetlen”. Amikor bajba kerül az egyik táborozó kisfiú, és elmerül a Balatonban,

BARÁTH TIBOR (1996) irodalomkritikus, doktorandusz.

1 Néhány önmenedzselő (tehát beképzelt) mondattal fűszerezve.

Tiki kérdés nélkül „szabályos fejest” ugrik – és ki is menti, de ő már nem tud kievickélni. Szomorú tragédia, mindeközben úgy érzem, a címszereplő sorsa beteljesedett. Mint Erdős Vili írja, így kellett történnie. Ezért olvasható úgy a regény, mintha a befejezése pozitív volna, és egyféle happy enddel záródna.

II. Az elbeszélő szavahihetőségéről

Tiki történetét egykori legjobb barátja, Erdős Vili beszéli el, akit a tragédiát követően átíratnak egy új iskolába. Szülei azt szeretnék, hogy Vili elszakadjon a régi barátaitól és környezetétől, hogy önmagára találhasson, és minél előbb feldolgozhassa barátja halálát. Ugyanakkor fiuknak ez mindennél nehezebb, mert tökéletesen kilóg osztálytársai közül (életében másodszor), nehéz elterelnie figyelmét (ezért is követ el durvábbnál durvább kihágásokat), és nem talál barátokat (bár nem is szeretne). Amikor Tikivel megismerkedett az első tanítási napon, félelemmel telve próbált rájönni, hogyan kell viselkednie, miközben „agresszív arcú kóbányai fiúk, éles hangú cigánygyerekek, rózsaszín ruhás és magamutogató lányok örvongtek” körülötte – a veréstől is csak Tiki mentette meg. Az új osztályában fordul a kocka: az értelmiségi szülők fia zabolátlan és vad, mint a régi osztálya: lányokat zaklat, rongálja az iskola tulajdonát, és első szóra ütessel válaszol. Erdős Vili kétségbeesetten próbálja megőrizni múltját, hűen idomulni a régi közeghez, úgy tenni, mintha kizárólag oda tartozna. Amíg Tiki emlékét nem engedi el, továbblépésre sincs esélye – ekkor lép a színre patrónusa, Kenéz tanár úr.

Az osztályfőnök ugyanis elnézően viselkedik a fiúval, és atyai módon gondoskodik róla, ha Vili nem is érzi így. Már a regény elején egybemosódik az apa- és tanárszerep. Egyrészt Vili többször megjegyzi, hogy „apám is tanár” vagy hogy „tanárszülők gyereke”, illetve a gúnyos „Tanárfejedelem” megnevezés szintén erősíti az áthallást (a család-fő~osztályfőnök szemantikai közelsége révén). Másrészt kikényszeríti a fiúból, hogy vesse papírra élete „legjobb és legszebb történetét”, előre tudva, hogy a Tikivel való barátság elbeszélését fogja kapni. A büntetés tehát valójában írásterápia, egy lehetőség Vili számára, hogy átgondolhassa barátságukat, és tompítsa gyászát, hogy megszabadulhasson érzelmei egy részétől. Vili már az elején megsejti tanára szándékát, a büntetésre adott látszólag irracionális reakciója világossá teszi, hogy Vilinek nincs választása, szembe kell néznie elhunyt barátja történetével. Dühkitörése nem a feladat (írja meg élete legszebb sztoriját), hanem a tehetetlen félelem (Tikiről kell mesélnie) ellen szól. „Ahogy kimondta Kenéz az utolsó szót, kirontottam a tereméből, elszabadult bika, rohantam a harmadik emeleti fiúvécébe [...] és egy-kettő-három, vertem az öklömmel a csempét, a tartályt, az ajtót, remegett a mellkasom, az arcom pedig csuromvizes lett, dőltek a szememből a könnyek, a kurva életbe, a rohadék életbe az egészet.”

A regény narratív összetettsége az elbeszélő személyén múlik, a képlet ugyanis nem annyira egyszerű, hogy a büntetésből kiszabott fogalmazásokkal

Vili elbeszelné Tiki történetét. Akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha a kurzívval szedett szövegrészeket (melyekkel a Kenéz számára írt részeket különítette el a szerző) csak kereteknek vagy a történet vázának tekintjük. A *Tiki* teljes egészében egyes szám első személyben íródott, de a szerkezetét minimum három különböző réteg alkotja, melyek nemcsak időkezelésükben és a narrátori szólam nézőpontjában – a történet egészéhez való viszonyukban is különböznek. Teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy Vili fogalmazásai, főként kezdetben, nem Tiki történetét mesélik el. Pedig az elbeszélő nem hazudik, nem túloz, és próbál hű maradni a tényekhez, de mint említi, „Tikiről nem tudtam igazat írni, pontosat még kevésbé, mert bár úgy történt minden, ahogy megírtam, ő mégsem jelent meg teljes fényében”. Az *Iskola a határon* elbeszélésproblémája nyer új megfogalmazást az imént idézett mondatban, de ez nem egyenlő azzal, hogy Tiki történetét nem ismernénk meg átfogóan: a szöveg második, legterjedelmesebb rétege, Vili fogalmazásaihoz fűzött reflexióiból áll. Ezek felülírják a dőlttel szedetteket („dehogyan volt tenger Tiki szeme, inkább olyasmi volt, mint Jézus, ahogy a kufárokat kiűzi a templomból, lerombolja a rablók barlangját”), kiegészítik azokat (az erdei táborba való utazásról és az utolsó napról szól körülbelül a fogalmazás, míg a főszövegben Vili a közte eltelt időt is gondosan felidézi), és megmagyarázzák egy-egy jelenet szubsztanciális oldalát („nem futóverseny, hanem Tiki rohan a platánok között”). Mindezeket túl két részre bontható az elbeszélés: először is Vili aktuális élményeit, a jelenét ismerjük meg, másodsor beágyazódnak Tiki saját élményei, melyeket Vili legfeljebb csak közvetve ismerhet (például a karácsonyok, a nagyapával való vadászatok). Mint mondtam, a fogalmazásokból nem ismerhetjük meg a címszereplő történetét, de a komplex szövegegyüttesből mégis összeáll, sőt. A regény nem fejeződik be Tiki halálával, sem a temetéssel, mert az elbeszélő ír egy nekrológot barátjáról, pontosabban önmagáról és az új iskolában eltelt tanévről. Azt hiszem, a narrátortól ez a legmegbízhatóbb szöveg, mert a gyász munka utolsó fázisába ért: elfogadja Tiki halálát és igyekszik visszatálcálni önmagához, és a barátja nélküli világban helyet keresni. „Évinek teljesen igaza van abban, amit a könnyekről mondott, hogy lassan elmosnak mindent, a képek szétfolynak, Tiki elszalad a platánok között, és csak a neve marad itt belőle, én sem látom már olyan élesen a hosszúkás alakját”. Erdős Vili vallomásos utolsó fogalmazása önmagára tereli a szót: már nemcsak barátjában hisz, önmagában is.²

III. Az oroszóról és a királyról

Vili a határidő lejártá előtt egy nappal nekikészülődik az írásnak. (Milyen ismerős szituáció.) Tervezgetései közben válik egyre nyilvánvalóbbá, hogy meséje

2 Nem véletlen, hogy Vili szeretné, hogy Kenéz tanár úr még elolvassa, mert a „gyíkfalóról” kiderül, hogy „végül is egész korrekt fazon”.

fókuszába „egy bluesballada veszett hőse” kerül majd, nem is akármilyen, egy kérlelhetetlen alak, aki a mesélő és a hallgató felé is tükröt tart. Így esik a választás Tikire, aki az elbeszélő szerint nem hétköznapi figura, és a történet több eleme igyekszik a fiút hősként ábrázolni. Mint minden hőrosznak, neki sincsen felhőtlen múltja, könnyű háttere, ez főként akkor válik szembetűnővé, ha összetvetjük a két fiú családját. Az Erdős família kiegyensúlyozott, középosztálybeli értelmiségi család, merőben átlagos, szinte modellszerű, szeretetben élő szülők három gyermekkel, hétvégén jobbára együtt töltik az időt. Deliága Gyuri, Tiki édesapja talán kétszer-háromszor látogatta meg a hátrahagyott családját, külföldön tartózkodik, és új kapcsolatra tesz szert, Tikinek már féltestvére is született. Az anyát a Prolimama becenévvel illetik, ami bővebb kifejtést talán nem kíván meg, érzékletes jellemzés, az apai ágról érkező nagypapa pedig feltűnősködő, ámde nem igazán beszámítható személy. Látszólag gyenge, felszínes kötelékek kötik össze a család tagjait, nagypapa azon kívül, hogy vadászni hordja, és hülyegyereknek, jobb napjain királynak nevezi unokáját, mintha nem is lenne jelen. A fiúk megbecsülése és a rájuk való odafigyelés szintén teljesen eltérő: míg Erdősék kíváncsiak gyermekeik sikereire és erősségeire, Tikit rögtön elfutja a mérég, ha barátja Prolimamának dicséri őt – mert tisztában van vele, hogy lényegében süket fülekre találhatnak a szavak. Egy csalódott gyermek élete pedig, mint majd látni fogjuk, sosem harmonikus.

Regős szívesen alakít ki további opozíciókat és átfedéseket, hogy megfelelően árnyalhassa a két fiú identitását és kapcsolatát. Jó példa erre a Mádi általános iskola ellen vívott kerületi labdarúgóbajnokság döntője, illetve egy szemeszterrel később a műveltségi vetélkedő, melynek ugyancsak a kőbányai iskola riválisa ad otthont. A focimeccs előtt Tiki a következő szavakkal lép oda barátjához: „ha ezt elrontjuk, soha semmi nem fog sikerülni”. Ennek szellemében, mint az oroslán (a narrátor többször utal ezzel a jelzővel a címszereplőre), végigküzd a mérkőzést, és egy utolérhetetlen vágtaázással a győztes gólt is megszerzi. De mintha mindez – a meccs előtti kijelentésével ellentétben – mégsem számítana, ha később szóba kerülne a győzelem, vagy Vili megfogalmazná elismerését, csak legyint, „hol van ez még a nagyoktól”. A műveltségi verseny nem motiválja az Erdős-fiút, mint többször flegmán kijelenti, magasról tesz az egészre, főként, hogy egyértelműen fölényes a győzelme; de ahogy látja a büszke Kenézt, egycsapásra „a saját kapuja ellen” fordul, szándékosan elhibázza az utolsó választ – felad egy győztes meccset. Nem számít a győzelem, nem számít a vereség, egy dolog fontos: hazamenni a Mádiból azon az útvonalon, ahol korábban Tikivel jártak haza.

A címszereplő „nem sportoló volt, nem is hős, így egyáltalán nem tiszta a kép”, értékeli át a történet egy pontján a narrátor szereplője jellemét. A fiúnak ugyanis is vannak „ötpercei”, részben az apahiányból fakadóan. Olykor az Élessaroknál ténfereg, és idegeneket kérdezzet, ismerik-e Deliága Györgyöt, egy másik alkalommal Kőbánya alsón veszekszik apjával képzeletében, és a halál bélyegét is magán érzi: „őt pedig már újszülöttként is valamiféle ómen kísértette, ezt

egyre biztosabban tudja, jegy volt a homlokán, hogy halott”. Tiki a történet során nem egyszer „megzuhan”, ám ezek a jelenetek maradnak a leginkább homályban, még maga az elbeszélő is csak tapogatózik, ha barátja lelki világát szeretné feltárni, megérteni.

IV. A zánkai úttörőtáborról

A fő esemény, melyet Erdős Vilinek fel kell dolgoznia, a zánkai erdei tábor, ahová a Harmat utcai általános iskola a testvérintézményekkel egyetemben két hétre levonul a tanév végén. Az odaúton az elbeszélőnek van egy baljós álma, Tikivel háborúban vesznek részt, sebesült alakok között menekülnek, „Tiki azt mondta, ne érijünk hozzájuk, ezek már majdnem halott emberek, elkapjuk tőlük a hangulatát, aztán szép lassan csöndesek leszünk mi is”. Közvetlenül utal vissza az álombetét az indulás jelenetére, amikor Vili kitörő örömét és öleléseit Tiki hidegen leszereli; játsza az eszét, jegyzi meg az elbeszélő, valójában Tiki éppen az álombetétben körvonalazott „hangulatot” árasztthatja. Közvetlenül az utolsó nap tragédiája előtt az időközben négyesfogattá bővült barátok felhőtlenül élnek, nyugodtan telnek a napok, a kiskamaszkor legidillibb formáját tapasztalják meg a szereplők. Ez a vihar előtti csend, a levegő vészterhesen nehezedik, de még nem tudatosul, hogy valami hamarosan kisül és robbanni fog.

Tiki haláláról csak közvetve nyerünk információkat, mert Vili büntetésben kénytelen tölteni a végzetes délutánt. Dúlva-fúlva hagyja ott az ebédre felszolgált főzeléket, az allergiája ingerli, és még egy idegesítő hangú bogár is felé repül. Reflexből, egy jól irányzott rúgással megöli – pechére beköpi. A regény során először vethető fel a kérdés, Tiki mennyiben kezelhető akár doppelgänger karakterként. Az elbeszélőt megbüntető tanárnő összetéveszti őt annak barátjával – „pedig azért van némi különbség”. Ha Tikit képzeletbeli barátként vagy fikciós hasonmásként kezeljük, az egész szöveg új fénytörésbe kerül. A gyászoló fiú helyébe egy olyan narrátor lép, aki a régi iskolájában nem érezte jól magát, így a korábbi kudarcaival és az újbóli beilleszkedés nehézségeivel néz szembe. Ez esetben Tiki egy olyan mankó, amire a fiúnak szüksége van az önmegleléshez. Én úgy gondolom, hogy a *Tiki* mindenféleképpen felnövéstörténet, a kérdés az, vajon egy valóságos vagy képzelt barátot kell Erdős Vilinek elfelejtenie, túlélnie?

A bogárgyilkosság kulcsjelenet továbbá azért is, mert előre vetíti az eseményeket, *véletlenül* pont a bogár-Tiki-halál triptichonját fűzi egybe a fóti tanárnő szidásában: „te különben is éjjel-nappal büntetésben vagy, meg a mi fóti kislányunk, az Évi körül legyeskedsz, elég volt ebből. Ma nincsen part.” Vili még egy nyugodt délutánt tölt el, mielőtt hirtelen apokaliptikus hangulat lesz úrrá a szövegen, megérkezik az eső, gyerekek szaladnak kétségbeesetten ordítva, hogy valaki meghalt, madarak vijjognak, és az elbeszélő szinte öntudatlanul cselekszik, az információ elér hozzá, de a sokktól nem tudja és nem akarja felfogni,

„nekem mutogattak, nem tudtam, miért, egy fiú meghalt”. A legapróbb részleteket is felfogja (például, hogy a kisfiú lábát hínár kapta el, vagy hogy a mentőjét hajó nyomta víz alá), mire kiveszi Tiki nevét, „már nem hallottam az egészből semmit, forró volt az arcom, a madarak egyre gyorsabban repültek az égen”. Ekkor indul el a helyszínre, a négyesfogat lány tagját, Tiki szerelmét és saját rokonát, Évit keresve – ám van egy finom váltás a szövegben, hiszen eddig fóti Éviről ír, innentől fogva azonban következetesen zánkai Éviről beszél. Megrázó tudatfolyam jeleníti meg Erdős Vili csapongó érzelmeit, melyben a meglepettség, zavar, összeomlás egyaránt megfér.

A csúcsponton az elbeszélő világa végérvényesen kifordul önmagából, és egy szakasza, ami a gyerekkorként volt megnevezhető, lezárul. Tiki halálával Vili felnőtt (Évi szintűgy). A tömeg közepén kavargva van egy többször ismételt mondata, ami, hogyha nem felnövéstörténetként kezelnénk a regényt, nem is lenne pontosan értelmezhető. Mint olvashatjuk, az elbeszélő úgy érzi, „a hangom kemény volt, ahogy a férfiaké, én gyerek vagyok, mondtam nekik”. A trauma avatja felnőtté, másodsorban pedig az, hogyan bánnak vele a gyászidőszakban, ahol hullámozó kedélyállapotok veszik át felette az irányítást. Eleve bizonytalan mindenki, hogyan, mit lehetne tenni Vili érdekében – talán csak Kenéz lesz ez alól kivétel. Ötlete ugyanis, hogy kiírattja vele a gyászát, jól sikerül, a történet végére Vili visszatér a normális, mindennapi életébe, de a leírt események újraértékelésre is készítetik, a regény befejezésekor fogalmazásai már emlékműnek tűnnek, amiben megőrződik pontosan, milyen volt Tiki, a zánkai Évi, az egykori Vili. Szövege lezáratlan marad jövőbeli lehetőségei felé, ami a gyász lezárultát, a változás elfogadását, illetve egy érettebb személyiség kiforrását jelzi. Ám szó sincs felejtésről vagy a végleges búcsúról: „a lábam pedig magától siet, hogy odaérjek, mintha bármi értelme lenne, de időben, az időre jól figyelve elkezdjem a napot. És várni fogom Tikit.”

V. Az inkvizícióról

Mielőtt berekeszteném a regénnyel kapcsolatos fejtegetéseimet, röviden szeretnék kitérni a *Tiki* keresztény szempontú interpretációs többletjelentésére, ugyanis elszórtan ugyan, de határozottan jelen vannak az eszmerendszer jelképei és kifejezései. Erdős Vili katolikus, ezért a szóhasználat erős kapcsolatban áll a keresztény hagyományokkal és az abból eredeztethető fogalmakkal. Az írásfeladatot Kenéz a penitencia szóval jelöli, így Vili elbeszélése azonnal kettős fénytörésbe kerül: a történet elmondása a vezeklés (annak gyakorlata, hogy a fiú elfogadja a sors csapásait), a történet befejezése viszont az elégtétel (mert Vili felismeri, hogy életét folytatnia kell barátja nélkül is). De a feladat először kín, gyötrelme, amit egyáltalán nem szeretne vállalni („anya festményes albumai jutottak eszembe, ahogy az inkvizíció kínozza a bűnös lelkeket, ráadásul van pofája megkérdezni, mivel gyötörjön halálra”). A penitencia kiszabásakor

számos utalást találunk a keresztény világra: az írástehetséget felismerő Renczés tanárnő neve gyanúsán rímel a bencés szóra, a szabály, miszerint a legszebb történetet kell papírra vetnie, kőtáblaként vezeti, és mint Pilátus, egy bűnt tulajdonít magának: a hiúságot.

Tiki személye Jézuséval kerül párhuzamba, néhol érintkezésbe. Az első reflexiók egyike, mint fentebb idéztem, a templomot megtisztító Krisztust látja Tiki tekintetében. Ugyanezen az oldalon az elbeszélő felidézi barátja kedvenc bibliai történetét, mely a mennyország hatalmas oroszlánjáról szól, „akinek méz folyik a szájából, és bőven eszünk belőle, mikor pedig mindannyiunkat ellankaszt a jóllakottság, közösen alszunk a vadállat lábai körül”. Az oroszlán, Tiki egyik epitheton ornansa, egyértelműen a megbékélés és biztonság szimbóluma a regényben – Vili esetében mindenképpen. Tiki megmenti őt, hozzásegíti a boldogsághoz, első fogalmazása után Kenéz máris „feloldozza” bűnei alól – a misék után a varsói szerzetes keresztet rajzol Tiki homlokára, jelezve ezzel a szeretet és összetartozás erejét, nem meglepő, hogy a táborban Vili már úgy érzi magát, mint „a zsidók, mikor Kánaánba értek a Bibliában”.

A temetés és a gyász egy újabb csomópont a történetben. A másokért önmagát feláldozó fiú ártatlanságáról beszél a pap, mielőtt a gödörbe engednék a koporsót, a legközelebbi misén pedig a „Szűz Mária, oltalmad alá futunk” kezdetű énekes imádságot szavalják el Tiki tiszteletére. De kinek is van szüksége az oltalomra? Általában a bajbajutottak és elesettek számára, hogy újból erősekké váljanak és menedékre leljenek – azaz biztosan nem Tikinek. Sokkal inkább azoknak, akik még élnek, remélnek, és akiknek (Tiki emlékében például) újra meg kell lelniük a támaszt. Szeretteink elengedése rendkívül nehéz, tanítja Regős szövege, de „mintha minden úgy lenne rendben, ahogy történt, mintha Tiki tudta volna, hogy az a pillanat eljön, és igazából elkerülhetetlen, ahogy minden szentek és vértanúk tudják, mit miért csinálnak”.

Kedves Barátunk!

**Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékával!**

**Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42**

Az én nevelőim

Jó példák éltek én előttem, mondom az ötvenhárom éves érettségi találkozón a volt IV. A-s osztályomnak 2022. szeptember 17-én, 10 órakor, Lajtos Erzsikéék-nél, miután megköszöntem a kedves invitálásukat: „Szeretettel várjuk, mint kedvenc TANÁRUNKAT!” Köszönöm, ezt ki kellett érdemelni. Olyan ez, mint egy díj. De volt kiktől tanulnom. Nekem nagyon jó tanárain, nevelőim voltak végig az életemben.

Ezen a napon 12-től kezdődött a második osztálytalálkozó, az ötvenéves, a hajdani IV. A-sokkal, ahol egyben osztályfőnök és magyar-történelem szakos tanár voltam.

Képzeldétek, még az idők hajnalán, a betűvetést a dúlőutak menti szórt tanya-világú Pusztaszenttornyan, a Soós-földi állami általános körzeti fiókiskolában kezdtem. Egy tanterembe jártunk elsőtől negyedikig, a pohos Benczúr János néptanító úr keze alatt, aki 1949 szeptemberében, hétéves koromban, kegyetlen módon hat fenekest adott nekem mogyorófavesszővel vagy nádpálcával, arra már nem emlékszem pontosan, csak arra, hogy nagyon fáj, igazságtalanul. Akkoriban, nem úgy, mint ma, a tanítónak, tanárnak akkor is igaza volt, ha nem volt igaza. Úgy történt, hogy a keresztanyámtól, Ravasz Mihályné Kondacs Juliannától a születésnapomra, szeptember 11-ére kaptam egy szép fa tolltartót, amilyenre már nagyon régóta vágytam. Nagyon szép virágok, tulipánok voltak rá rajzolva és kifestve. Az előttem levő padban, pont előttem, Szalkai Ida ült. A lányok közül csak az ő nevére emlékszem már, senki máséra nem. Fel kellett állni vigyázzba, mielőtt haza mennénk, és elköszönni. Ida hátra nyúlt, és elvette a tolltartóm fedelét. Kértem tőle, hogy adja vissza, de nem adta. A beszélgetésre felfigyelt a tanító úr. Mi van ott? Erre Ida sírva fakadt. Miért sírsz? Azt mondta, Rideg meghúzta a hajam. Pedig nem, de mindegy. A tanító úr kipanacsolt a gyerekek elé, és már emelte is le az asztalról a mogyorófavesszőt (vagy nádpálcát). A tanító úr, a tekintetes asszony és Szalkaiék jó barátok voltak,

RIDEG ISTVÁN (1942) Karcagon a Gábor Áron Gimnázium magyar-történelem szakos tanára volt. Legutóbbi műve egy háromkötetes monográfia: *Körmendi Lajos világa* (Karcag, 2013, 2014, 2015, Barbaricum Könyvműhely).

összejártak esténként. – Bántottad? – Nem. – Na, fogd meg csak a cipőd orrát! (Durr!) – Bántottad? – Nem. (Durr!) – Bántottad? – Nem. (Durr!) – Bántottad? – kérdezte negyedjére is. Gondoltam, az agyamba villant, ez engem agyonver, ha nem hazudok. – Igen – mondtam. – Na, fogd meg újra a cipőd orrát! Ezt azért kapod, mert hazudtál! (Durr!) És aztán ötödik fenekest azért kaptam, hogy el ne felejtsem. (Durr!) És látjátok, nem is felejtettem, még most is tudom. – Várj még! Nesze! – mondta, amikor fölegyenesedtem. – Ne menj még! A hatodikát útravalóul kapod! (Durr!) Nem ordítottam. A szertartás alatt végig folyt – a tehetetlen könnyem. Mi három kilométerre laktunk az iskolától. Képzelhettek, alig tudtam vánszorogni. Véres volt a fenekem. A többiek már rég hazaértek. Anyám kérdezte Kulcsár Pistától, hát a barátod. Így tudták meg azután otthon a rossz hírt. Anyám elém jött biciklin. – Ül fel, majd hazatollak! De nem tudtam felülni, tiszta vér volt a fenekem, így visszautasítottam a felkínált lehetőséget, az ugyancsak sorsüldözött szegény jó anyám segítségét. Egyszer ez év nyarán, amikor nagyapámmal kocsin mentünk ki, arra felé, az anyám két hold földjére, kukoricát fattyazni, a tanító úr kinn állt az iskola előtt, a kútnál. Nagyapám megállította a lovakat: hó... Köszönt. Majd megjegyezte: – Azért, tanító úr, anynyira nem kellett volna megverni ezt a gyereket! (Nekem ez nagyon jólesett. Elégtétel volt.) Mindig példás magatartású voltam az általánosban és a középiskolában is, csak másodikos koromban, az 1949–50-es tanévben nem: sem fél-évkor, sem év végén, csak jó! Azt hitte a nádpálcás tanító úr, hogy ő nagyon igazságos volt. Jó, hogy megmondotta neki a nagyapám, amit kellett, mert utána harmadiktól már visszaállt a rend, példás lettem nála is, újból. Az általa kitöltött angyalos táblájú értesítőkönyvem tanúsága szerint is. Az általános tanulmányi eredményem az alsóban mindig jeles, a későbbi felsőben mindig kitűnő volt. A gimnázium első két osztályában jeles lettem, a harmadikban jó és a negyedikben fél-évkor jó, év végén jeles. De azért Benczúr János tanító úrtól is tanultam valamit. Állt a Nagy-Magyarország térkép előtt, és magyarázta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonai eseményeit. Végül rámutatott Világosra, és azt mondta, itt egy nagy magyar ember volt a fővezér, Görgey Artúr, aki, amikor látta, hogy a túlerővel szemben a magyar sereg tehetetlen, itt letette a fegyvert. Sok magyar ember vére ontását akadályozta meg ezzel. Szerinte tehát nem volt áruló, mint ahogy Vörösmarty Mihály írta az *Átok* című versében 1849. október 9-én, Gebén: „Görgeinek híják a silány gazembert”, „Harc nélkül, alku nélkül így elesni!”

Az ötödik osztályt már az új, központi iskolában folytattam, ami körülbelül fél úttal volt közelebb hozzánk. Ott, nyolcadikban özv. Szalay Lajosné lett az osztályfőnököm és magyartanárom. A drága jó Nelli néni! Aki Orosházáról járt ki vonattal Pusztaszenttornyára nap mint nap. Ő szerettette meg velem Jókait. Örök életre. Mondják, hogy Jókai tette olvasóvá a magyar nemzetet, népet. Anynyira szépen írt, hogy érdemes volt érte megtanulni olvasni. Hozta *A kőszívű ember fiait*, és folytatásokban olvasta fel nekünk, amíg a vonata nem ment. Mi meg, mindannyian ott maradtunk, és hallgattuk. Otthon a szülők már kérdezték

itt-ott, tán megint büntetést kaptatok, hogy később jöttök haza? Nelli néninek gyönyörű hangja volt, egy időben rádióbemondó is volt. Egyébként zsidó nő volt, akinek a férje bankigazgató, de odamaradt a Donnal. Ő pedig osztályidegen lett, a családját viszont el kellett tartania, volt egy lánya és két fia meg még két rokona, akikről ő gondoskodott. Mint osztályidegent kilökték tanyára, a mi legnagyobb szerencsénk. Nagyon művelt nő volt, nyelveket tudott, Budapesten, Bécsben, Párizsban, Oxfordban járt iskolába. Ő mindent megpróbált velünk. Kórust akart szervezni, táncot tanítani, végül Gárdonyi Géza *A bor* című színművét osztotta ki ránk. Én voltam a Baracs Imre. Óriási sikert volt, amikor előadtuk a körhelyiségben 1956 tavaszán. Hiszen a tanyavilágban ez nagyon nagy eseménynek számított, akkor még nem volt ott se újság, se rádió, se tévé. Tömve volt nézőkkel a kör. Ez az én drága jó tanár nénim, amikor közlekedett a továbbtanulásra való jelentkezés ideje, eljött velem hozzánk ki, a vasútmentén, iskola után a tanyánkba, nagyapámhoz, hogy meggyőzze: ennek a gyerekek esze van, kedve van, hadd tanulhasson már tovább, engedjék el a felsőbb iskolába. Nagyapámnak volt öt hold földje, a téeszvilágnak majd vége lesz, gondolta, azt szerette volna, ha én leszek majd benne a gazda. Elment a jelentkezésem, majd jön aztán a tanév vége után nem sokkal egy levél, amit nekem adott a postás, hogy akkor és ott a vadonatúj orosházi gimnáziumban lesz a beiratkozás, oda kell vinni a bizonyítványt. Hát, mit mondjak, én bizony úgy szöktem el a gimnáziumba, mert tanulni akartam! A szomszédék éppen mentek a piacra, felkérérdzkedtem a kocsijukra, és bevittek a városba. Ott, a szép új, nagy, tiszta iskolában, 1956. június 25-én az az ember írt be, Garai Lajos, aki Orosházán majd a következő felkarolóm lett. Később megtudtam, ez az iskola a népi író Darvas Józsefnek (akkor már miniszter) köszönheti a létét. Közelgett a szeptember. Vártam az értesítést. Jött is, hozta a postás a levelet. Én fogtam el azt is, de most már szint kellett vallani. Nagyapám, Rideg Sándor, kemény ember volt. Képzeljétek, az első világháborúban huszárként szolgált a fronton 42 hónapig. Három és fél évig, még elképzelni is szörnyű! Ott, ahol lőnek is, ahol meg lehet halni! De nem halt meg. Hazajött. Nagyváradon az állomáson, a padon talált egy Jókai-könyvet, *A névtelen várt*. Azzal jött haza. Az lett a háborús hadizsákmánya, szerzeménye, meg a lábfájás. Ugyanis lábfagyással került be Segesvárra a kórházba. Gyerekkoromban, emlékszem, még aratáskor is fokhagymás meleg vízzel mosta a lábát. Úgy gyógyította. Na, szóval, a nagyapám nem vert meg, nem bántott. Azt mondta, rendben van, te akartad, hogy tanulj, de itt nem lesz ám kollégium. Mindennap be fogsz járni a vonattal, és ha hazajössz, előbb le-törjük a kukoricát, előbb megfosztjuk a kukoricát, és majd utána, a petróleumlámpánál majd tanulsz! Úgy is lett, az első, második évben jeles lettem. A gimiben Bocskai-sapkánk volt. Kötelező volt hordani, de mi nem cipőt takarítottunk vele, mint más iskolákban a másféle, a ködvágó sapkákkal. Bocskai rangot adott. Hiszen ő volt az egyetlen győztes szabadságharcunk nagy fejedelme, a hajdúvárosok teremtője! Hát még az, hogy a jeles és kitűnő tanulóknak aranyzsinórt varrattak körben, a sapka tetejére-peremére, az iskolában. Így már messziről

kitűnt, kivel találkoznak éppen az arra járókelő emberek. És úgy is kellett ám viselkedni, hogy szégyent ne hozzunk a fejünkre, a szüleinkre, az iskolánkra! Egyébként reggelente nem egyedül szállingóztunk be a gimibe, hanem sorba kellett állni az állomás előtt, és szépen kettesével indultunk a legrövidebb úton a Táncsics Mihály Gimnáziumba. Nem csavaroghatott el senki emberfia! Amikor beértünk, sem mehettünk fel az osztályterembe, hogy ott rendetlenkedjünk, hanem lenn, a zsbongóban ültünk le a csővázás székekre. Ott vártuk meg a tanítás kezdetét jelző csengőszót öt perccel hamarabb. A városiak is akkor tódultak be.

Negyedikben, szeptemberben felállított bennünket Garai Lajos, a történelemtanárunk a IV. E-ben, mert én nem humán, hanem reál osztályba jártam. Kinek volt ötöse történelemből? Felállottunk vagy tízen. Na, te ülj le, te is, te is, te állva maradsz, te is, te is. Én is az állók között maradtam. Így gyűjtötte be a tanár úr a pályázóit az országos tanulmányi versenyre történelemből. Nem haragudtunk rá. Ma azt mondanák erre, hogy diktátor volt, erőszakos, önző, egoista. Nem. Mi boldogok voltunk, hogy méltónak tartott bennünket, ha kitűntetett a bizalmával. Legendás pályáztató volt Garai tanár úr. Szinte minden évben nyertek a tanítványai az országoson. Engem már elsőben, a legelső órán észrevett, amikor nagy halom felolvasni való könyvvel a hóna alatt jött, és bemutatkozott. – Na, mit jelent nektek a Garai név? Mondták is a többiek, Cillei-Garai liga. Én is jelentkeztem, és Garay János költőt említettem, aki *Az obsitost* írta Hány Jánosról. Ezt ő nagyon megjegyezte, és újságolta is a kollégáknak. Jól mutatkoztam be nála. 1960-ban ünnepeltük a felszabadulásunk 15. évfordulóját. Ez az alkalom 1959-ben áthathatta a pedagógiát is. Az országos történelmi pályázati kiírás szerint a felszabadásunk, a 15 éves fejlődésünk egy falu, város, üzem vagy intézmény életében és a század eleji magyarországi ifjúsági mozgalmak történetének megírása között választhatott a pályázó. – Van-e a környéketeken téesz? – kérdezte tőlem a tanár úr. – Van. Nagyszénáson a Lenin és a Dózsa. – Az jó. A Dózsát ismerem. Szoktam arra vinni osztályokat kirándulni. A kijelölt helyen szalonnát szoktunk sütni. A te feladatod a Dózsa téesz történetének a megírása lesz. Másnap már hozta is a pecsétes papírokat. Ez a tanítványunk nagyon fontos szakmunkán dolgozik, kérjük az állami- és párt-szervezeteket, a munkájában segítsék, adjanak neki oda mindent, amit kér, mondjanak el neki mindent, amire kérdez, amire kíváncsi. Kérdéseket is állított össze nekem, amiket menet közben majd tetszés szerint bővítettem, alakítottam. Voltam is a Dózsában vagy tízszer, biciklin, tőlünk négy kilométerre, a központban. Egyszer 1959 dermesztő telén már nagyon hideg volt, fagy, hó, de menni kellett, mert januárban le kellett adni a kész, legépeltetett dolgozatot, ami alapján elbírálták Budapesten a helyezéseket. Anyám otthon kalácsot akart sütni, menjek be tehát Nagyszénásra, vegyek hozzá egy üveg rumot, egyúttal hozzak egy nagy cipő kenyeret is a péktől. Gondoltam, egyúttal bemegyek a téesz irodájába is. Jó lenne kimutatás a munkaegység-elszámolásokról, képek a díjnyertes állatokról, mellékletnek. Mondom is, mi kéne. – Nézze, fiatalember, itt 56-ban

mindent kidobáltak az udvarra, és amikor vége lett, és beindult az élet, az egész anyagot villával felhánytuk a padlásra. Itt a kulcs, keresgéljen ott, nekünk nincs rendezett irattárunk. Hideg volt ott fenn, nagyon. Elgémberedtek az ujjaim a sok poros, pókhálós papír között matatni. Hát kicsit megbontottam az üveget, valami legalább melegítsen. Utána találtam is, képet is, kimutatást is.

Aztán a történelmi szakkörünk faliújságjára részleteket tett ki a tanárom az én készülő tudományos munkámból. Jött a szakfelügyelő. Mi újság? A tanárom rögtön mutatta neki, hirtelenjében, a részeredményeket. Lajos bácsi félelmetes pályáztató hírében állt. – Na, akkor én már nem is indítom téesztörténetből az én gyerekeket – mondta a felügyelő. Közelgett az év vége. És hát csodák csodája, értesítést kapott az iskolánk, hogy a tanítványukat behívták az országos megvédésre. Arra voltak ott kíváncsiak, egyedül csináltam-e a munkát. Akkor aztán a tanárom a falhoz állított. Hogy élünk mi otthon? Az anyám és nagyapám nevel, otthon dolgozok is a tanulás mellett. Szántok, vetek, aratok. A nyáron kiskaszával én vágtam le a búzát, az árpát. Anyám volt a marokszedő. Nagyapám nem bírta, nagyot emelt, kétoldali haskéregszakadása lett. Színt kellett vallani. Én az anyám nevéen vagyok. Apámat nem ismertem. Odamaradt a Donnál a háborúban. Garai Lajos bácsi sebtében levelet írt, amit kék borítékba téve ideadott, holnap adjam oda a bizottság elnökének, Szabolcs Ottónak. Útnak indított a levéllel, azt is megmondta, másnap honnan indul a buszom, Pesten hol áll meg, hol szálljak ki, hogy jutok el az egyetemre. Életemben én még csak akkor voltam először abban a hatalmas fővárosban. Na de este kíváncsi voltam. Anyám, nagyapám már lefeküdtek, én a petróleumlámpa fényéhez tartottam a borítékot, és megpróbáltam kisilabizálni, mi van benne leírva. Nagyjából az, hogy kik nevelnek, és miért ők, és hogy mélyszegénységben élünk, halmozottan hátrányos helyzetű vagyok. A drága Lajos bácsi még így is segített engem. Úgy is tettem, ahogy a tanárom megkért rá, és az a levél körbejárt a kerekasztalnál. Tőlem csak annyit kérdeztek, ha még lett volna hely, miről írtam volna még. Én, mondom, a téesz ifjúságáról, munkájáról és kulturális életéről. Köszönik, elég. Év végére, az érettségi idejére már meg is jött az eredmény. Tehát majd csak besétálhatok a szegedi egyetemre, csak felmutatom az oklevelem, mert azzal már fel is vettek. De az érettségim is érdekesen alakult. Szak Bálint lett az érettségi elnök Sarkadról. Matematika-szakfelügyelő, akit 1956 leverése után nem engedett be Keller József, az igazgatónk az iskolába. Ellenőrizni jött. De nem hozott igazolást, hogy ki ő, mi ő, ki fia-borja. Ráadásul én nem boldogultam a matematika-írásbelin az egyik példával, szinte alaposan belebonyolódtam a mellékszámításokba; végül kétségbeesetten beírtam a dolgozatba, hogy hiba van a példában. És mit ad isten, tényleg benne volt a hiba! Gondolhatjátok, menyire méltányolta ezt a szakfelügyelő! (Itt egy matematikazseni van?!) Jeles lett minden írásbelim, a matematika, a magyar, az orosz is. A szóbelin pedig történelemből Dózsát húztam! Megint a Dózsa! De az elnök már meg a többiek is tudták, hogy történelemből országos díjas vagyok. Az elnök a vizsga után (kitűnőre érettségiztem) a folyósón karon fogott, és a jövőre biztatott. Én is árva

gyerek vagyok, mondotta, de minekünk annál inkább erősnek kell lennünk, avagy ahogy József Attila írja „hogy helyt álljunk az emberiségért / az örök talajon”! Az évzáró ünnepélyen bemondák, hogy történelemből III. díjat nyertem, és így én is öregbítettem az iskolám hírnevét. (Orosházán kultusza lett a pályázóknak, a zsbongó falán körben máig ott lógnak a fényképeik, aláírva, miért kapták az elismerést!) Osztálytársaim a vállukra véve, mint valami nagy sportsztárt, úgy vittek fel az emeletre, a tantermünkbe, ahol a kezünkbe vehettük a bizonyítványt és az elismerő okleveleket, már aki kapott.

Eljött az idő, menni kellett Szegedre, az egyetemre. Nagy nehezen megtaláltam az Ady téri épületet, sőt beültem a nagy előadóteremben a padba, már a tételcímet is felírtam, amikor meglepetésemre bejött az egyik ajtón az orosházi gimnázium magyartanára, Beck Zoltán. Engem ugyan nem ő, hanem a kebelbarátja, Tóth Lajos tanított, de ismert. Épp itt volt, meglátogatta Ilia Mihályt, és lehívott. Vedd elő az okleveled, neked nem kell dolgozatot írnod! Bemutattuk, aztán ő elvitt egy kis sétára Szegeden. Átmentünk Újszegedre is. A hídon mindig attól félttem, hogy leszakad alattunk. Képződtem, hiszen 1960-ban voltam én először hídon, 17 évesen.

Később, 1965-ben, Ilia Mihálynál pedig a szakdolgozatomat írtam. Miről írjak, miről írjak? Amikor felkerestem, ő azt mondta, ez nagyon egyszerű, te szereted az irodalmat és a történelmet is, írd hát a történelmi regényről. Írd Szabó Pál Dózsa-regényéről, *A nagy temetőről!* Megint a Dózsa, immár harmadjára! Nekem Dózsához szerencsém volt. Amikor meg kellett védeni, azt mondta kedvesen Mihály bátyám, a *Tiszatáj* későbbi legendás szerkesztője, aki egyébként 1995-ben Széchenyi-díjat kapott, hogy menjünk el a Tisza-partra. Úgy is lett. Ott egy kertvendéglőben szépen megvendégtünk, halászlét ettünk túrós csuszával, rá jó hideg sört ittunk. És jókat beszélgettünk, és megváltottuk a világot. Így védtem meg Ilia Mihálynál jelesre a szakdolgozatomat. Úgy vélte, már rászolgáltam erre a baráti együttlétre.

Szabó Pált többször meglátogattam. 1965 nyarán, egyetemistaként Németországban dolgoztam, Rostock környékén olajkikötőt építettünk az erdőben. Nagy tartályokat takartunk be homokkal, mi, magyarok a kubikosmunkát végeztük. Jól fizettek. Hazafelé jöve ajándékot vettem Pali bácsinak, egy tollat. Amikor átadtam neki, szabódott, de hát pénzt kapsz érte. Nem, mondom, ez erre van szánva. Képzelmek, mekkora nagy öröm ért, amikor a tévében egyszer riportfilmet látok róla: úgy emlékszem, Czine Mihály nagyon szépen beszélt róla, és utána, akkor Pali bácsi ezzel a tollal, az én ajándékommal (!) írt valamit egy lapra. Tehát megbecsült.

Pedig Szabó Pállal először büntetésből találkoztam. Orosházán, mint már említettem, Tóth Lajos tanította nekünk a magyart. Negyedikben, érettségi előtt nem sokkal látogatót kaptunk, és a tanárom engem szólított fel, hogy mondjam el Ady Endre versét, *A Tűz csiholóját*. Nagyon bízott bennem, én pedig belesültem a versbe. Ezért a szégyenért aztán két hét alatt el kellett olvasnom Szabó Pál két művét, az *Isten malmait* (1949) és az *Új földet* (1953)! Ezek tartalmát,

cselekményét az olvasónaplóban kellett rögzítenem, később az osztályban szóban is beszámoltattott. Elolvastam őket. Tetszett, ahogy az író korhűen dokumentálja az eseményeket. Nem bántam meg, hogy elolvastam őket, mert hamarosan szerencsém lett ezekkel a regényekkel. Ugyanis az érettségi tételünk 1960-ban a *Szabadságunk születése* lett. Mivel én, mint történelemből pályázó, sejtettem, hogy a magyar írásbeli is valamiképpen szintén kapcsolatban lesz a felszabadulásunk tizenötödik évfordulójával, ezért aztán aznap én úgy utaztam be Orosházára, hogy előtte otthon kidolgoztam, leírtam a tételt. Fejben tehát már megvolt a mondandóm. Gondoltam benne Ady Endrére, de főleg József Attilára, Radnóti Miklóstra és még Szabó Pál *Isten malmai* című regényére is. Minden tökéletesen bevált. Nem hiszem, hogy akkor az országban bárki is írt volna Szabó Pál eme regényéről! Én írtam a legszebb magyar dolgozatot az osztályban. Nagyon büszke volt rám az érettségim Garai Lajos, de Tóth Lajos is.

Szóval, összegezve, nekem nagyon jó nevelőim voltak mindig, és én nem szöktem volna el a gimnáziumba, ha nincs Nelli néni, nem kerültem volna az egyetemre, ha nincs Lajos bácsi, és nem ismerkedtem volna meg személyesen is Szabó Pállal, a *Talpalatnyi föld* és az *Ahogy lehet* történelmi regénynek – ahol már a nép, vagyis „a víz az úr” – nagy írójával, akit majd elhívok Karcagra is, író-olvasó találkozóra, és Pali bácsi el is jött a feleségével, Etuska néniével együtt, ajándékba nagykunsági kunhímzésű asztalterítőt és egy Kántor Sándor-féle Miska-kancsót adtunk: Etuska néninek, illetve Pali bácsinak, később ezeket egy Szabó Pál-vándorkiállításon láttam újra, és a viszontlátás öröme büszkeség töltött el – és ez mind nincs, ha nincs Ilia Mihály! És Szabó Páltól is sokat tanultam. Sok, pontosan tizenkilenc levelét őrizem úgy, mint a talált kincset. Hiszen ő is nevelt engem. Azt írta például az iskolánk emlékkönyvébe 1966. május 22-én, tudom könyv nélkül: „Jó lélekkel ezt a pár sort az iskolának: emberré lenni, nevelni a népet, mint ahogy annak nevelte Karczag népét a tegnapi nevelés, tanerő s történelem! Felelősség a máért, de még inkább a holnapért!”

Nekem világeletemben jó nevelőim voltak. Szóval szerintem nem ártana, ha többet tudnának egymásról a diákok és a tanárok. Hiszen ők munkatársak! Mindegyikre hárul a fényből és az árnyékból is. Bocsássátok meg nekem, lehet, hogy túl hosszú voltam, de ezt fogadjátok, fogjátok fel úgy, hogy lehet, éppen ez a legutolsó: a búcsúbeszédem volt. Ki tudja? (Egyöntetű volt előttem az őszinte, önkéntelen-ösztönösen kifakadó felkiáltás: Neem!)

Az 1972-ben végzett osztályom 50 éves találkozásán, immár 80 évesen, az én „szent beszédem” után, már búcsúzóban, odajött hozzám Sántha Marika, és megköszönte, hogy én nagyon megerősítettem őt abbéli hitében, mi szerint ő óvónő, és ő is igyekszik sokat megtudni a reá bízottakról, és önmagáról is szívesen beszél nekik.

Petőfi napja

Íróink, közgondolkodóink már-már közhellyé koptatott tétele, mely szerint vannak korok, melyekben az irodalom szerepe felértékelődik, mikor a politika helyébe az irodalom lép, mikor író végzi el a politikus feladatát. Ha ez így van, fokozottan igaz ez az állítás a reformkor és szabadságharc időszakára, amikor nem azért értékelődött fel az irodalom szerepe, mert kevés lett volna a jó politikus, hanem mert az irodalom eladdig nem látott mértékben érezte meg helyét, súlyát és lehetőségeit.

A nagy eseménysorozaton való részvételre egy költő és egy író már jó előre megváltotta belépőjét. Mindkét mű – a vers és a regény is – 1847-ben lát a napvilágot, s a lázadó parasztvezér, Dózsa György szellemét idézi meg. A verset, mely *A nép nevében* címet kapja, Petőfi Sándor írja, a *Magyarország 1514-ben* című regényt Eötvös József. Petőfi verse ultimátum. Parancsoló szükség: megvalósítani a köztehverviselést, a jobbágyok úrbéri kötelmeinek felszámolását, mert ha ez nem történik meg, fölkél a nép, „vesz, ragad”, s maga szerzi meg jogait. Nem telik el egy év, s a versben megrajzolt félelmetes vízió valósággá válik: parasztok ezrei gyűlnek össze a Rákos mezején, ott, ahol évszázadokkal korábban Dózsa hadai. Ezek a szőrös-gubás emberek ugyan a József-napi pesti vásárra sereglettek össze a Rákoson, de mire a hírük eljut a helytartótanácsához, a rendi társadalom megszeppent hivatalnokai kiegyenesített kaszákat látnak botjaik helyébe.

Március 24-én Petőfi kamaszos hetykeséggel veti naplójába: „A tekintetes karok és rendek s a méltóságos és nem t’om milyen főrendek azt a hírt kapták, hogy Petőfi Sándor a Rákoson tanyáz, de nem egyedül, hanem 40 ezer parasztal egyetemben, s ezen kellemetlen meglepetés indította őket azon nagylelkűségre, hogy az úrbért azonnal eltörölték.” S mindjárt utána, mintha csak ennek a hetykén odavetett naplójegyzetnek a lendületében keletkezett volna, tolla alól kikerül a *Föltámadott a tenger* látomásos-példázatos verse.

Spira György még a ’70-es évek derekán könyvet ír az 1848-as forradalom és szabadságharc első 24 órájáról, *Petőfi napja* címmel. Találóképpen a cím. Az a tündökletes eseménysorozat, mely március 15-ével indul el, valóban az ő napja volt.

Gy. SZABÓ ANDRÁS (1953) előadóművész, író. Legutóbbi kötete: *A végakarát* (2018).

Petőfi ismerte a forradalmak logikáját, a belső összefüggéseket. Pontosan tudta – a francia forradalom szorgos, már-már megszállott tanulmányozása alapján – a felmerülő kérdésekre adott helyes válaszokat, számolva a népmozgások esetlegességeivel is. „Logikailag a forradalom első lépése és egyszerűsége kötelessége, szabaddá tenni a sajtót” – írja naplójába. Kedvenc olvasmánya Lamennais, ez a nyugtalan, Petőfire felszabadítóan ható francia teológus, a katolikus liberalizmus egyik legelső képviselője, a demokratikus eszmék korai hirdetője, aki politikai tárgyú írásaiban egyenesen a Bourbon-ház trónfosztását szorgalmazza, s aki, lám, milyen jellemző – okulhat belőle Petőfi, s a márciusi ifjak –, eljut az egyház és az állam szétválasztásának és a sajtószabadság megteremtésének szükséges voltáig. *Paroles* című könyve, mely olyan eretnek gondolatot vet fel, mint a néptömegek hatalomban való részesedése, 28 kiadást él meg, s bár Európa legtöbb országában betiltják, eljut az olvasókhöz.

Bámulni való az a leleményesség, ahogy a forradalom napjának teátrális és grandiózus koreográfiáját a márciusi ifjak – élükön Petőfivel – kialakítják. Mint a jó színpadi műben, itt is állandó feszültségben kell tartani a nézőket, hogy egy pillanatig se lankadjon a figyelem, mert akkor bukhat minden. Először az egyetemi fiatalságot kell megnyerni az ügynek, hogy értő hallgatósága legyen a 12 pontnak s a *Nemzeti dal*nak. Azután nyomdát kell szerezniük, hogy a forradalom e két mozgósító dokumentumát minél szélesebb körben terjeszthessék. Majd a lelkesítő beszédek a Múzeum előtt, mintegy újabb megerősítése a szent célnak, s csak ezek után indulhat a tömeg a városházára. A polgármester aláírja a 12 pontot. Innen föl Budára, a helytartótanácsához – már húszezren vannak –, ahol is jóváhagyják a forradalmárok követeléseit. Végül a jelképi jelentőségű, a forradalom szimbolikáját teljessé tevő, megkoronázó tett: a „rab író” börtönnének megnyitása. Ünnepe volt ez a nap, a nemzet kitárulkozásának pillanata; a forradalom szekerén, a színjáték nézői legalább is így érezhették, maga a reinkarnálódott Dózsa György, Táncsics Mihály ült.

Diadalnap kétség kívül. Petőfi napja. Pontosan úgy zajlik le minden, ahogy ő elképzelte, ahogy ő megálmodta. Ebben a csodálni való fiúban egy pillanatig sem ingott meg a hit, hogy Olaszország, Párizs, Bécs után hozzánk is beköszönt a megváltást hozó gyermek: a szabadság. Megindító, milyen apai aggódással figyelmeztetőbb is a közénk érkező jövevény növekedését, mintha valóban a sajátja lenne, mert „nehezebb a gyermeknek az első lépést megtennie, mint mér-földeket gyalogolni a meglett embernek”. Írni pedig senki sem tudott róla úgy írni, mint ő. „Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe! / Oly sokáig vártunk rád epedve, / Annyi éjen által, mint kísértet, / Bolygott lelkünk a világban érted.”

Az idézett sorok *A szabadsághoz* című verséből lettek kiragadva. Hajlunk arra, hogy Utassy József emblematis, országosan ismert, mondott versének, a *Zúg Március* záró sorainak: „Talpra Petőfi! Sírodat rázom: / szólj még egyszer a Szabadságról!”, *A XIX. század költői* mellett ez a Petőfi-vers az ihlető, inspiráló forrása.

Jókai a szabadságharc leveretése után nyolc évvel drámát ír Dózsa Györgyről. Mit mond itt a lázadó parasztvezér? „Én ember nem vagyok. / Egy eszme

csak; ki élt és élni fog... / Egy százados kesergő bántalom az én nevem, mely milliókban él." Évtizedekre ezzel a színpadi művel költözik ki a magyar szellemi és politikai közéletből a dálnoki kisnemes izgató alakja, hogy a következő század első évtizedében ostorként riasszon újra: „Hé, nagyurak: sok rossz fehér ököl, / Mi lesz, ha Dózsa kósza népe / Rettenetes nagy dühvel özönöl?” Ady ismert költeménye 1908-ban lát napvilágot, nem véletlenül az *Emlékezés Táncsics Mihályra* vers szomszédságában. A „hajdani március” az ő érzékeny idegrendszerének adta le legteljesebben szívhangjait a századelőn. Tudta: olyan jelentőségű eseménynek adott otthont ez a hónap, mely hosszú időre kijelöli majd az egymást váltó mindenkori márciusi ifjúság szellemi tájékozódásának sarkpontjait.

Nemrégiben került kezembe egy kis füzet, melyet a valamikori nagy múltú bányavárosban, Rozsnyón nyomtattak ki. Abból az alkalomból írta szerzője, Ambrus Ferenc a köszöntő mondatokat, hogy 1992-ben Petőfi-emléktáblát helyeztek el annak a szállodának, a Fekete Sasnak a falán, ahol a költő 1845-ös útja során megszállt. „Rozsnyó völgyben fekszik magas meredek hegyek között, mint az alamizsna-krajcár a koldus kalapjában” – ez a sor szerepel a márványtáblán a költő kőbe vésett portréja fölött. Petőfi mindössze három napot töltött el ebben a kis felvidéki városban, ennek is már háromnegyed évszázada, s a ma ott élő, egyre fogyatkozó magyarok közül nem egy úgy emlékezik erről az eseményről, mint a közelmúlt egyik fontos történetéről. Végül is azt kaptam, azt találtam meg ezekben a sorokban, amit mindig is sejtettem, s ami a kis füzet olvasásakor még inkább nyilvánvalóvá számomra: Petőfi korokon átütő, kísértő jelenvalóságát. Ennek a kis emlékfüzetnek a mondatai, így gondolom utólag, ott szerepelhetnének minden beszédben, ahol Petőfi-emléktábla avatásra gyűlik össze a határon túl élő magyarság.

„Úgy érzem, bennünk, rozsnyóiakban kiskorunktól ott él egy Petőfi. A mi Petőfink. A rozsnyóiak Petőfi Sándora, aki valamikor erre járt, itt pihenni állt meg és beszélgetni őseinkkel... Mi itt vele nőttünk fel, úgy, mintha földink lenne. Mi már egy kicsit ismerősünknek tudtuk őt, amikor az iskolában verseit elének tették. Egy kicsit büszkén – mert tudtuk, hogy ez a nagy ember ismerte azt a helyet, ahol mi élünk. Talán mindnyájunknak – itt, Rozsnyón felnövőknek – meséltek szülei, nagyszülei arról, hogy e falak között megfordult Petőfi Sándor. Pontosan szinte alig helyezték el az eseményt a korbán, de minek is, hiszen legendává nőtte ki magát másfél évszázad alatt e kis mozzanata költőóriásunk életének. A mi legendánkká. [...] Mi itt a másfél száz év majd felén át úgy kellett emlegessük a szabadság költőjét, hogy idegen ország gyermekeiként szomjúhoztuk a szabadságot. A gondolat és a cselekedet szabadságát. Nekünk ezért is volt csillagunk e legenda.”

A magyar örökkévalósági klauzula: az állami és nemzeti függetlenség

Néhány bevezető gondolat

Az alkotmánybíróság eredeti formájában 1989-ben létrehozásakor idegen test volt a magyar alkotmányosság rendszerében, és különösen ismeretlen és idegen volt a történeti Alkotmány fogalmai szerint. A hagyományos magyar fel fogás alapján a Szent Koronában mint a főhatalom egészének megtestesítőjében, a magyar nemzet jelképében egyesül a nemzet két alkotmányjogi tényezője, a nemzet többsége és az államfő 1944-ig. Ennek megjelenési módja az az országgyűlés, amelynek hatásköre nem csonkítható a Szent Korona és a hatalommegosztás elvének sérelme nélkül. A hatáskörcsorbítás intézményes példája volt az 1989-ben létrehozott Alkotmánybíróság, amely *„a parlamenti kormányformába nem illeszthető be, mert a parlament fölé rendelt ilyenfajta bíróság a hatalmak megosztásának elvét megsértve – pedig ez a polgári rend kialakulásának, illetve megmaradásának egyik alapfeltétele – a törvényhozás hatalmát fogja bitorolni, bár nem is a nép közvetlen választottja, és a negyvenéves elnyomatás után bíráinak jogi képesítése, különösen az alkotmányjog vonatkozásában több mint kétes. Az nem szorul különösebb magyarázatra, hogy kilenc embert mennyivel könnyebb döntéseiben befolyásolni, mint több száz parlamenti képviselőt. S mi több, az alkotmánybírák első csoportját maga a volt állampárt nevezte ki.”*¹

A „láthatatlan alkotmány” építésével és koncepciójában a történeti alkotmánynak nem volt helye. Így a 2012. január elsején hatályba lépett Alaptörvény sarkalatos fordulatot kellett, hogy hozzon az alkotmánybíróság gyakorlatában, ami az első időben nem történt meg. Ennek példája volt a Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezései, a kommunista diktatúrából a demokráciába való átmenetről szóló alkotmányerejű határozmány megsemmisítése, amellyel az alkotmányozó hatalom jogkörét sértette és egyben sértette az Alap-

ZÉTÉNYI ZSOLT (1941) ügyvéd, alkotmányjogász, a Nemzeti Jogvédő Alapítvány elnöke.

1 Szabó József: *Ki a káoszról, vissza Európába*. Budapest, 1993, Kráter, 155.

törvénynek a történeti alkotmányt forrássá tévő rendelkezését, mert a történeti alkotmány szerint nem kell egyetlen törvényben meghatározni az alkotmány szabályait. Ezzel szemben alkotmánybíróság az alaptörvényen kívüli alkotmányos rendelkezések felülbírálatának jogát megtartotta, mondván, hogy ezek nem részei az alkotmánynak, ezzel az alkotmányozó hatalmat az alaptörvény sáncaiba szorította, a több lábon álló sarkalatos törvényekre is kiterjedő, az Alkotmánybíróság által nem érinthető alkotmány materiáját szűkítette, s így a történeti alkotmány logikáját, szerkezetét az Alaptörvény elvei sérelmével elutasította. Addig a láthatatlan alkotmány keretei között kiterjesztő jellegű alkotmányfejlesztő, építő, magyarázó tevékenység zajlott a csonka parlamentarizmus és a pártállami időszak jogával való technikai folyamatosság jegyében az értéksemlegessége hivatkozással.

Az Alaptörvény fordulata

Magyarország alkotmányos önazonosságával, az alkotmányos önazonosság kérdésével az Alkotmánybíróság először a 143/2010. (VII. 14.) AB határozatban foglalkozik érdemben. Az Alaptörvény fordulata után azonban folyamatosan megerősödött a történeti alkotmány vívmányaira támaszkodó alkotmányértelmezés. Meg kell említenünk 33/2012. (VII. 17.) AB határozatot a bírák nyugdíjazása ügyében, amely a történeti alkotmánya vívmányai alkotmányos jelentőségre emelkedése tekintetében meghatározó jelentőségű indokolásában megállapította, hogy a bírói függetlenség és az ebből eredő elmozdíthatatlanság elve nemcsak az Alaptörvény szabálya, hanem a történeti alkotmány vívmányai közé is tartozik, így mindenkire kötelező. Ebben jelenik meg az a mondat: *„amikor tehát az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára, ráirányítja a figyelmet azokra az intézménytörténeti előzményekre, amelyek nélkül mai közjogi viszonyaink és általában jogi kultúránk gyökér nélküliek lennének. Az alkotmánybíróság felelőssége ebben a helyzetben mondhatni történelmi: a konkrét ügyek vizsgálatakor kötelezően be kell emelni a kritikai horizontjába a jogi intézménytörténet releváns forrásait.”* Vannak példák arra is, hogy a történeti alkotmányból, annak közjogi értelmezéséből kiszakított egyes szövegrészek a történeti alkotmánnyal ellentétes, tetszőleges értelmezésre is adhatnak lehetőséget. Az Alaptörvény alapján viszont egyértelmű, hogy az alkotmánybíróság nem kizárólagos birtokosa az Alkotmány értelmezésének. A történeti alkotmánynak és vívmányainak értelmezése, értelmezési joga megilleti nemcsak a jelenben, hanem a történeti múlt széles jogi és szokásjogi anyagát figyelembe véve is a jogtudomány képviselőit és a bíróságokat. Nem helyeselhető egy olyan álláspont, hogy a történeti alkotmányt tetszése szerint értelmezheti kizárólagos jogkörében az alkotmánybíróság. Ezért élő javaslatunk az, hogy a történeti alkotmány kommentárját közös bírói és tudományos apparátussal kellene elkészíteni a történeti közjogi munkák és bírói gyakorlat figyelembevételével.

Jól ismert, hogy az 1989–90-es alkotmánymódosítás kereteit az ideológia-mentes, formális jogállamiság szerint működő államszervezet kiépítése, valamint egy értéksemleges alapjogi katalógus határozta meg. Az AB volt az a szerv, amely az alkotmány és az alkotmányban foglalt alapjogok értékét, a fennálló feltételek következményeként individuális, relativista, esetenként agnosztikus értékrendjét meghatározta, a korábbi korszak tulajdonjogi és büntetőjogi aktusainak törvényesként való elismerése mellett. E tekintetben határozott fordulat volt szükséges. Ez azért volt lehetséges és nélkülözhetetlen s a jelenben nagyobb részt sikeres, mert a legfontosabb értékeket az Alaptörvénybe foglalva az Országgyűlés meghatározta. Az Alaptörvény a korábbiakhoz képest, követve a természetjogi felfogást, az embert nem mint egyént (individuum) határozza meg, hanem személyként (persona), aki értelmi, lelki képességeit a közösségben tudja kiteljesíteni, felelősséget vállalva saját tetteiért és közösségért. (Ezeket az értékeket hangsúlyozza a Nemzeti hitvallás, az alapjogokat felsoroló rész címe is: Szabadság és felelősség, valamint e részben a magzati élet védelmét kiemelő II. cikk, a családon belüli kölcsönös gondoskodásról szóló XVI. cikk, továbbá az Alapvetés részben a személyi felelősségről szóló „O” cikk stb.) Ennek feltétele a jó és a rossz, valamint az igazság elismerése és felismerése mint az emberi szabadság korlátja. Az ember hivatását és jogait a közösségben tudja kiteljesíteni a haza, a hagyomány, a nemzet, a család és más értékek alkotó védelmével, az emberi erényekre alapozva mint a munka, a tisztesség, a becsület, szeretet, s nem utolsósorban az igazságosság és bölcsesség stb. Az AB alkotmányértelmezési koncepciójának keretét, az alkotmányos szabályozás korlátain belül megkísérelte meghatározni először a 22/2012. (V. 11.) AB határozat. Ennek alapján az AB „az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatálybalépése előtt hozott korábbi határozata [...] tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezése és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges”. A határozat indokolása tehát lehetővé tette az 1990 utáni alkotmányértelmezés jogi kultúrájának s – az Alaptörvény szerint – a történeti alkotmány közjogi és a magánjogi hagyományának akár tételes jogi együttes alkalmazását, ami a jogbiztonságot segítené, erősítené. Az ellentmondások feloldása az AB feladat- és hatásköre, valamint felelőssége is.²

Az alkotmányos önazonosság átfogó értelmezésével a 22/2016. (XII. 5.) AB határozatban (Abh1.) az Abh1. elfogadását követően az alkotmányos önazonosság és szuverenitás védelmét Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása tételesen is rögzítette.³

2 Dr. Tóth Zoltán József: *Végkifejlet előtt – végveszélyben*. Két Hollós, é. n.

3 E cikk 2. bekezdése. Megállapította Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása 2. cikke. Hatályos 2018. 06. 29.

A történet alkotmány vívmányai (TAV) az alkotmánybíróság gyakorlatában

Az ismert alkotmánybírósági, illetve alkotmánybírói vélemények alapján úgy összegezzük az Alkotmánybíróságnak a TAV-val kapcsolatos többségi véleményét, hogy:

Befogadta a történeti alkotmány vívmányait mint az Alaptörvény értelmezésének egyik lehetőségét és formáját. E vívmányokat többnyire érveléseinek alátámasztására és megerősítésére alkalmazta és használta, s ez a körülmény historizáló alkotmányozás ellenzőinek azon véleményét erősítette, mely szerint a történeti alkotmány pusztán díszítőelem s mi több felesleges az alkotmányosság épületén. *Ám 2016-ban majd 2019-ben ígéretes markáns áttörés történt a történeti alkotmányra hivatkozással, s annak segítségül hívásával Magyarország nemzetközi kapcsolatainak, legfőképpen az Európai Unióhoz való viszonyának alkotmányos megítélése tekintetében, mert az állami önállóság, nemzeti függetlenség jól értékelhető vívmányait a jelenkori alkotmányos identitás és nemzeti önállóság megvédése eszközének ismerték fel, hangsúlyozva hogy ez az alkotmányértelmezés sajátosan Magyarországhoz mint történeti alkotmánnyal bíró országhoz kapcsolódik. Tudjuk, hogy az Európai Unió kontinensen lévő országainak egyikének sincsen történeti alkotmánya, így történeti közjogi vívmányaira – ha vannak is ilyenek – nem hivatkozhat alkotmányos erővel. Így a 2011. évi Alaptörvény történelmi hozadéka az, hogy a történeti alkotmány Magyarország állami függetlenségének jelen idejű szilárd biztosítéka az alkotmánybíróság értelmezésére is tekintettel.*

Magyarország egyik nagy eszmei fegyvere, biztosítéka szuverenitásának megővéséhez a történeti alkotmány és sarkköve a nemzeti és állami függetlenség követelménye, valósága és eszméje. *Az Alaptörvény E cikkének második bekezdése utolsó mondata a területi egység, a népesség, az államforma és az állami berendezkedés megővéséről való elidegeníthetetlen rendelkezési jogáról valójában egy szuverenitás klauzula, amely mögött történetileg ott van az egész történeti alkotmány, a történeti közjog és a magyar történelem, továbbá ott vannak az alkotmányvédő szabadságharcok és békés közjogi küzdelmek. A szuverenitásról a történeti alkotmány változhatatlan parancsa alapján nem lehet lemondani, annak védelme kötelező mindaddig, amíg létezik magyar állam. Ez nem függhet a hatalomgyakorlók világnézetétől, politikai beállítottságától, mert a történelmi magyar államiság parancsa az alkotmányos állami berendezkedés egymáshoz kapcsolódó hatalomgyakorló tényezői számára. Az állami és nemzeti függetlenség elidegeníthetetlen része Magyarország alkotmányos önazonosságának, amely a történeti alkotmány által megtestesített megváltoztathatatlan eleme, örök klauzulája alkotmányunknak. Ezt bizonyítják a történeti közjog tényei és az alkotmánybíróság következőkben hivatkozott határozatai.*

A hivatkozott alkotmányos princípiumot tartalma és az alkotmánybíróság értelmezése alapján tekintjük örökkévalósági klauzulának, szemben a példaképpen említhető németországi örökkévalósági klauzulával, amelynek megváltoztathatatlanságát maga a német alaptörvény mondja ki.

Az Alaptörvény (Grundgesetz GG) alapján Németország demokratikus, szociális, szövetségi jogállam. Ehhez párosul az a sokak által vizsgált jelenség, hogy a GG 79. § (3) bekezdése (melyet a német jogirodalomban „Ewigkeitsklausel”-nek, vagyis „örökkévalósági klauzulának” neveznek) kifejezetten megtiltja az 1. § (az emberi méltóság) és a 20. § (a német állam alapjellegzetességei) megváltoztatását.² A 79. § tartalmazza az alkotmány megváltoztatására vonatkozó szabályokat.⁴

Az államszerkezetre vonatkozó rész kivételével hasonló rendelkezéseket tartalmaz a magyar alaptörvény is, ezek tételes tiltás nélküli is megváltoztathatatlanok, nagyrészt a megváltoztathatatlan történeti alkotmány vívmányainak is tekintendők.

Az EU-val való közös hatáskörgyakorlás korlátjai között szerintünk jelentős a történeti közjognak, a történeti alkotmány vívmányainak jelentéstartalmi, értelmezési lehetőségei az alkotmányértelmező hatalom szándékaitól függően. Lehetséges valamely Alaptörvény-beli, alkotmányjogi kérdés eldöntésének folyamatában olyan súlyú történeti alkotmánybeli elem, elv, érték, megfontolás, gyakorlati és egyben törvényhez kapcsolható tapasztalat megjelenése, amely megváltoztatja a kérdés eldöntését. Lehetséges, hogy a történeti alkotmány tárházának megnyitása után, a jelenkor alkotmányos alapelvei birtokában is (ha úgy tetszik, azok ellenében vagy inkább egyiket erősítve a másikhoz képest) más, helyesebb, a közjót jobban szolgáló döntés születethetik, mint annak előtte született volna. Ezt a lehetőséget kívánjuk erősíteni fejtegetésünkkel.⁵

A történeti alkotmány Magyarország állami függetlenségének jelen idejű alkotmányos biztosítója. Források és módszerek

Magyarország Alaptörvényének (2011. április 25.) az állami és nemzeti függetlenség tekintetében legfontosabb rendelkezései:

4 20. cikk.

- (1) A Német Szövetségi Köztársaság demokratikus és szociális szövetségi állam.
 - (2) Minden államhatalom a néptől származik. A nép az államhatalmat választások, szavazások, valamint a törvényhozás, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás meghatározott szervei útján gyakorolja.
 - (3) A törvényhozást az alkotmányos rend, a végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást a törvény és jog köti.
 - (4) Minden német jogosult ellenállást kifejteni azzal szemben, aki e rend megbontására törekszik, ha más eszköz igénybevételére nincs lehetőség.
79. cikk. (3) A jelen alaptörvény olyan megváltoztatása, mely a Szövetség tartományokra való felosztását, a tartományok alapvető közreműködését a törvényhozásban vagy az 1. és 20. cikkeken megállapított alapelveket érintené, nem megengedett.

5 Bővebben Zétényi Zsolt: *Történeti alkotmányunk vívmányai és a 2011. évi Alaptörvény*. Budapest, 2015, Kairosz Kiadó, 216.

„Nemzeti Hitvallás: Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.

Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége

B) cikk (1) Magyarország független, demokratikus jogállam.

R) cikk (1) Az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja (2) Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. (3) *Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaiával összhangban kell értelmezni.* (4) Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.”

„E) cikk (2) Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja. Az e bekezdés szerinti hatáskörgyakorlásnak összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát.”

AZ EURÓPAI UNIÓRÓL SZÓLÓ SZERZŐDÉS 4. cikk (2) szerint: *„Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.”*⁶

Átfogó, nyolcévés szövegtartalomban való vizsgálódás alapján a 2021-ig volt AB határozatok áttekintésével, ezen időszakot feldolgozó tanulmány⁷ figyelembevételével számos jellegzetes megállapítást tehetők.

Az értelmezési keretekben elfér egy sui generis értelmezési szabályként történő felfogás és azon megállapítás is, hogy a történeti alkotmány vívmányai valamilyen módon azonosíthatók, s e konkrét forrásokkal összevetve szükséges az Alaptörvény értelmezése. A vizsgált, a 2019-ig keletkezett összesen 39 esetben,

6 Az Európai Unióról szóló szerződés és az európai unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA, Brüsszel, 2010. május 28. (OR. fr) 6655/2/08 REV 2, Dialóg Campus, 2010.

7 Gera Anna: Híd a múltból a jövőbe: Milyen szerepet játszanak történeti alkotmányunk vívmányai a mai alkotmányértelmezésben? I-II. rész. *Joghistoria*, 2020. március–április. https://majt.elte.hu/media/0a/58/132641925a5a1271bc750c70a7c3753bfc36b7a48604d776d3c70bf191f/MAJT_joghistoria_202003.pdf

amelyben az Alkotmánybíróság valamilyen formában hivatkozott a történeti alkotmány vívmányaira, összesen 30-szor került sor vívmány azonosítására: 14-szer jogszabályt, 12-szer jogelvet, 4 esetben pedig valamilyen egyéb alkotmányos követelményt határozott meg az alkotmánybíró a történeti alkotmány vívmányaként.

„Az azonosítható vívmányok időbeliségével kapcsolatban három értelmezési lehetőség jelenik meg az alkotmánybírói döntésekben: (1) a leginkább megszorító értelmezés szerint kizárólag az írott jogi korszak előtt keletkezett források vehetők számításba; ennél kiterjesztőbb felfogás szerint (2) 1949 előtt keletkezett normák értelmezhetők vívmányokként, míg végül a legkiterjesztőbb értelmezés szerint (3) egészen a 2012-ig hozott alkotmánybírói döntésekig terjed a történeti alkotmány vívmányai értelmezhetőségének időbelisége.”

Az első értelmezés Pokol Béla, a harmadik Juhász Imre által jegyzett, ám nem lelt követőkre. Az Alkotmánybíróság által leginkább elfogadott – amint a 31/2013. (X. 28.) AB határozat és a 29/2014. (IX. 30.) AB határozat is hivatkozik rá – értelmezési változat szerint a „hagyományos értelemben vett” történeti alkotmány az 1949 előtt keletkezett forrásokat öleli fel. Az Alkotmánybíróság által vívmányként azonosított legkésőbb keletkezett konkrét jogszabály az 1946. évi I. törvény, amely a 16/2016. (X. 20.) AB határozatban jelent meg.

Az Alkotmánybíróság az értelmezési szabályt a történeti alkotmány konkrét vívmányainak azonosításával alkalmazza úgy, hogy olvasatában a vívmányok jogszabályok, jogelvek és további alkotmányos követelmények. Az egyes konkrét jogszabályok időbeliségének meghatározásakor az eddigi gyakorlat az 1949-ig keletkezett forrásokat tekinti alkalmazhatónak, ám az Alkotmánybíróság fenntartja a lehetőséget arra, hogy a későbbiekben 1949 után keletkezett forrásokra is hivatkozzon.

Véleményünk szerint a történeti alkotmánynak az Alaptörvény szerint is elismert, az idegen birodalmi megszállások kezdetén 1944. március 19-én volt függetlenség után – idegen birodalmi megszállás alatt, majd egy önkényuralmi korszakban gyökerezett alaptörvényen alapuló formális jogállami korszak idején – nem folytatódott a történeti alkotmány időszakának történelmi folyamata a folyamatosságot megállapító új Alaptörvény 2012. január 1-jén volt hatálybalépéséig. Így nem helyes, a történeti alkotmány elveivel ellentétes későbbi határozományoknak a történeti alkotmány fogalmi körébe sorolása ezután az időpont, azaz 1944. március 19-után, ha az Alaptörvény hatálybalépése előtti időben keletkezett.

Az állami és nemzeti függetlenség a határozatokban

Magyarország Alkotmánybíróságának, az európai államok „lisszaboni” (az alkotmányos önazonosságot az Európai Unió jogával kapcsolatban értelmező) határozatai közé illeszkedő, ám sajátosan magyar történelmi értékrendet is kifejtő s ezért is történelmi jelentőségű 22/2016. (XII. 5.) AB sz. határozata

megállapította:⁸ „Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke, ugyanakkor több olyan fontos összetevője kiemelhető példálódzó jelleggel, amelyek azonosak a ma általánosan elfogadott alkotmányos értékekkel: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.

Magyarország alkotmányos önazonossága olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, azt az Alaptörvény csak elismeri.”

Az EU-val való közös hatáskörgyakorlás korlátjai⁹

„1. Az EU-val való közös hatáskörgyakorlásnak két fő korlátja van. Egyrészt a közös hatáskörgyakorlás nem sértheti Magyarország szuverenitását (szuverenitáskontroll), másrészt nem járhat az alkotmányos önazonosság sérelmével (identitáskontroll).

2. Magyarország szuverenitásának fenntartását kell vélelmezni az Európai Unió alapító szerződéseiben megállapított jogokhoz és kötelezettségekhez képest további hatáskörök közös gyakorlásának megítélésekor (fenntartott szuverenitás védelme).¹⁰

3. A hatáskörök közös gyakorlása sem eredményezheti azt, hogy a nép elveszíti végső ellenőrzési lehetőségét a közhatalom akár közös, akár egyedi (tagállami formában megvalósuló) gyakorlása felett. Ezt támasztja alá az Alaptörvény E cikk (4) bekezdésében írt országgyűlési elismerésre vonatkozó szabály, illetve kivételesen az Alaptörvény XXIII. cikk (7) bekezdésében írt népszavazási jog gyakorlása.” Eddig a hivatkozott határozat.

Az Alkotmánybíróság megállapította tehát hivatkozott határozatában, hogy az Alaptörvény E cikk (2) bekezdése – az Alaptörvény egyéb rendelkezéseinek figyelembevételével – az Alkotmánybíróság számára háromféle ellenőrzési lehetőséget biztosít (Indokolás [16]). Az Alkotmánybíróság saját hatáskörében, erre irányuló indítvány alapján kivételes esetekben és *ultima ratio* jelleggel, azaz a tagállamok közötti alkotmányos párbeszéd tiszteletben tartása mellett vizsgálhatja, hogy az Alaptörvény E cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás folytán sérül-e valamely alapvető jog lényeges tartalma (alapjogi kontroll), vagy Magyarország szuverenitása (ideértve az általa átadott hatáskörök terjedelmét is – szuverenitás, illetve *ultra vires* kontroll), illetve alkotmányos önazonossága (identitáskontroll) (Indokolás [46]).

8 Az Alkotmánybíróság 22/2016. (XII. 5.) AB határozata.

9 Uo.

10 Ugyanígy foglalt állást a 9/2018. (VII. 9.) AB határozat.

Magyarország történeti alkotmánya alkotmányos önazonosságot megtestesítő mivoltáról szemléletesen szól Varga Zs. András alkotmánybíró a hivatkozott alkotmánybírószági határozatot megerősítő – a későbbiekben hozott határozatokban visszacsengő – párhuzamos indokolásában: „Az alkotmányos önazonosság nem univerzális jogi érték, hanem az egyes államok, az azokat alkotó közösségek, a nemzet olyan sajátossága, amely más nemzetekre nem vagy nem ugyanúgy vonatkozik. Magyarország esetében a nemzeti identitás különösképpen elválaszthatatlan az alkotmányos önazonosságtól.

Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt azoknak az alapértékeknek, amelyekhez a nemzet mindenkor ragaszkodott, és amely akkor is élő érték volt, amikor az országot vagy nagyobb részét idegen hatalmak tartották megszállásuk alatt. Ezt a jogi értéket jogszabályok jelentették meg, azokból ismerhető fel: szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a Kiegyezés törvényei). Ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.”

Az Alkotmánybíróság 22/2019. (VII. 5.) AB határozatához¹¹ Pokol Béla által fűzött különvélemény szerint:

„A magyar történeti alkotmány eszméjének középpontjában így a nemzeti önállóság és az önálló államiság védelme áll. A magyar közjogi irodalomban ezt az eszmét az 1800-as években – úgy, ahogy korábban a Szent Korona-tant is – a magyar nemzeti és állami függetlenség alátámasztására használták fel a Habsburgokkal szembeni függetlenségi törekvésekben. Ma tehát én az alaptörvényi utalást a történeti alkotmány vívmányainak értelmezési keretként felhasználására e körben látom iránymutatónak.

Így, miközben ellenzem, hogy történeti anekdotaként vett példázatokkal igyekezzünk alátámasztani a mai, demokrácián nyugvó alaptörvényi rendelkezéseink értelmezését az egyes államszervezetünket érintő törvényeink vizsgálatánál, addig a történelmi alkotmányunknak az állami és nemzeti függetlenséget érintő uniós jogi és más hatalmi aktusokkal szembeni védelemben a legnagyobb szerepet látom biztosíthatónak. Példaként felhozva lehet említeni az európai integrációt illetően a politikailag újabban felvetett Európai Egyesült Államok létrehozásának a sürgetését az ennek föderatív szerkezetébe beolvasztott tagállamokkal. Ez megítélésem szerint összeegyeztethetetlen lenne a történelmi

11 A közigazgatási bíróságokról szóló 2018. évi CXXX. törvény egyes rendelkezései és a közigazgatási bíróságokról szóló törvény hatálybalépéséről és egyes átmeneti szabályokról szóló 2018. évi CXXXI. törvény egésze, valamint egyes rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítvány elutasításáról, illetve visszautasításáról.

alkotmányunk vívmányainak középpontját jelentő önálló államiságunkkal, és így egy ilyen csatlakozó törvény Alaptörvény-ellenességének kimondása a jövőben az én értelmezésem szerint elkerülhetetlen lenne.”

Az Alkotmánybíróság az uniós jog és a nemzeti jog viszonyát az előbb hivatkozott határozataiban vizsgálta, így a 22/2016. (XII. 5.) AB határozatban (Abh1.), illetve a 2/2019. (I. 23.) AB határozatban (Abh2.).

Újabb mérföldkő a történeti alkotmány befogadásában

1. Az Alkotmánybíróság az uniós és a nemzeti jog viszonyával kapcsolatos előbbi határozataiban foglalt álláspontját fenntartotta, illetve azt megerősítette 32/2021. (XII. 20.) AB Határozatában.¹²

Az uniós jog és a nemzeti jog egymáshoz való viszonyáról, az elsőbbség kérdéséről ebben a határozatában az utóbbi megerősítésén túl, újra érdemben formálisan nem foglalt állást, annál inkább döntése tartalmában és következményeiben. *Ebben az ügyben az igazságügyi miniszter az Abtv. 38. § (1) bekezdés alapján az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének és XIV. cikk (4) bekezdésének értelmezését kéri az Alkotmánybíróságtól. Indítványában hivatkozik az Európai Unió Bíróságának (EUB) C-808/18. számú ítéletére, amely alapján a Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldi állampolgárt nem lehet átkísérni a határon, ehelyett menekültügyi vagy kiutasítási eljárást kell lefolytatni. Tekintettel arra, hogy a kiutasítással összefüggésben megállapított uniós szabályok hatékonysága nem garantált, az EU-ítélet végrehajtása arra vezethet, hogy a Magyarországon jogellenesen tartózkodó nem magyar állampolgár – akinek esetenként a személyazonossága sem ismert – előre nem meghatározható ideig Magyarország területén marad, ezáltal de facto az ország népességének részévé válik. Az igazságügyi miniszter álláspontja szerint mindaddig, amíg a hatékony visszafogadás érvényesülését az Európai Unió nem éri el, az ítélet szerinti kötelezettség teljesítése a népesség megváltoztatásához vezet, ami közvetlenül érinti Magyarország Alaptörvényben rögzített szuverenitását, a történeti alkotmányon alapuló önazonosságát és a népességére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát. A bemutatott alkotmányjogi problémával összefüggésben ezért elengedhetetlen volt az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének és XIV. cikk (4) bekezdésének alkotmánybírósági értelmezése: lehet-e úgy értelmezni az Alaptörvény megjelölt rendelkezéseit, hogy Magyarország végrehajthat olyan európai uniós kötelezettséget, amely – az európai szabályozás hatékony érvényesülésének hiányában – arra vezethet, hogy a Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldi de facto az ország népességének részévé válik. Így szólt az indítvány.*

12 Ügyszám: X/00477/2021 Első irat érkezett: 2021. 02. 26.

Az ügy tárgya: Az igazságügyi miniszternek az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése és XIV. cikk (4) bekezdése értelmezésére irányuló indítványa (az Európai Unió Bíróságának C-808/18. számú ügyben hozott ítélete; menekültügyi, uniós hatáskörgyakorlás).

A határozat rendelkező része szerint:

„Tekintettel arra, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése alapján az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésében meghatározott hatáskörgyakorlásnak összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá az nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát, az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének értelmezése alapján megállapítja, hogy amennyiben az e bekezdésében meghatározott közös hatáskörgyakorlás érvényesülése hiányos, Magyarország a fenntartott szuverenitás védelmének megfelelően jogosult az adott, nem kizárólagos uniós hatáskör gyakorlására mindaddig, amíg az Európai Unió intézményei meg nem teszik a közös hatáskörgyakorlás hatékony érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket.

2. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikkének és I. cikk (1) bekezdésének együttes értelmezése során megállapítja továbbá, hogy amennyiben az 1. pontban meghatározott közös hatáskörgyakorlás hiányos érvényesülése olyan következményekre vezet, amely felveti a Magyarország államterületén élő személyek önazonosságához való jogának sérelmét, a magyar állam, intézményvédelmi kötelezettségének keretében gondoskodni köteles e jog védelméről.

3. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének, illetve a XIV. cikk (1) és (4) bekezdéseinek együttes értelmezése alapján megállapítja, hogy Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogának védelme az alkotmányos önazonosság részét képezi.” A történeti alkotmányon alapuló önazonosság mint kulcsfontosságú érték nagy súlyt kapott mind az indítványban, mind a határozatban.

Az Ab az alkotmányos önazonosságot határozottan összekapcsolja indoklásában a történetileg kialakult, s így létező, megváltoztathatatlan értékekkel indoklásában, s így ezek – különösen az E cikk (2) bekezdése és értelmező történelmi közjogi kapcsolódásai – a magyar alkotmány örök klauzulái.

Amint az indokolás mondja, melyet folyamatosan szükséges közölnünk tárjunkhoz való szoros kapcsolata miatt:

„[101] Magyarország alkotmányos önazonosságát alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés során jöttek létre, azok olyan jogi tényeknek minősülnek, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.

[102] Az államalapítástól kezdődően a szuverenitás megszilárdítása az államszervezet kiépítésével vette kezdetét, majd az 1222-es Aranybullával a szabadságjogok és a királyi hatalom korlátozásával folytatódott. Ezt követően I. Ulászló 1440. március 8-án Krakóban kelt oklevelében kinyilvánította, hogy Magyarország és Lengyelország erejét egyesítve kíván fellépni a törökökkel szemben, ettől kezdve Magyarország évszázadokig viselte a »propugnaculum Christianitatis«, azaz a »kereszténység védőbástyája« címet, amelyről Werbőczy István Hármaskönyve a következőképpen emlékezik meg: »nem volt oly nép vagy nemzet, amely a keresztény köztársaság megvédése és tovább terjesztése

mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar, amely (hogy a régebbieket ne is említsem) mintegy száznegyven éven át a rettenetes törökkel szemben [...]» Werbőczy Tripartitumát a 29/2015. (X. 2.) AB határozat már azonosította a történeti alkotmány vívmányaként (Indokolás [36]–[37]).

[103] Történeti alkotmányunk vívmánya továbbá az 1790/91. évi XII. tc. is, amely kimondta, hogy »törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben, az 1741:VIII. törvénycikk rendeletének sérelme nélkül, a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti, s rajtok kívül nem gyakorolható«.

[104] Mindazonáltal Magyarország nemzeti identitásának megnyilvánulásával összefüggésben a nyelvi, történelmi és kulturális hagyományok védelme, mint a történeti alkotmány vívmánya, ekként az alkotmányos önazonosság része már az 1790/91. évi XVI. törvénycikkben is megjelent.

[105] Ezt követően az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a szabadságjogok kiterjesztését, centralizált államszervezetet és az Országgyűlésnek felelős nemzeti kormányt eredményezett. A szabadságharc bukását követően Magyarország szuverenitása az 1867-es kiegyezés következtében állt helyre. Az 1867. évi XII. törvénycikk 13. §-a tartalmazza, hogy »a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik«.

[106] A történeti alkotmány felsorolt, szuverenitással, népességgel, nyelvi, történelmi és kulturális hagyományokkal összefüggő elemei Magyarország alkotmányos önazonossága tekintetében – az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése alapján – vívmánynak minősülnek.

[107] Nemzetünk alkotmányos önrendelkezési jogának megőrzésére, védelmére és helyreállítására irányuló törekvéseket a Nemzeti Hitvallás számos helyen méltatja, azokkal kontinuitást vállal, míg élesen elhatárolódik az ezzel ellentétes időszakoktól:

– »Büszkék vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre;

– »Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését«;

– »Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét«;

– »Egyetértünk az első szabad Országgyűlés képviselőivel, akik első határozatukban kimondták, hogy mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki«;

– »Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselet megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.«

[108] A 2012. január 1-jén hatályba lépő, a szabad, demokratikus úton választott alkotmányozó hatalom által elfogadott Alaptörvény elfogadásának ténye – különösen történeti alkotmányunk vonatkozásában – önmagában is nemzetünk alkotmányos önrendelkezési jogának megőrzésére, védelmére és helyreállítására irányuló törekvésként értékelhető.

[109] Magyarország – Alaptörvény J) cikkében elismert – nemzeti ünnepei egyrészt az államalapításhoz, másrészt az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc, valamint az 1956. évi forradalom és szabadságharc – mint az önrendelkezés védelméért, illetve helyreállításáért folytatott küzdelmekhez – kötődnek. A jelen ügyben e fenti összefüggés akképpen konkretizálható, hogy az Alaptörvény hetedik módosításának 2. cikkébe foglalt azon korlát érvényesítésére irányuló törekvés, miszerint a közös hatáskör gyakorlása nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát, maga is része Magyarország alkotmányos identitásának.

[110] A fentiekre tekintettel az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének és XIV. cikk (1) bekezdésének együttes értelmezése alapján megállapította, hogy Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogának védelme az alkotmányos önazonosság részét képezi.”

Eddig a történeti jogot meghatározó alkotmányjogi jelentőségének megfelelően értékelő alkotmánybíróági elemzés 2021-ben.

Dr. Márki Zoltán alkotmánybírónak az előbb hivatkozott határozathoz fűzött párhuzamos indokolása szerint is az állami szuverenitást kifejező örök feltételről van szó az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése második mondatának zárófordulatában, amely szerint az Unióval közös hatáskörgyakorlás „nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát”. Amint írja: „olyan kijelentésnek tartom, ami önmagában is álló; s kinyilvánítását jelenti mindannak, ami minden államiság elengedhetetlen (s így elidegeníthetetlen) feltétele, ekként valójában örökkévalósági klauzula. Nagy jelentőségű. Nem azt mondja, hogy Magyarország területi egysége, népessége, államformája, állami berendezkedése nem változtatható, örökkévaló, hanem azt, hogy mindaz kizárólag Magyarország rendelkezése alatt álló. Nem a terület, népesség, államforma az örökkévaló, hanem az azzal rendelkezés kizárólag Magyarországot illető joga.”

Miközben az Alkotmánybíróság kerüli a nyílt színvallást az uniós jog és a magyar jog elsőbbségének kérdésében, ám tartalmilag sarkalatos vonatkozásokban – amint láttuk – hitet tesz a magyar jog egyes alkotmányos elemeinek alkalmazási elsőbbsége mellett, Márki Zoltán nyíltan felveti az általában nyílt formában került szuverenitás fogalmát és abszolút jellegét, s ezzel megerősíti a hivatkozott határozatok szuverenista alkotmányvédő tartalmait amikor azt írja:

„az Alaptörvény szempontjából nézve, eleve (fogalmilag) nem merül fel az uniós jog általános és feltétlen elsőbbségének lehetősége. Az Alaptörvény alapján nincs (akart) alapja annak, hogy az uniós jog, illetve bármely uniós jog eleve, avagy közvetve ne csupán a magyar jogrendszer része, hanem az alapja legyen...” Idézi Nagy Ernő 1912-14-beli közjogát: „Alkotmányunk történetéből látjuk, hogy a magyar állam keletkezésétől fogva *souverain* volt és így bent, területére és alattvalóira, a legfőbb hatalmat bírta, kifelé, más államokkal szemben, pedig az önállóság és

a függetlenség jellemezte; korlátokra jogilag csak saját akaratában talált: a törvényben és a nemzetközi szerződésekben. De a történelem tanúsága szerint az önállóság és függetlenség számos támadásnak volt kitéve. Majd a német-római, majd a byzanci császárok vágytak a magyar koronával szemben (hűbéri) főhatalomra, de sikertelenül. A mohácsi vész után pedig a török porta lépett fel hódítási vágyakkal és az államterület egy részét, viszonylag rövid időre, el is foglalta. A Habsburg-házból származott királyok alatt szintén veszély fenyegette a magyar államiséget. Több kísérlet történt, hogy az ország a német birodalomba bekebeleztesse, vagy Ausztriával egy állammá szerveztessék. De mind e törekvéseket a függetlenségéhez szívósan ragaszkodó nemzet megghiúsította. A mondottakból könnyen megérthető, hogy az állam több törvényt alkot önállóságának, függetlenségének kifejezésére és a téves következtetésekkel, magyarázatokkal szemben, megerősítésére. Ezek közül kiemelendő az 1715: III. t.-cikk, mely kimondja, hogy a magyar királyok az országot jövőre is csak saját törvényei és szokásai szerint fogják kormányozni. E t.-cikket az 1723: III. és az 1741: VIII. t.-cikk megerősítik. – Az 1791: X. t.-cikk (*De independentia Regni Hungariae*) szerint pedig »Magyarország csatolt részeivel egyetemben független és szabad ország, semmi más népnek alá nem vetett, hanem saját állammal és alkotmánnyal bíró, ennél fogva koronás királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig idegen államok mintájára parancsokkal, ún. patensekkel kormányoztatik«. A magyar állam önállóságát biztosítják még a koronázási hitlevelek és eskük, valamint kifejezi ezt az 1867: XII. t.-cikk is, mely Magyarországnak Ausztriához való viszonyát szabályozza.”¹³

Amennyire nyilvánvaló és elfogadott tétel és megállapítás az, hogy az állami és nemzeti függetlenség sarkalatos értéke a magyar alkotmányosságnak, továbbá hogy ez a sarkalatos érték a történeti alkotmányban gyökerezik, és onnan kapja súlyát és erejét, ugyanolyan következetességgel adódik a gondolat, hogy a magyar szuverenitás eszme elválaszthatatlan a történeti alkotmányban évszázadokig, de legalább fél évezredig érvényesülő szent korona eszmétől. A Szent Korona-eszme tágabb gondolatköre és a benne foglalt Szent Korona-tan egyik sarkalatos tétele az, mely szerint a magyar állam főhatalma a Szent Koronában benne foglaltatik, a Szent Korona és a Magyar Állam azonos, a Szent Korona főhatalma és a magyar állam főhatalma ugyancsak azonos, felcserélhető. Ez alaptételként elfogadott volt a történeti alkotmány egész korszakában 1944-ig, az idegen birodalmi megszállásig, ami egyben a Szent Korona főhatalmának, az állam szuverenitásának megtörését, csonkítását jelentette. A csaknem ezeréves szent korona eszme létezését, a történeti alkotmány lényegét kifejező mivoltát, a magyar államiség lényegét jelentő főhatalmat megtestesítő szerepét nem érinti az a körülmény, hogy a jelenkor alkotmánybírósága mind ezidáig nem említette meg a történeti alkotmány vívmányai között. Valamely történeti elv, szokás létezése nem vonható kétségbe azért, mert a jelenkor

13 Nagy Ernő: *Magyarország közigazgatása*. Bp., 1914, Atheneum, 208–209.

jogalkalmazója ezidáig – szerintünk tévesen és átmenetileg – úgy ítéli meg, hogy az általa használt fogalmi keretekben azt nem tudja értelmezni és érvényesíteni. Vitathatatlan, hogy a Szent Korona-tan a jelenkor Magyarországon nem érvényesül, ám megingathatatlan tény, hogy érvényesült – szemben az utóbbi nyolcvan esztendővel – a történeti Alkotmány egész korszakában. A Szent Korona-eszme mint amely a Szent Koronát a Magyar Állam főhatalma megtestesítőjének és jelképének tételezi és állítja, évszázadokig megingathatatlan, elfogadott, tiszteletre méltó eleme volt a történeti Alkotmánynak, s így alappillére kell legyen a jelenkor állami és nemzeti függetlenségének. Ha a jelenkor magyar állama nem így ítelné meg, erős támaszától fosztaná meg a magyar alkotmány évezredes alapokra emelt épületét. Ezt azért sem tehetné meg, mert a történelmet, a történelmi közjog tényeit – amint alkotmánybíráink helyesen mutattak rá – utólag nem lehet meg nem történetté tenni. Így kerül az Európai Unió jogával egy játéktérre a magyar Szent Korona-eszme mint alkotmányos önazonossági faktum, s így van ez tekintet nélkül arra, hogy szó szerint hivatkoznak e rá, vagy sem.

Werbőczy *Tripartitum*-át a 29/2015. (X. 2.) AB határozat idézi: „Magyarország alkotmányossága hagyományosan az erős önkormányzatiságon nyugszik, még ha ennek terjedelme a szokásjogot összefoglaló Hármaskönyvtől a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikkig részleteiben többször változott is, amikor a politikai, gazdasági, biztonsági körülmények szükségessé tették az önkormányzati autonómia és a centralizált hatalomgyakorlás viszonyának (arányának) újragondolását.” Elismerve ezen gondolati ív helyénvalóságát, adódik a kérdés: ugyanezen Hármaskönyvnek a Szent Korona legfőbb állami szuverenitást hordozó, 1944-ig sziklaszilárdan létezőként elfogadott és hirdetett mivoltának, a történeti alkotmányhoz tartozásának elhallgatása mivel indokolható?

A szent korona közjogi elmélete Werbőczy formulázásában, amint a *Hármaskönyv* I. rész 3. czim 6. § mondja:¹⁴

„Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katolikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következősképpen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt a közösség a maga akaratából az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következősképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva Ő tőle ered minden nemesítés és a két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet, s egyik

14 *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae. Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve*, I. rész, 3. cím, 6. és 7. §, 4. c. II. rész, 3. cím, 3. és 4. §. Werbőczy István *Hármaskönyve*. Magyar Törvénytár 1000–1895 Millenniumi Emlékiadás, 1997. Szerkeszti: dr. Márkus Dezső.

a másik nélkül nem történhetik.” A Szent Korona főhatalma amint másutt is kifejtjük, nem függ a királyi hatalomtól, a királyi trón betöltésétől, míg természetesen magyar királyi hatalom nem lehetséges a Szent Korona főhatalma nélkül. Nem kérdéses, hogy Magyarország legfőbb szuverenitáshordozója és jelképe legkésőbb a 14. századtól a királlyal együtt majd felette Magyarország Szent Koronája. Ez a közjogi helyzet az újkorban is egyértelmű volt, majd legutóbb 1867-től 1944-ig.

A Szent Korona főhatalma szerintünk nem köthető államformához, ám ettől függetlenül közjogi tény, hogy 1944-ig az idegen birodalmi megszállásig bizonyosan a Magyar Állam főhatalmának megtestesítője volt. Ezen mivoltában a Szent Korona elméletén alapuló közmeggyőződés és alkotmányjogi tankönyvek szerint a történeti közjog sarkalatos tétele, történeti alkotmányunk egyik legfontosabb vívmánya, amint ezt a szentkorona integritásáról szóló közjogi tények és tankönyvi fejtegetések is bizonyítják, továbbá a trianoni békeszerződés következményeit nemzetközi jogilag a néprajzi elv alapján csökkentő 1938–1941. évi nemzetközi döntőbíróvási határozatok és az ezeket követő magyar törvények tanúsítják.

A történeti alkotmány időszaka 1944-ben felfüggesztődik 2012-ig

A történeti alkotmány időszakát 1949-ig az önkényuralmi időszak alkotmány nélküliségét megtestesítő 1949. évi XX. törvényig számítják.¹⁵ „Az alkotmányteremtő hatalom Magyarországon egy több mint hatvan éves időszakot zárt le az Alaptörvény megalkotásával. Ezen időszak kezdetén, 1949-ben a jogállamiságot nélkülöző szocialista alkotmány megtörte és felfüggesztette történeti alkotmányunkat.”¹⁶

Ez a nézet erősen vitatható, mert ellentétes a történeti tényekkel és az Alaptörvénnyel. Az Alaptörvényben foglalt Nemzeti Hitvallás szerint: „Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését.” „Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodiktól, az első szabadon választott népképviselet megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”

A történeti alkotmány lényegi eleme, feltétele és attribútuma a jogfolytonosság, azaz a történetileg létezett korábbi államhatalomhoz való szerves kapcsolódás és a szuverenitása birtokában levő hatalom legitimitása, azaz a szuverén és legitim államhatalom létezése. E két feltétel bármelyikének hiánya esetén nincsen jelen idejű működő történeti alkotmány, még kevésbé beszélhetünk annak vívmányairól az adott korszakban. Szuverén és legitim-e az állam, amelyet egy birodalmi haderő megszállva tart, amelyet katonailag politikailag és

15 21/2013. (VII. 19.) AB határozat.

16 Dr. Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye a 45/2012. (XII. 29.) AB határozathoz.

gazdaságilag a teljes alávetettség állapotába kényszerítettek, amelynek háromnegyed millió polgárát szovjet büntető táborokba hurcolták el, amelynek több száz-ezer polgárát internálták, szabadságában egyébként korlátozták vagy megfosztották választójogától, amelyben a csonka választójog által létrehozott parlament döntései, az általa megválasztott kormány szándékai rendre meghíúsulnak és a győztes párt főtítkárárt idegen hatalom politikai rendőrsége elhurcolja, miniszterelnökét pedig idegen nagyhatalmi háttérű fenyegetéssel lemondásra kényszerítik? Mindszenty hercegprímással elmondhatjuk, hogy ez az állam nem szuverén és nem legitim. Ez az állam nem illeszkedik a történelmileg létezett alkotmányos magyar államrendszerek sorába sem szervezetét, sem elveit és követett értékrendjét tekintve, nem kapcsolódik hozzájuk szervezen, nem tartozik a saját maga által is megtiport történelmi alkotmány történelmi területébe.

Köztársaság mint a történelmi alkotmány vívmánya?

Az ilyen viszonyok között létrehozott Köztársaság – amelyet mint államformát az egyébiránt történelmi alkotmánybírósági határozat¹⁷ történelmi alkotmányunk vívmányai közé sorol – szovjet és kommunista nyomásra hozatott létre, nem több mint a totális hatalomra törő, egyeduralmi ideológiájú és célú kommunista hatalom átlátszó díszlete. Az 1918. november 16-án kikiáltott Népköztársaság létrejöttének módja miatt – az előző törvényhozás alkotmányellenes felfüggesztődése, az új államforma törvényesen meg nem választott gyülekezet által volt kimondása –, amely a magyar alkotmány rendelkezéseinek megsértését jelentette, továbbá az az 1920 évi I. törvény megállapítása szerint is alkotmányserető alakulat volt.¹⁸ Utódalakulata a tanácsköztársaság is 1919. augusztus 7-éig az előbbi törvény szerint ugyancsak alkotmányellenes formáció volt. A törvény indokolása szerint: *„...a forradalmak nem kímélték a nemzeti élet megnyilvánulásának egy irányját sem; de fő csapásaikat épp nemzeti egyéniségünk legkifejezőbb mesterművére: az ezeréves magyar alkotmányra mérték. A történelmi fejlődés biztos elvét megtagadva és a nemzet akaratának megkérdése nélkül hirtelen összetákolt fércmunkákkal akarták kiküszöbölni és helyettesíteni azt az alkotmányt, amely mint a magyar jogalkotó génius legeredetibb alkotása a nemzet lelkéből évszázadokon át fejlődött ki és a legsúlyosabb megpróbáltatások között a nemzet legjobbainak véráldozatával lett a nemzeti lét biztos épületévé felszentelve. Senki előtt sem lehet azonban kétséges, hogy sem az önkényesen összeállított nemzeti tanács, sem a legterrorisztikusabb módon megválasztott katonai-, munkás- és földműves-tanácsok egy pillanattig sem képviselték a nemzet akaratát és hogy*

17 22/2016. (XII. 5.) AB sz. határozat.

18 9. § „Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. Hasonlóképpen érvénytelenek az úgynevezett nemzeti tanácsoknak és szerveiknek mindennemű rendelkezései és határozatai is.”

mind az úgynevezett népköztársaság, mind különösen a Tanácsköztársaság idején a nemzet tulajdonképpen minden valódi alkotmányosság nélkül egyes forradalmi csoportok önkényének volt kiszolgáltatva.”

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel¹⁹ létrejött Köztársaság egy önkényuralmi rendszer országgyűlése által elfogadott törvénnyel végrehajtott alkotmánymódosító döntésen alapult, így ennek a történeti alkotmányba való illeszkedése nem lehetséges akkor sem, hogyha az önkényuralomból a parlamentáris demokráciába való békés átmenet történései megfelelő értékelést érdemelnek és igényelnek. Nehezen érthető, hogy az 1944-ben bekövetkezett, két önkényuralmi birodalom által történt megszállás, a történeti alkotmánynak az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása szerint felfüggesztettnek el nem ismert – azaz az Alaptörvény 2012. január 1-jei hatálybalépésekor már újra élőnek tekintett –, ám az 1944–1990 közötti időben tragikusan bekövetkezett kényszerű felfüggesztődésének alkotmányon kívüli állapota után hogyan lehet bármilyen valóságos alkotmányról vagy alkotmányosságról, különösen történeti alkotmányról szólni az 1944–1949 közötti időszakban.

A történeti alkotmány részei

A történeti alkotmány elérhető teljes, jelenleg még fel nem tárt anyagához képest az alkalmazható vívmány szűkebb területe az elveknek és szabályoknak. Az alkotmánybíróság a fogalmi különbségeket jól érzékeli, miközben a testületen belül nincsen teljesen megegyező vélemény a TAV lényegi elemeit illetően. A határozatokból részletkérdések vizsgálata látható. Hiányzik valamely kellően tárgyyszerű megoldásra törekvés egy rugalmas értelmezési keret kimunkálása érdekében. A feladat jellege, rendhagyó mivolta érthetővé teszi ezt a helyzetet. Megfontolásra érdemes gondolat az alapjogi bíróságok gyakorlatában bevett tesztek mintájára egy bizonyos alkotmányossági teszt kimunkálása és alkalmazása a történeti alkotmány korunkban érvényesíthető vívmányai tekintetében.²⁰ Mindazonáltal nagyon jelentős előrelépés éppen az előbb értékelt örökkévalósági klauzula.

Kizárólag gyakorlati okokból tartalmilag nagyrészt elfogadható munkahipotézis számunkra a TAV következő meghatározása:

„a történeti alkotmány vívmányának fogalma általános szinten a következő: az a jogfolytonos történeti alkotmány alapján keletkezett jogforrás, amelynek az Alaptörvénnyel való releváns kapcsolata kimutatható; létezik olyan értelmezése, amely nem ellentétes a jogállami értékekkel; beilleszthető napjaink interpretációs kereteibe.”²¹

19 A kihirdetés napja: 1989. október 23.

20 Lásd Milánkovich – Szentgáli-Tóth szerzőpáros cikkeiket.

21 Milánkovich András és Szentgáli-Tóth Boldizsár: *Vívmányok a gyakorlatban*. <http://www.arsboni.hu/vivmanyok-a-gyakorlatban.html>

Az eddig kifejtettek szerint a TAV fogalma nem szűkíthető a jogforrások körére. „Napjaink interpretációs keretei” mint fogalmi keret pedig csak igen óvatosan, adott jog- és életviszony tartalmától függően, rugalmasan kezelendő és értelmezendő. Magyarán: szerintünk nem használható egyértelmű, szilárd választóvonalként a TAV-ba illeszkedő s abba nem illeszthető tartalmak között, mert *a TAV egyik rendeltetése éppen az értelmezési keretek tágítása a nemzeti jog értékeinek érvényesítése irányában.*

A törvényhozónak valamely törvényhozási tárgyhoz, sarkalatos kérdéshez való viszonyulása, az adott tárgy megbecsülése, kiemelt fontosságúként kezelése, a törvényhozás értékebeállítottsága, iránya, a törvényhozói ethosz a történeti alkotmány vívmányává teheti az adott tárgyat, kérdéskört, jogilag kifejezett életviszonyt. Az AB szerint, helyesen „törvényhozói attitűd”, magatartás, alapállás is a TAV vívmányaként értékelhető.²²

A polgári átalakulást konstituáló törvények a történeti alkotmány részei – ide soroljuk kitüntetően, értelemszerűen (bár az AB nem említi) az 1848. évi áprilisi törvényeket is –, amelyek megteremtették, jelentős előzmények után, a modern jogállam szilárd jogintézményi alapját. Az Alkotmánybíróság kevésbé részletesen kimunkált véleményeiből annyi látható, hogy az 1867-től kezdődő polgári kor törvényeinek figyelembevételét nem látja aggályosnak, azokra több alkalommal hivatkozik. Ezt azért is megteheti, mert a jogszabályok szerkesztésmódja, nyelvi logikája, a szakmai tartalma korunk jogalkalmazója számára nem jelent bonyolult értelmezési feladatot, s tartalmilag is jelentős részben megfelel korunk liberális alkotmányos elvei fogalmi kultúrájának.

A bírák nyugdíjkorhatárával kapcsolatos határozat mögöttes üzenete annak a nehezen vitatható ténynek az elismerése, hogy a polgári kornak nem jelentéktelen közjogi előzményei voltak. Hiszen a határozat *a magyar történeti alkotmány konszolidált értelmezésének minimumához sorolja a 19. században végbe ment polgári átalakulást konstituáló törvényeket. Ebből következik, hogy a minimumhoz képest a konszolidált értelmezés kiteljesedése sokkal többet jelent időben és materiában.*

Adódik a kérdés, s egyben feladat, hogy mi legyen ezen „előzmények”, a történeti alkotmány 1848 előtti testének a sorsa, s miképpen történjék ennek feltárása, értelmezése?

A történeti alkotmány vívmányainak köre és tartalma további vizsgálódás után körvonalazódhat, de egy majdani, átfogó koncepció körvonalai sem láthatók. Az Alkotmánybíróság határozataiban eddig megjelent véleményekből határozott irány nem rajzolódik ki. A testület – amint látható – nem idegenkedik az R) cikk (3) bekezdésének érdemleges alkalmazásától, ellenkezőleg: sarkalatos

Lásd még Milánkovich András–Szentgáli-Tóth Boldizsár: Diszító elem vagy új értelmezési távlatok? A magyar közjog történeti dimenziói az Alaptörvény tükrében. *Közjogi Szemle*, 2014 (7. évf.), 4. sz., 65–74.

22 33/2012. (VII. 17.) AB határozat indokolása.

döntéseiben hivatkozik a történeti jogra. *Időszerűségében gyengült az alkotmánybírói vélemény, mely szerint a „történeti alkotmány vívmányai” mint értelmezési direktíva még teljesen kidolgozatlan az Alkotmánybíróság gyakorlatában, ám ezt a tényt a leírtak szerint inkább – a kimunkált módszeres megoldás hiányában is – múltbéli, gyakorlati nehézséget nem okozó állapotnak kell tekintenünk.*²³

Szent Korona, úgy is, mint Szent Korona-eszme a történeti alkotmány sarkalatos eleme

A népfel ségen alapuló Szent Korona-tagság – egyenlő alkotmányos szabadság – állampolgári jogegyenlőség biztosítóka.

A Szent Korona tana napjainkban egészében nyilvánvalóan nem érvényesül; egyrészt – egyebek mellett – azért nem, mert az államforma és államszervezet nem azonos történetileg volt államformával és államszervezettel, továbbá azért sem, mert a nemzetközileg uralkodó jogi kultúra és fogalomkészlet, a politikai és erkölcsi elvek és nézetek, a világnézet lényegesen – ám a történeti alkotmány tanúsága szerint nem áthidalhatatlanul – megváltozott, drámaian hanyatlott a keresztény értékek tisztelete.

A jelenkor Alaptörvénye teljes súlyával elismeri, értékeli és tiszteli a tan-
tétéleket meghaladó, néven nem nevezett Szent Korona-eszmét:

*Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.*²⁴

A történeti alkotmányban – a szentkoronás államszemléletben is – gyökerezik a civil társadalom azon törekvése, hogy az állammal szemben is őrzi a nemzet és az állampolgárok függetlenségét, védi szabadságukat, vagyonukat, jogaikat.

Sajnálatos tény hogy a magyar alkotmánybíróság Szent Korona-tanról említést sem tesz, s mi több, Magyarország Szent Koronáját sem említi a főhatalmat és alkotmányos alapelveket megjelenítő tartalmában történetileg sem. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a Szent Korona tana vagy a Szent Korona elmélete, annak alapelvei, sarkalatos fontosságú része voltak a magyar alkotmányos gondolkodásnak, legkorábban a IX. századi a magyar törzsszövetség vezetői által kötött, államvezetési elveket rögzítő Vérszerződéstől, legkésőbb Werbőczy István négy évszázadig érvényesülő joggyűjteményétől, 1514. évi Hármaskönyvétől, a XVI. század elejétől a XX. századig. Kétségtelen, hogy alkotmánybíróság a történeti korban nem létezett, így nincsen példa a Szent Korona-tan alkotmányértelmező alkalmazására, s könnyűszerrel, nem mélyenszántóan kijelenthető hogy a XXI. század jogi gondolkodása nem alkalmas ennek az elméletnek a jelen idejű értelmezésére. Tény azonban, hogy a Szent Korona elmélete a történeti alkotmány része, a történeti alkotmány vívmányai az Alaptörvény szerint is kötelezően figyelembe veendő az Alaptörvény értelmezésekor. Nehezen feltételezhető, hogy bárki vitatná, miszerint

23 Lásd dr. Pokol Béla hivatkozott különvéleményét a 28/2013. (X. 9.) AB határozathoz.

24 Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.) Nemzeti hitvallás. A hetedik módosítással hatályos szöveg.

a Szent Korona-tan nemcsak része a történeti alkotmánynak, hanem annak sarkalatos jelentőségű vívmánya, mégpedig olyan vívmánya, amely történetileg és elméletileg megalapozza a Szent Korona-tagság alapján meghatározható állampolgári jogegyenlőség elvét, a magyar állam külső és belső függetlenségét (szuverenitását), továbbá a joguralom elvét, amely szerint nem embereknek, hanem törvényeknek illetve magasabb elveknek alávetve létezik a társadalom. A parlamentáris alkotmányos királyság idején, 1867 után – amikor a Szent Korona elmélete általánosan ismert és elfogadott volt – semmilyen törvényi rendezés nem érvényesült a Szent Koronára tekintettel az államhatalom szerveinek hatáskörében és működésében, s mi több a Szent Korona mint hatalomfilozófiai elv a törvényekben nem is jelentkezett, s így van manapság is. Am jelentősen meghatározta a közösségi gondolkodást. Megállapítható tehát, hogy a Szent Korona elmélete jogfilozófiai kategória, amely ebben a minőségében alapvető alkotmányos elveket fejezett ki a történeti alkotmány teljes korszakában, s a legújabb korban megfelelt egy modern demokratikus állam eszmerendszerének. Így abban az esetben, ha a magyar alkotmánybíróóság az állampolgári jogegyenlőségről, az állam külső és belső függetlenségéről (szuverenitásáról) vagy a jogállam és a joguralom eszméjéről értekezik, ezen eszmefuttatásokban megkerülhetetlen a Szent Korona tana vagy elmélete, ha nem is néven nevezve, s talán a mai kornak jobban megfelelően a Szent Korona-eszme megfelelő, értéke és súlya szerint való említése.

Korunk alkotmányossága nem szól a király és nemzet viszonyáról, ám szólhat a nemzetről, a Szent Korona-tagság jelen idejű megjelenítőjéről, a keresztény szolidaritás és jogegyenlőség, a történelmi haza és egymás megbecsülése jegyében létező közösségről, melynek tagja minden magyar állampolgár és mindenki akinek felmenői valamikor a Szent Korona tagjai, magyar állampolgárok voltak nemzetiségre és vallásra tekintet nélkül. Ez a Szent Korona országait átfogó közösségi lelkület, mint cél és feladat, s mint kibontakozóban levő valóság, mint egy Dunavölgyi–Kárpát-medencei szentkoronás nemzetköziség nem más, mint a Szent Korona-eszme jelenkori valósága. A Szent Korona-eszme által áthatott Szent István-i gondolatnak, egy többnemzetiségű virágzó keresztény birodalom eszméjének korunkbeli visszfénye, átalakult változata a magyar nép térségbeli kezdeményező–példamutató–szervező–közvetítő szerepe által meghatározott kelet-közép-európai térség népeinek és polgárainak korunk kihívásaira adott közös, történelmi alapú, megtartó erejű keresztény válasza.

A Szent Korona hatalmas közösségi erőforrás az értő emberek számára, ha nem is tudjuk megfejteni minden titkát...

Az előbbieket megalapozó történeti közjog szerint minden hatalom és jog gyökere és forrása a Szent Korona, amely a nemzettől a Gondviselés segítségével kapta hatalmát, s a világi hatalmi döntéseket, a törvényeket a nemzet, amely, ha van hatalmát gyakorló megkoronázott király, a királlyal együtt, s ha királyi hatalom nincsen betöltve, mint a két világháború között kivételes helyzetekben, egyedül, hozta meg sub specie sacrae coronae,²⁵ a láthatatlan, többnyire meg sem nevezett Szent Korona jegyében és nevében. A nemzet a királlyal együtt,

25 A Szent Korona fennhatósága alatt.

kivételesen nélküle alkotta a Szent Korona egész testét, megtestesítve a főhatalom tejjességét. A nemzet mint a Szent Korona főhatalmának végső, isten által pártfogolt forrása, a valamikor volt hatalomátruházás végrehajtója egyfelől s a mindennapi törvényhozás, bíraskodás és végrehajtó hatalom alanya másfelől: ugyanannak a fogalomnak és történelmi tényezőnek a két oldala, a szakrális és világi hatalom együttese. Az istenkegyelmiség és a népfelőség azonban külön-külön is megmutatkozik, s az utóbbi jól illeszkedik a népszuverenitás alapján felépülő világi európai államrendszerek hatalmi alakzatai sorába, miközben nem veszíti el egyre kevésbé hangoztatott történelmi-szakrális jellegét. A világi népfelőséget hordozó közösség tagjainak, a magyar állampolgárok (1848 óta) összességének mellérendeltsége mintegy a nemzet tagjainak testvéri közössége. A Szent Korona-tagság történelmi mellérendeltsége nyelvre, vallásra, etnikai hovatartozásra tekintet nélkül (az alá-fölérendeltség elvével ellentétben) ma is alkalmas valódi nemzeti közösség megteremtésére, társadalmi érdekek és értékek védelmére.

A magyar nemzet egészen kivételes esetektől eltekintve nem ismert, nem ismer el maga fölött személyi hatalmat. A hűség, a hódolat a Szent Koronának szólt, a szolgálatok is a Szent Koronát illették. A mellérendeltség elvének sértetlenségére történetileg a Szent Korona-tan adott eszmei és normatív biztósítékot Werbőczy formulájában.²⁶

Az európai történelemben megvalósult államformák, amelyekben a szuverenitás akár a népet, akár az uralkodót illette meg, magukban hordták a kisebbség önkényuralmának veszélyét. Ez megvalósulhatott abszolutista monarchia vagy a „nép nevében” való totális diktatúra formájában. A magyar történeti alkotmányban a királyi trónbetöltés állapotában elvileg, fogalmilag kizárt, hogy akár a nép (vagy nevében eljáró képviselőik), akár az uralkodó (államfő) alkotmányosan, legitím módon és egyben kizárólagosan gyakorolja a hatalmat, mert egyik sem rendelkezik vele kizárólagosan. *A jelenkor államhatalma osztott és ellenőrzött, s történeti tény, hogy az osztott és ellenőrzött hatalom a középkori és újkori, történeti magyar állam jellemzője is volt mutatis mutandis.*

Horváth Barna, a kitűnő természetjogász, jogfilozófus (1896–1973), az angolszász jogrendszerek és az angol joguralmi elmélet kiváló ismerője szemléletesen helyezi el a Szent Korona-tant és a magyar történeti alkotmányosságot a jogállamot megalapozó joguralmi elv intézményes érvényesülésének példái között, összehasonlítva a rule of law angolszász és a Rechtsstat német eszméjével.²⁷

A Szent Korona-tanban kikristályosodott történeti alkotmány ezeket a tételeket, elveket jelentette tekintet nélkül arra, hogy így nevezték-e, vagy sem a soha hatályba nem léptetett, soha hatályon kívül nem helyezett, a 20. század

26 Werbőczy István *Hármaskönyve*. Magyar Törvénytar, 1000–1895. Szerkesztő: dr. Márkus Dezső. Millenniumi Emlékiadás, 1997. I. rész, 3. cím, II. rész, 3–4. cím.

27 Horváth Barna: *Joguralom és parancsuralom. Jogállam*, 1993, 1. sz., 71–78.

első felének szerzői szerint is demokratikus, a polgári kor liberális elveinek is megfelelő, jelenkorunkban nem teljes körűen érvényesülő hatalmi elvet és hatalomgyakorlási rendszert.

Összegező gondolatok

1. *Magyarországnak az európai államközösségben elfoglalt helyzete, jogállása nemzeti sorskérdés.* E tekintetben követendő magyar alkotmányjogi és nemzetközi jogi megfontolásokat s az ebből következő állami magatartást meghatározzák az alkotmányos önazonosság határai és keretei, s e fogalomkörbe tartozik a történeti alkotmánynak – a teljes értékegyüttes más elemeivel együtt ható – három sarkalatos elve is, a jelenkor alkotmányos elvei és a sarkalatos törvények együttesében.

A három keresztényi eredetű szociológiai-morális érték elv – a személyiség védelme és megbecsülése, a szolidaritáselv és a szubszidiaritás elve – mellett mint közjogi princípiumok hatják át, jellemzik a történeti alkotmányt, s követelményként támaszthatók az államon belüli és az államok közötti kapcsolatokban a történeti alkotmányban gyökerező jól felismerhető következő alkotmányos elvek, nemzeti sorsalakító történeti értékválasztások:

Először a függetlenségi elv és gyakorlat (az ország függetlensége, szuverenitása). Ebből következik, hogy Magyarország szuverenitásának fenntartását kell vélelmezni az Európai Unió alapító szerződéseiben megállapított jogokhoz és kötelezettségekhez képest további hatáskörök közös gyakorlásának megítélésekor (fenntartott szuverenitás vélelme).²⁸ A közös hatáskörgyakorlás a magyar Alkotmánybíróság szerint nem sértheti Magyarország szuverenitását (szuverenitás-kontroll).

Másodszor az ország alkotmányos önállósága, azaz semmilyen más állammal össze nem téveszthető alkotmányos önazonossága, amely az állami függetlenséggel együtt az állami és nemzeti szuverenitás követelményét és alapelvét fejezi ki.

Harmadszor a népfelség elve és a hozzá kapcsolódó követelmények és történeti tények. A hatáskörök közös gyakorlása az Európai Unióval nem eredményezheti azt, hogy a nép elveszíti végső ellenőrzési lehetőségét a közhatalom akár közös, akár egyedi (tagállami formában megvalósuló) gyakorlása felett.²⁹

Mindhárom követelmény jól körvonalazható a történeti államiság legkorábbi szakaszaitól kezdve: vérszerződés=Anonymus, Szent István intelmei, Aranybulla ellenállási záradéka, trónöröklési törvények és hitlevelek, szabadságharcok és

28 Így foglalt állást a 9/2018. (VII. 9.) AB határozat.

29 Ezt támasztja alá az Alaptörvény E) cikk (4) bekezdésében írt országgyűlési elismerésre vonatkozó szabály, illetve kivételesen az Alaptörvény XXIII. cikk (7) bekezdésében írt népszavazási jog gyakorlása.

függetlenségi és trónfosztó nyilatkozataik, amelyek után alkotmányhelyreállító békék és törvények következtek.

2. „A magyar Alkotmánybíróság az alkotmányos identitás fogalma alatt Magyarország alkotmányos önazonosságát érti, és tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről-esetre bontja ki.”³⁰ A történeti vívmányok példálódzva így minősülnek az AB olvasatában – amint már idéztük –: „a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme”.³¹

Magyarország történeti alkotmánya alkotmányos önazonosságot megtestesítő mivoltára tekintettel, s mert ez a különböző nemzetekre nem ugyanúgy vonatkozik, nálunk a nemzeti identitás különösképpen elválaszthatatlan az alkotmányos önazonosságtól. Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt az alapértékeknek, amelyeket törvények jelenítették meg, s alapérték a jelenben is. Ezekre az előzőekben is hivatkoztunk értékekre, mint a történeti alkotmány vívmányaira – szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a kiegyezés törvényei) – történeti vezérszólamként hivatkozik az Alkotmánybíróság, amint idéztük. Ezek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan befejezett jogi tények, amelyek utólag nem változtathatók meg, ezeket nem lehet megtagadni vagy jogalkotással eltörölni.

3. Az alkotmányos önazonosságról nemzetközi szerződéssel sem lehet lemondani, attól csak a szuverenitás, az önálló államiság végleges megszűnése foszthatja meg Magyarországot.

Amikor az Alkotmánybíróság hatáskörei gyakorlása során, erre irányuló indítvány alapján esetről esetre vizsgálja, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás sérti-e – egyebek mellett – történeti alkotmányán alapuló önazonosságát, kiemelt súllyal indokolt figyelembe vennie

a függetlenségi elvet és gyakorlatát,
az alkotmányos önazonosság és önálló államiság; és
a népfelség elvének történeti tényeit és hagyományát.

Háttérként figyelembe kell vennie továbbá az alkotmányellenes hatalomnak való ellenállás és ellentmondás jogának és igényének folyamatos érvényesülését.

E vívmányok vizsgálata szükségessé teszi a régi törvényeken túl a történelem eseményeinek és a jogirodalomnak kellő mélységű feldolgozását. A történeti alkotmány ezen három alapértékét úgy tekintjük, s azt igyekeztünk bizonyítani, hogy ezek sérelme – amint a hivatkozott alkotmánybírósági gyakorlat

30 Az Alkotmánybíróság 22/2016. (XII. 5.) AB határozata [64].

31 Uo.

is bizonyítja – sértheti Magyarország szuverenitását (szuverenitáskontroll), továbbá az alkotmányos önazonosság súlyos sérelmével járhat (identitáskontroll). Az ilyen döntések végrehajtását Magyarország köteles megtagadni törvényesen az Európai Unió szerződésai és a magyar Alaptörvény alapján.

4. A magyar alkotmányos intézmények a történeti alkotmány alapján is öröködni kötelesek az *ultra vires* (a közösségi hatáskör túllépésének) tilalmán, annak megtartásán mint alkotmányjogi követelményen. Az állam a nemzetközi szinten vallhatja, az Alkotmánybíróság hatáskörei gyakorlása során megállapíthatja az uniós jogi aktusok alkalmazhatatlanságát, azokét, amelyek az Európai Unió hatásköreinek hiányában vagy azokon túlterjeszkedve születtek.

5. *Figyelemreméltók a népszuverenitás magyarországi megnyilvánulásai.* Egyfelől jellegzetes az európai unióba való belépés igen gyenge legitimitációja, hiszen a csatlakozás során választásra jogosultak fele sem ment el szavazni. Másfelől erős legitimitációt mutat Magyarország önazonosságának megbecsülése, önfeladásának elvetése a magyar választók által; meggyőző az ország jellegét és alkotmányos alapjait veszélyeztető illegális bevándorlás hatalmas arányú elutasítása; a nemzeti önazonosságot képviselő alkotmányos politikai erők elsöprő támogatottságát mutató országgyűlési választások és konzultációk, közvélemény kutatások tanúbizonysága szerint.³²

6. Az alkotmányellenes hatalomnak való ellenállás is ellentmondás joga (jus resistendi et contradicendi) a magyar alkotmányosságnak régi hagyománya, bár nem tételes jog.

Figyelembe kell venni azt a történeti hagyományt, amely az alkotmányellenes hatalomnak való ellenállást alkotmányosan lehetővé és indokolttá tette mind bel-, mind külhatalmi tekintetben. Nem szűnt meg az ellenállási jog ősi szelleme 1687-ben történt formális eltörlésével, amint ezt bizonyítják a Rákóczi-szabadságharcotól 1848–1849 függetlenségi harcán át 1956-ig tartó történelmi példák és a történeti jogirodalom jelesei.

Az ellenállás és ellentmondás egy alkotmányellenes nemzetközi hatalmi döntéssel szemben ugyanabba az érték és érdekkörbe tartozik, mint fegyveres szabadságharcaink története. Ezekben a nemzet ugyancsak többszörös nemzetközi erővel szemben vette fel az alkotmányvédő küzdelem fegyverét; alkotmányhelyreállító küzdelmeink nem romboló forradalmak voltak, hanem jogvédő-helyreállító szabadságharcok! Az alkotmányos és nemzeti lét vagy nem lét volt a kérdés. Ebben a tekintetben *történeti alkotmányunk páratlan erőforrást, érvanyagot és morális megalapozottságot jelent olyan erőkkal, törekvésekkel, társadalmakkal szemben, amelyek történelmükben nem tapasztalták meg a nemzeti megsemmisülés*

32 A 2003. április 12-én a népszavazás a maga 45,62 részvételi százalékaival eredményes volt, az érvényesen szavazók 83,76%-a támogatta a belépést. „Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság az Európai Unió tagjává váljon?” Ki értette meg ennek lényegét? Eredetileg 60%-a jelezte részvételi szándékát...

A csatlakozás végül 2004. május 1-jén volt.

veszélyhelyzetét. A nagy nyugati társadalmak nem élték át, s így nem is értik a függetlenség és szuverenitás közép-európai válságállapotait megélt országok tapasztalati tényeken nyugvó veszélyeztetettségét, s ebből eredő önvédelmi döntéseik igazságát. Ezért ezen országok, nevezetesen a Varsó-Prága-Pozsony-Budapest-tengelyen levők s továbbá a régebbi történeti irodalomban „Dunavölgyi országokként” említettek – s különösen a térség nagy történelmi múltú, tapasztalatú és hivatású magyar állama –, nem bízhatják sorsukat vakon a nyugati világ döntéseire.

Az adott európai államközösségi viszonyokban, az Európai Unióban most tapasztalható törekvések közepette különösen megalapozott, szükséges és indokolt az alkotmányos és nemzeti identitás megvédése a hivatkozott történeti jogi elvek érvékszlete alapján is. A magyar államnak nincsen más lehetősége, mert kötelező módon meg kell védenie az ország alapvető értékeit. Ebben az összefüggés-rendszerben a történeti alkotmány elvei nem egyszerűen díszítőelem szerepet töltenek be. Az egymással ütköző elvek és főleg érdekek mérlegre tételekor a mérleg azon serpenyőben van a helyük, mégpedig meghatározó súllyal, amelyben az alkotmányos állami és nemzeti azonosság értékei helyezkednek el.

7. A 2010-ben megkezdődött rendszerváltoztató jellegű alkotmányreform példátlan jelentőségű a történeti alkotmánynak a jelen alkotmányos vérkeringésébe való bekapcsolása tekintetében. Akkor néhányan azt mondták, hogy ablak nyílt a történeti alkotmányra. Most, a tizedik alkotmánymódosítás után már kitárt kapuról is beszélhetünk, feltéve, hogy a törvényhozás, az Alkotmánybíróság és a tudomány a jövőben él is ezzel a lehetőséggel.

Az Alaptörvény neve is utal arra, hogy egyfelől történeti alkotmányunk törvény- és szokásfolyamának jelenkori állomása e folyamat folytatása, másfelől megfelel egy alkotmánylevél, azaz kartális alkotmány ismérveinek, ám több annál – s így nemzetközi összehasonlításban páratlan – történeti kapcsolódása, szilárd történeti kötődései miatt. A történeti alkotmány – talán sikerült bizonyítanunk – nem díszítés, ciráda, élénkítő elem a jelenkori magyar alkotmányosság épületén, hanem szilárd alapkövek együttese, amelyek erősen tartják és védik a magyar alkotmányosság épületét minden külső és belső romboló erő ellen.

FÜGGELÉK

Az alkotmánybírósági jelen idejű döntésekben valamilyen formában vívmányként azonosított tartalmak a következők:³³

Törvények-jogszabályok:

22/2016. (XII. 5.) AB HATÁROZAT

„Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke, ugyanakkor több olyan fontos összetevője kiemelhető példálódzó jelleggel, amelyek azonosak a ma általánosan elfogadott alkotmányos értékekkel: a szabadságjogok,

33 Gera Anna idézett tanulmánya.

a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallászsabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.

[...] Magyarország alkotmányos önazonossága olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, azt az Alaptörvény csak elismeri.”

32/2021. (XII. 20.) AB HATÁROZAT (1222–1867-ig tartó vizsgálódása) szerint történeti alkotmányunk vívmánya:

1222-es Aranybulla a szabadságjogokról és a királyi hatalom korlátozásáról; I. Ulászló 1440. március 8-án Krakkóban kelt oklevelében kinyilvánította, hogy Magyarország és Lengyelország erejét egyesítve kíván fellépni a törökökkel szemben, ettől kezdve Magyarország évszázadokig viselte a „propugnaculum Christianitatis”, azaz a „kereszténység védőbástyája” címet;

Werbőczy István Hármaskönyve: *„nem volt oly nép vagy nemzet, amely a keresztény köztársaság megvédése és tovább terjesztése mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar, amely (hogy a régebbieket ne is említsem) mintegy száznegyven éven át a rettenetes törökkel szemben [...]”* Werbőczy Tripartitumát a 29/2015. (X. 2.) AB határozat már azonosította a történeti alkotmány vívmányaként;

1790/91. évi XII. tc. is, amely kimondta, hogy *„törvények alkotásának, eltörlésének s magyarításának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben, az 1741:VIII. törvénycikk rendeletének sérelme nélkül, a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti, s rajtuk kívül nem gyakorolható”*. Magyarország nemzeti identitásának megnyilvánulásával összefüggésben a nyelvi, történelmi és kulturális hagyományok védelme, mint a történeti alkotmány vívmánya, ekként az alkotmányos önazonosság része már az 1790/91. évi XVI. törvénycikkben is megjelent. Az 1867. évi XII. törvénycikk 13. §-a tartalmazza, hogy *„a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik”*.

(Dr. Horváth Attila alkotmánybíró párhuzamos indokolása az előbbi határozathoz, amelyben hivatkozik a következő vívmányokra.)

Szent István király fiához, Imre herceghez írt intelmeinek VI. rész.: *„Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő.”*

III. András 1290-évi törvényei.

(Dr. Márki Zoltán alkotmánybíró párhuzamos indokolása az előbbi határozathoz, amelyben hivatkozik a következő vívmányokra.)

1723: III. és az 1741: VIII. t.-cikkek megerősítik az 1715 évi XV. törvénycikket, majd az 1790. X. és XII. tc.

(Dr. Márki Zoltán párhuzamos indokolása az előbbihez.)

Korábbi határozatok szerint:

- 1869:4. tc. a bírói hatalom gyakorlásáról, 1871:8. tc.;
- 1868:56. tc. a polgári törvénykezési rendtartásról;
- 1911:1. tc. a polgári perrendtartásról;
- 1896:32. tc.; a bünvádi perrendtartásról;
- 1896:26. tc. a magyar királyi közigazgatási bíróságról;

1920. I. tc. az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről

1929. évi XXX. törvénycikk a közigazgatás rendezéséről

1946. évi I. törvény.

Aranybulla, Tripartitum, Pragmatica Sanctio, 1848. évi sajtótörvény

Jogszabályhalmazok:

- tordai törvények;
- polgári átalakulást konstituáló törvények;
- 1848. évi áprilisi törvények;
- a kiegészítés törvényei;
- a bírói függetlenség szabályozása.

Jogelvek:

- bírói függetlenség elve (elemeivel);
- bírói hatalom elismerése;
- elmozdíthatatlanság elve;
- hatalomkorlátozás;
- hatalommegosztás;
- jogegyenlőség;
- közjogi autonómiák tisztelete;
- köztársasági államforma;
- parlamentarizmus;
- sajtószabadság;
- szabadságjogok;
- törvényes hatalomgyakorlás;
- vallásszabadság;
- velünk élő nemzetiségek védelme;
- bírói döntés törvény alá rendelése.

Egyéb alkotmányos követelmények:

- jogalkotói alázat, törvényhozói attitűd;
- a szülő és rajta keresztül a gyermek terhesség-gyermekágyi segély formájában történő támogatása;
- a parlament intézményének létrejötte és közjogi szerepe;
- önálló államiségünk.

Mi is az a jogállam?

Immár nemcsak személyes és társadalmi létünkben, de korunk állami és jogi szervezésében is egyre inkább olyan hívószavak kerülnek előtérbe, gyakran önálló életet kezdve, amelyek mintha valamiféle valláspótlék szerepben evilági létünk végső értelmét mutatnák nekünk. Ilyenként jelenik meg egyebek közt a jogállam,¹ a demokrácia vagy az emberi jogok. Mindeközben ezek egyike sem valahai vívmányaink egyszerű aktualizálása, hanem létrejöttük körülményeiből kiszakított, a név megtartásával tartalmát újraíró alkotása.

Történelmi távlatban a jogállamiság gondolata az utóbbi egy-két évszázad során olyan úgyszólván csodaszzerű metamorfózisokon ment keresztül, amiket a mögötte rejlő eszmeiség önmagában nem magyaráz, így pusztán ebből kiindulva ezek nem is igazán érthetők és még kevésbé indokolhatók. A felhasználás iránya, pontosabban instrumentalizálása az, ami változtatott. Hiszen a 'jogállam' egész gondolatiságának a voltaképpeni tartalma – és éppen a jogász számára – lakonikusnak és redundánsnak tetszik. Merthogy erőteljes leegyszerűsítéssel élve nem mond többet ennek tőszavúságánál: azért van a jog, hogy legyen; amennyiben tehát kötelezőnek mondatik, úgy tényleg kötelezzen – bárki tekintetében és bármiféle körülmények között. Eredendő jelentésmagja így a szabályoktól megalapozott legalitás formális megkövetelése. Ehhez kapcsoltak utóbb fokról fokra további formális követelményeket, hogy végül maga az államiság hivatását, küldetését vagy céleszményét kijelölő politikai és ideologikus várákozásokat úgyszintén e terminusba sűrítetten kérjék számon.

A német *Rechtsstaat* bő két évszázada az igazgatási bürokrácia jegyében azt követelte meg, hogy a jog címzetti körébe a civil alattvalókon túl kötelezettként az állami cselekvés teljes alanyi és tárgyi köre beletartozzék – a jog létrehozatalának apparátusa és eljárása csakúgy, mint bármely állami szerv működése

VARGA CSABA (1941) jogfilozófus, professor emeritus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Tanszék), kutató professor emeritus (Társadalomtudományi Központ Jogtudományi Intézete).

1 Az alapproblematika jogfilozófiai vetületének könyvméretű tárgyalására ld. Varga Csaba: *Jogállamiság – viták közegében*. Budapest, 2022, Ludovika Egyetemi Kiadó, 518.

bármiféle tétivel és esetével együtt. Az angolszász *rule of law* pedig a 19. és 20. század fordulója körül saját berendezkedése szellemét és működésmódját tükrözően annak végső igényét fogalmazta meg, hogy bármely jogi választ igénylő konfliktusban bíróság mondja ki az adott esetre érvényes jogot.

Első megfogalmazódása idején mindez merőben *leíró* jellegű volt: német változatát államformatani jelölésként, az angolt pedig egész jogi civilizációja lényegét adó kijelölő jelzőként használták. Jó fél évszázaddal ezelőtt, a hidegháború konfrontációjában a jog uralma a Nyugat kiválóságának szimbolikus kifejezésére szolgált. Mai karrierje még egyértelműbben politikai használatával kezdődött, ti. azzal, hogy egyetlen nagyhatalomtól uralttá lett glóbuszunk, a világ ellensúly nélküli globalizálása immár *előíró* módon ezt tűzte ki a világ bármely sarkán elérendő normatív mérceként.

(A német változat *pokoljárása*) Az európai kontinens civiljogi rendszereiben így alapforma a legalitás formalizmusa. Ez következik magából a jogból, merthogy pontosan ennek jegyében és reményében hozták azt létre. Értéket tehát magában a jog szerinti működésben lát. Filozofikusan kifejezve, a jog önmaga számára maga definiálja saját beteljesedési rendszerét.² A társadalmi mozgások közvetlenségéből kiválva önálló szerepet játszik hát ilyen módon a jog; ebből következően pedig egész építménye „erkölcsi nézőpontból semleges, amennyiben a kérdéses eszköz felhasználásának a céljával szemben semleges”.³

Mivel bárminemű önkény lehetőségének kiküszöbölésére a jog mindig valamiféle előzetes minta szerinti eljárást kíván, egy *patterned pattern* megvalósultságát, ezzel egyre teljesebb jogiasításra, vagyis egyre bővülő normatermelésre ösztönöz. Amit viszont a francia közjogi kritika éppen saját jogállamiságát fenyegető legnagyobb veszélynek tekint. Ezért szól panaszlóan ennek termékeként mint „normatív dzsungelt” képező „barokkosan agyonzsúfolt” „jogtemetőről”, mely tehetetlenül sodródó „agyaglábu óriásként” néz a jövő elébe.⁴ Ami nem más, mint éppen a saját magától előidézett instabilitás, a jogbiztonság növekvő gyengülése. Aminek az áldása vagy átka viszont mit sem fog nyomni a latban: mindez máris eleve és előre igazolt, hiszen úgymond pontosan a jogállamiság jegyében, annak növelése jegyében történt. Nem véletlen tehát, ha maga a francia Államtanács állapítja meg, hogy e fejleményeknek köszönhetően „védelem helyett maga a jog válik fenyegetéssé”.⁵

2 Lukács György: *A társadalmi lét ontológiájáról*, I–III. Budapest, 1976, Magvető.

3 Joseph Raz: *The Rule of Law and Its Virtue in The Authority of Law*. Oxford, 1979, Clarendon Press, 225–226.

4 Benoît Jadot: *Élaborer la loi aujourd’hui, mission impossible? Le point de vue d’un fonctionnaire in Élaborer la loi aujourd’hui, mission impossible?* Éd. Benoît Jadot & François Ost. Bruxelles, 1999, Publications de la Faculté universitaire Saint-Louis, 159.

5 Conseil d’État *De la sécurité juridique* [Rapport public annuel 1991]. Études et documents. La Documentation française, 1992, No. 43, 20.

Egy formalista szabály-positivizmus egyébként sem problémátlan, mert a szabályozásban megtestesülő államérdeket szolgálja ki közvetlenül – ahelyett, hogy a jogrend működésének alapvető ethoszaként az egyéni szabadság lehető kiterjedését segítené.⁶ A jog voltaképpen hivatásaként így a valódi ember-szolgálat kritérium nélkül, egyenesen megnevezhetetlen marad, hiszen a jog alkalmazóját bármiféle egyéb irányban már eleve érzéketlenné és tehetetlenné formálta ez a követelmény – csaknem paragrafus-automata bábbá, kinek aligha marad már lehetősége egyedi helyzetek egyedi orvoslására. Azt jelenti ez, hogy a jognak kizárólag szabály-absztraktumok sorában történő megjelenítése óhatatlanul izolálja az egész képződményt a valóságos társadalmi folyamatoktól. Amely folyamatok szüntelenül zajlanak az élet áramában, s amely összességnek nem napi része és közvetítője, hanem csak a társadalmi egész rendszerében így vagy úgy ettől és egymástól is elkülönülő alrendszerek egyike a jog. Amely jog akkor lép működésbe, ha erre saját szabályai szerint érvényes felhívást kap, és akkor is úgy, ahogyan azt saját szabályai lehetővé teszik. Tehát amennyiben a joguralom szabályformalizmusa a mindennapok ethosának is részévé válik, úgy ez éppen gyengíti az emberek közötti kapcsolatban a közvetlenség (vagy kifejezőbb filozófiai terminológiával élve: a közvetítetlenség) pótolhatatlan erejét, és ezzel hozzájárulhat a valahol otthonosságnak a mindennapi életünkben szükséges érzete felszámolódásához. Hiszen azzal, hogy szabályt eszményít, máris táptalajt biztosít „azon tendenciának, hogy túlformalizálja és túlbürokratizálja azokat a viszonyokat és kapcsolatokat, amelyek pedig egészségesebben működnek, ha megmaradhatnak inkább informálisnak”.⁷ Ráadásul egy így felfogott jogállamiság „kizárja a hatalom jóindulatú gyakorlását. Formális egyenlőséget hoz létre ugyan – ami korántsem érdektelen erény –, de érdemben mégis tartalmi egyenlőtlenséget támogat egy olyan tudatosság kialakításával, amely gyökeresen szakítja el a jogot a politikától, az eszközöket a céloktól, az eljárásokat ezek kimenetelétől.”⁸ Végezetül, és különösen amennyiben kultusz-szá emelkedik, hozzájárulhat az egyéni kezdeményezőkézség lanyhulásához, gondolkodásmódjaink uniformizálódásához, végső soron bizonyos önkéntes intellektuális *gleichschalt*olódáshoz, egészen egyszerűen azzal, hogy standardizálva a reaklási és eljárásí módokat, hozzájárul „a független erkölcsi gondolkodás képességének lezárulásához”.⁹

(Az angol változat kérdőjelei) Amennyiben pedig bármiféle jogvitának egy független bíróság általi megvitathatóságára és végső eldönthetőségére, az ún.

6 Benjamin Nurkic: Legal Positivism: An Obstacle in the Process of Strengthening the Rule of Law in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Liberty and International Affairs*, 7 (2021), 1, 94–105.

7 Jeremy Waldron: The Rule of Law in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, June 22, 2016, <https://plato.stanford.edu/entries/rule-of-law/#OppoRuleLaw>, 7. pont.

8 Morton Horwitz: The Rule of Law: An Unqualified Human Good? *Yale Law Journal*, 86 (1977), 3, 561.

9 Waldron, uo.

justiciability általánosságára épül a *rule of law* gondolata, eleve felvetődik, hogy (amerikaiosan kifejezve) etnocentrikusan, azaz kifejezetten egy adott hely és idő véletlenszerűen, de történetesen adott módon kialakult egyedi rendje képez itt fogalmi alapot. Ami módszertanilag aligha védhetőbb megoldás, mint ha kikiáltanám magamat az ember típuszabványának, szokásaimat (jókat s rosszakat egyaránt) bármimmal együtt, amikben magam otthonos vagyok, a bárki vagy bármi más számára követendő mintát követelő normalitásnak. Amerikai gondolkodó hívta fel a figyelmet erre, „Dicey angolszász öngőzének szerencsétlen kitöréseként” arra, hogy e tér- és időbeli regresszió – azaz ahelyett, hogy bemutatna vagy példázna, egy funkciót egy térben és időben konkrét és egyedi, jelesül történelmi vívmánnyal azonosít – óhatatlanul magát a funkciót szűkíti le, s teszi egy hozzá képest külső térben úgyszólván követhetlenné. „A joguralmat ezzel egyrészt elbagatellizálták, mint egyetlen és kizárólagosan egyedüli nemzeti rendnek a specifikus örökségét, másrészt formalizálták is, mert mindvégig ragaszkodtak ahhoz, hogy ennek fenntartója nem lehet más, mint csakis az általuk történetesen örökölt eljárások és bírósági eljárásmodok adott halmaza.”¹⁰ Ám egyáltalán hogyan, miért és miként, és egyáltalán milyen alapon vezethető vissza a joguralom legalitása a pereskedésre? Mert valóban azért és attól lenne kívánatosan intézményesedett társadalmunkban egyáltalán jog, hogy „a pereskedés költséges luxusának éljünk, hogy az egyént bírósági párvialatok alaktalan könyörületének tegyük ki, olyan bírák kényszerének, akik [...] maguk is osztályzármasuk és fajiságuk, és egyáltalán az életben érvényesülő végtelen kavargású előítéletek korlátainak az elszenvedői”? És mindezt egy önmagában „üres és illuzórikus”, mert gazdasági egyenlőtlenségtől kísért jogi egyenlőség nevében tegyük?¹¹

Ráadásul a ma eszményképfomalása immár általánosított, sőt egyetemessé tett felfogásban mutatja be Dicey akkori azonosulását. Merthogy amikor élt, a bírói szerepjátszás még úgymond *phronesis*-meghatározódású volt, azaz korának bírósági esetmegvitatásai során még bármiféle megfontolást és körülményt nyitott esélyüként mérlegelt. Ám ez már régóta a múlté. „Mert mihelyt a megítélésben a hangsúly a deliberatív megközelítésről szigorú szabályalkalmazásra terelődött, a joguralomnak értelemuralomként felfogott régi eszméjét már más váltotta fel, hiszen a joguralomnak mint szabályuralomnak a modern gondolata lépett a helyébe.”¹²

10 Judith N. Shklar: *Political Theory and the Rule of Law in Political Thought and Political Thinkers*. Ed. Stanley Hoffmann. Chicago, 1998, The University of Chicago Press, 26.

11 William Seagle: *The Quest for Law*. New York, 1941, Knopf, 227. A szerző, aki mindazonáltal gyakorló ügyvédként a jog tényleges életét élte, így fejezi be e kifejtését: „Végül is a joguralom a legjobb esetben sem biztosított a tisztesség minimumánál többet a társadalmi küzdelemben.”

12 Martin Loughlin: *Swords and Scales. An Examination of the Relationship between Law and Politics*. Bloomsbury, 2000, Hart Publishing, 78.

Sőt a jogban csakúgy, mint mindennapi életünkben, kisiklatáshoz könnyen vezethet maga a jó szándék is. Merthogy a jog éppen joguralmi törekvésében ön maga eszközeinek további sűrítésére törekszik, amit újabb jogi garanciák beépítésével igyekszik elérni. Ez nyilván növeli az eljárási szabálytömeget, lehetőséget biztosítva arra is, hogy akár késleltessék, netalán éppen zsákutcába tereljék azt a helyzetet, amiben eredendően csakis dönteni kellett volna. Ráadásul ezt éppen meghozandó áldozatnak tüntethetik fel a joguralom oltárán, hiszen nemcsak védhetően, de a jog kötelező prudenciája okán éppen dicsérendő módon tehetik.¹³

(*Politizálódás*) A hidegháborús konfrontáció lassú elmúltával egypólusúan globalizálódó világunkban a nemzetközi diplomácia nyelvezetének részévé válva, a joguralmi igény maga is politizálódott, miközben egyre körülhatárolhatatlannabbul általánosodó formát öltött. Ám elveszítve eredendő azonosíthatóságát, voltaképpen ki is üresedett,¹⁴ sőt fokról fokra e nagyvilágon bármely ország teljesítményének az „egykönyvű” mérője, híveitől kérlelhetetlenné tett¹⁵ kritériumává is tették. Ezzel viszont olyan többletfunkciókat vállaltattak általa, amelyeknek eleget tenni egymagában nyilvánvalóan képtelennek bizonyult – olyannyira, hogy már-már olybá kezd tűnni a mai helyzet, mintha ezzel egyenesen használhatatlanná válását, gyakorlati bukását készítenék elő.

Mert mi is a mai helyzet? Szerzők s a globális politikát alakító intézmények folyvást és szabadon egyéb követelményekkel dúsítják, csaknem egymással versengve, hogy ki tolmácsolja hívebben a kor szavát.¹⁶ Márpedig a tartalmiasítással, szubsztantív ismervekkel való kiegészítésekkel a jogállamiság hívószava mostantól kezdve nem egyszerűen önmagáról szól, hanem egy *politikai tervezetről*, aminek végső soron eredeti ön maga már csak csupasz álcául szolgál. Némi cinizmussal akár hozzá is tehetjük, hogy mindig így esett ez, amióta és amikor

13 „Az eljárásba kell menekülnünk” – ismerős példa a megkérdőjelezhetetlenül korrekt odázásra, gyakorlati elutasításra, ez esetben történetesen a hajdani Népszövetség főtítkáráról, Sir Eric Drummondtól idézve – Geneviève Tabouis: *Elsodort diplomácia*. Egy újságíró nő megfigyelései (1919–1939). *20 ans de suspense diplomatique*. Paris, 1958, Éditions Albin Michel (Budapest, 1967, Kossuth, 91 –, amikor először kellett volna egyik tagállamukat egy másik tagállammal szemben elkövetett agressziójáért elítélni.

14 „Mindenkire érte van, csak nem tudni, hogy pontosan mi is”, hiszen végső soron „úgyiszlólván annyiféle a felfogása, mint amennyi a védelmezője”. Brian Z. Tamanaha: *The Rule of Law for Everyone? Oxford Journal of Legal Studies* 22 (2002), 1, 101, illetőleg Olufemi Taiwo: *The Rule of Law: The New Leviathan? Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 12 (1999), 1, 154.

15 „A jogállamiság olyan önmagában vett értéként tételezett, amelynek megalapozottsága nem vitatható és amelynek ügyében semmiféle kompromisszum nem képzelhető”. Jacques Chevallier: *Les doctrines de l'État de droit. Cahiers français* [La Documentation française 1998], No. 288, 8.

16 „Mihelyst megadjuk a lehetőséget arra, hogy a joguralom anyagi tartalommal gazdagodjék, egyfajta versenyt indítunk el, amelyben mindenki azért fog küzdeni, hogy kedvenc politikai eszménye befogadtassék a jogállamiság anyagi tartalmaként.” Waldron, 5. pont.

csak politikusok, diplomataik vagy gazdasági nyomásgyakorlók ragadták ki jogászok kezéből a jog ügyét, hogy ezáltal e földkerekségen az emberiség jólétének üdvét egyetemes érvénnyel mozdítsák elő.

(*Álcaforma: demokrácia, emberjogok, liberalizmus védelmére*) A jogállamiság egyetemessé kikiáltott követelésével manapság számosan voltaképpen a demokrácia és az emberi jogok biztosítását kívánják elősegíteni. Ez azonban valójában a jog eszközkénti lehetőségeinek a félreértése, amivel az e mögött meghúzódó politikai elgondolást is komolytalanná teszik. Mert „Azzal, hogy a jogállamra hivatkoznak, épp azt rejtik el, hogy a számukra lényegi kérdés a demokrácia kérdése: az tehát, hogy miként adják meg *annak* a politikai meghatározását, és nem az azt biztosító eszközöknek a meghatározását – ami persze nem önmagában aktuális, csak az előbbinek a meghatározása után. Vagyis az állam korlátozásának fedőszövege alatt a jogállamiság fogalmával voltaképpen az állam mögötti valóságos hatalmat alapozzák meg, minthogy azt legitimálják és teszik tartóssá.”¹⁷

Ennek ellenére állandósulni látszik egy ilyen kettős kapcsolat még az Európai Unió hivatalos állásfoglalásaiban is, jóllehet rokonszenvezői számára úgyszintén világos, hogy „Demokrácia és jogállam két különálló fogalom. Nem ugyanazt jelentik. Merthogy a demokrácia fogalma a politikai hatalom legitimációjának kérdésére utal. A jogállamiság fogalma pedig a hatalomgyakorlás eljárási és anyagi korlátait érinti.”¹⁸

(*Álcaforma: a nyugati civilizáció kiterjesztésére*) A legtöbben a joguralom mai globális követelését egyszerűen az egész *nyugati civilizáció álcájaként* fogják fel, esetleg bírálják. Már pedig ha „jogi civilizációnk egésze” az, ami e fogalomban megjelenik,¹⁹ akkor az elképzelhető civilizációk egyetlen kiválasztott változata lesz az, amit ez voltaképpen megtestesít.

Efféle tartalommal dúsításból azonban egyenesen adódik, hogy „túlzottan is telített”, ennél fogva „túlméretezett fogalom” lesz – és lett – mindebből. Egy ilyen gömböcméretűre sikeredő növekvés éppen arra képes, hogy „puha szivacs” gyanánt mindent magába szívjon, amit magunk a Nyugatnak tulajdonítunk. Ámde éppen ezért *annak* (és csakis annak) a természetes közege ez, és nem másé. Ebből pedig egyenesen következik, hogy már megvalósult – mert többé-kevésbé szervesen kifejlődött – határain túlra voltaképpen nem is terjeszthető ki.²⁰

17 Éric Millard: L'État de droit, idéologie contemporaine de la démocratie in *Questions de démocratie*. Publ. Jean-Marc Février & Patrick Cabanel. Toulouse, 2004, Presses Universitaires du Mirail [Amphi 7: Histoire], 18. pont, 140.

18 Olivier Jouanjan: L'État de droit démocratique. *Jus Politicum* (Juillet 2019), No 22, 14.

19 Mauro Bussani: The Rule of Law in the Global Perspective. *Italian Journal of Public Law*, 12 (2020), 2, 138.

20 Uo., 142-143, 148.

Mert „Számít a származás.”²¹ Ez a historicitás örök emberi és társadalmi jelenléte. Ebből adódik az otthonosságnak az az érzete, amelyben a kérdéses jelenség szabadon fejlődhet, a mindenkori ott és akkor körülményei közt optimális válaszokkal felelve az eseti kihívásokra. Ennek belátásával régi meggyőződésünk a jog minden formájának történetiségéről egyszersmind a *hic et nunc* körébe zárt, legalább is abból kiinduló *partikularitást* úgyszintén jelent. Tetőzetesen tehát nem vihetők át máshová vagy más időre társadalmi produktumaink.²² Senki és semmi nem elvont közegben működik, hanem valós tér és idő meghatározódásaiban, annak elemeivel kölcsönhatásban. Kiterjesztése, máshová kisugároztatása így végső soron a teljes társadalmi összetettség és teljes historikum nyilvánvalóan lehetetlen átvitelét feltételezné.

(*Univerzalizálás, transzferálás*) Habár az Amerikai Egyesült Államoknak az Egyesült Nemzetek Szervezetétől átvetten adaptált hivatalos állásfoglalása a joguralomról alapvetően legalitásalapú, és nem hagy számottevő teret arra, hogy egyéb politikai vagy ideológiai tartalommal telítsék, kritikusai szerint mégis a Nyugatnak az egész világra kiterjesztett uralmi törekvését kísérli meg érvényesíteni akkor, amikor kimondottan joguralomra hivatkozik. Mert ha ezt teszi, úgy mindazonáltal „mindez csaknem annak kijelentésével ér fel, hogy nemcsak a joguralomnak meghatározó ura a Nyugat, de egyszersmind *bármiféle* jog meghatározó urának is kell lennie. [...] És ilyen módon azzal, hogy összefüggéseiből kivetkőztetetten meghonosítják, azaz »dekontextualizálva« »naturalizálják«, a joguralom kettős lehetőséggel néz szembe: vagy a Nyugat iránti opportunistának az esztelen szolgája lesz, vagy önmagából merítő látomásokat kezd el táplálni a világról, és ezek éppen arra bizonyulnak majd képtelennek, hogy bárki másnak a problémáit megértsék, még kevésbé képesen arra, hogy azokat meg is oldják.”²³ A *jurispathiának*, tehát a racionalitás egyedülvaló végtelenségének és bármire jogi megoldás lehetőségének a hite, ami már-már az irracionális epidémiájaként régóta áthatja Amerika belső jogéletét,²⁴ ezzel

21 Ez Paul Burgess *Neglecting the History of the Rule of Law: (Unintended) Conceptual Eugenics*. *The Hague Journal of the Rule of Law*, 9 (2017), 2, 195 fejtegetésének kezdő mondata.

22 „[A]z emberi magatartást s a politikát valóban irányító jog és intézmények nem lehetnek az ember egyszerű kreálmányai. Inkább egy folyamatos növekedésről vagy fejlődésről van szó, melynek során különösen politikusok és jogászok inkább megtalálják, semmint pusztán létrehozzák vagy feltalálják a jogot, annak a formába öntését vagy kodifikálását keresve, ami a pillanatnyilag adott társadalmi és politikai körülmények közt egy soha nem szűnő küzdelem és vita eredményeként majd jogként jelenik meg.” Johan K. de Vree: *The Rule of Law: Order and Disorder in Political Systems*. *Legal Issues of European Integration*, 10 (1983), 1, 10–11.

23 Bussani, 149, 150.

24 Paul F. Campos: *Jurismania*. *The Madness of American Law*. New York, 1998, Oxford University Press, x+198, illetőleg Varga Csaba: *Joguralom? Jogmánia? Ésszerűség és anarchia határmezsgyéjén Amerikában*. *Valóság*, XLV (2002), 9, 1–10 & in *Az év esszéi*, 2003. Szerk. Molnár Krisztina. Budapest, 2003, Magyar Napló, 99–114 [in <http://mek.oszk.hu/15100/15172/15172.pdf>, 98–113].

nemzetköziesítetté vált. Ily módon globális méretű gyakorlatában is egy *panacea*-ként mindentudó és mindenre gyógyírt hozó technológia lett belőle – olyan „technikai felszerelés, társadalomra alkalmazott gépezet, amit bárhová elcipelhetünk, és ott a hálózatba bedugva máris tetszőlegesen működtethetünk”.²⁵

Ennek fényében még inkább bizarrnak tetszik az a tántoríthatatlan nagyhatalmi törekvés (ami ráadásul már régóta dollármilliárdok elpocsékolásának ürügye),²⁶ amit hivatalos amerikai elnevezéssel demokrácia-exportként ismerünk. Ijesztő a perspektíva, ha számot vetünk azzal, hogy a ‘rule of law’ terminus 132 millió alkalommal fordul elő az interneten, ám az ‘export democracy’ is közel félmilliószor s az ennek csaknem szinonimáját képező ‘rule of law export/promotion’ specifikáció pedig kétszázezernél többször, miközben ez utóbbi elhivatottság az Egyesült Államokban immár pontosan ekként is nevezett önálló „iparággá” nőtte ki magát.

Ami a jogtranszfer változékony eredményeit illeti, utólagos értékelés szerint az erőltetett külső gyarmatosító joghatás úgyszólván sohasem járt eredménnyel abban, hogy a felkínált minta teljességében megvalósuljon s gyakorlatában az eredeti otthoni működésre hasonlítson, annak mintegy replikáját hozva létre; abban azonban mindig eredményesnek bizonyult, hogy megzavarja, összetörje, felszámolja annak a rendnek a finom társadalmi szövetét, ami az adott közösség eddigi (s esetleg ilyen kihívásoktól, interferenciáktól eleddig háborítatlan) életének, mindenkori túlélésének a záloga volt.²⁷ Világméretű tapasztalatot summáz az a kutatási eredmény, miszerint „Jogi anarchia jöhet létre egy új formális jogi rendszerből, ha nem áll mögötte társadalmi tőke, működő intézményi háttér és a megélésére irányuló fegyelem.”²⁸ Éljük egyetlen példával: miként is vonta meg a mérleget India egyik nemrégiben még funkcióban volt kabinetminisztere? „Hívhatjuk magunkat funkcionális anarchiának vagy diszfunkcionális demokráciának egyaránt. Biztos csupán egy dologban lehetek, nevezetesen abban, hogy egy joguralmat élő polgári társadalom minőségétől mi még fényévekre távol állunk.”²⁹ És nem más mondja ezt, mint egy kontinensnyi méretű ősi civilizáció hivatalos képviselője, kinek népe jó negyed évezrede megismerte már az angol civilizációs berendezkedés áldásait, sőt millióik meg is tapasztalták már személyesen, honosként megélve az Egyesült Királyság polgáraiként.

25 Martin Krygier: Institutional Optimism, Cultural Pessimism and the Rule of Law in *The Rule of Law after Communism*. Problems and Prospects in East-Central Europe. Ed. Martin Krygier – Adam Czarnota. London, 1999, Routledge, 82.

26 Ld. pl. James A. Gardner: *Legal Imperialism*. American Lawyers and Foreign Aid in Latin America. Madison, 1980, University of Wisconsin Press, xii+401.

27 Jean Gaudemet: Les transferts de droit. *L'Année sociologique*, 27 (1976), 29–59.

28 Frank Upham: *Mythmaking in the Rule of Law Orthodoxy*. Washington, 2002, Carnegie Endowment for International Peace, 33.

29 P. Chidambaram: The Citizen and the Rule of Law in *Rule of Law in a Free Society*. Ed. N. R. Madhava Menon. New Delhi, 2008, Oxford University Press, 21.

Nos, a kommunista diktatúra magyarországi első számú szörnyfigurája, az egyébként művelt, tanult és világlátott Rákosi Mátyás a második világháború végén Moszkvából hazatérve még így szónokolhatott: „Én nagyon jól tudom, hogy az angolszász kultúrának olyan hallatlan teljesítményei vannak egész kultúránk kialakításában, hogy nélküle el sem képzelhető a modern élet. Azt is tudom, hogy az angolszász életmód még hosszú évtizedekre, talán évszázadokra rá fogja nyomni a pecsétjét a modern fejlődésre. Ugyanakkor azonban tudom azt is, hogy egy életmódot, egy kultúrát nem lehet mesterségesen átültetni egyik országból a másikba.”³⁰ Am fél évszázaddal később a ma világhatalom Amerika várokozásai még változatlanul meg tudnak jelenni úgy, hogy „csupán »jó törvények bocsátandók ki«, majd várható, hogy másnap reggel felébredve mindenki akként jár majd el, mint ahogyan azt a fejlett mintaadó ország polgárai teszik”.³¹

Nem véletlen hát, ha hasonló helyzetekben a tudományos szakirodalom „a törvény-nyelv helyett a joguralmat megalapozó értékek” átvitelének/elfogadtatásának lehetőségét fontolgattatja.³² Miként egy amerikai külügyminiszter már 1957-ben a joguralom nemzetköziesített elősegítése egyetlen úttaként „a kölcsönös megértés növekedése [...] a bizalom általánossá válása” nélkülözhetetlen fontosságát hangsúlyozta,³³ mert „a jogállam nem a törvényhozásban, hanem a lelkekben s az erkölcsökben honol”.³⁴ Ezért pedig „nem építhetünk bizalmat a jogban s a jogintézményekben úgy, ahogyan például egy oltást beadhatunk; mivel ez nem adódhat másból, mint csakis az adott helyen meghatározó tömegek elköteleződéséből.”³⁵

(Az Európai Unió saját problémája) Az Európai Unióban egyfelől napjainkban adott egy úgyszólván hiszterizált légkör, amit éppen e terminus körül csatározva, ezt számon kérve keltenek, hogy a brüsszeli és strasbourgi központ, egy pillanattnyi *mainstream* politikai ágendáját nem követő tagállamokat is saját fősodrukba tereljenek be, másfelől pedig annak ténye, hogy ugyanakkor nem tudnak felmutatni az Európai Unióban érvényes olyan normatív meghatározást, amely az általuk szándékolt felelősségre vonást mintegy jogesetként érdemben és jogászilag értékelhetően megalapozhatná.

30 Rákosi Mátyás: A magyar demokrácia kérdései. In *Demokrácia*. Budapest, [1945], A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadása, (Egyetemi Nyomda), 162.

31 Idézi Christopher May: *The Rule of Law*. The Common Sense of Global Politics. Cheltenham-Northampton, 2014, Elgar, 101.

32 Uo.

33 Christian A. Herter in *Department of State Bulletin*, 37 (1957), 228.

34 Yves Gaudemet in *L'État de droit*. Mélanges en l'honneur de Guy Braibant. Paris, 1996, Dalloz, 309.

35 Katharina Pistor: Advancing the Rule of Law: Report on the International Rule of Law Symposium Convened by the American Bar Association November 10, 2005. *Berkeley Journal of International Law*, 25 (2007), 1, 40.

E körülmény érdekes fénytörésben jelenik meg, ha azt is emlékezetünkbe idézzük, hogy ugyanakkor eleve nem feltétlenül problémátlan magának az Uniónak a jogállamisághoz fűződő viszonya. Kutatója szerint ti. „Intézményi eszményként az Európai Uniót nem a jogállamiság vezérli. Ehelyett a nagyrészt az EU jogrendje autonómiájának a szemszögéből szemlélt »jogállamiságot« pontosan azért állítja csatarendjébe, hogy megóvja jogát bármiféle lehetséges belső és külső vitatástól. Ám ez pontosan ellentéte annak, amit klasszikus felfogásában a jogállam takar [...]. Tehát klasszikus értelmét kifecamítva és mintegy cinikusan kifordítva, ezt a lehetséges vitatás lehetetlenítésének az eszközeként fogja fel.” Mert „Nem értékek tartoznak az EU megalapozó eszméihez, avagy – Joseph Weiler kifejezését parafrázálva – nem értékek azok, amik az EU örökítőanyagában található [...], hiszen...] a demokrácia és a jogállam csakúgy, mint most, mindig is láthatóan teljességgel a tagállamok gondjaira voltak és vannak bízva.”³⁶

Érdekes módon annak a jogilag védhetetlen helyzetnek az előállításához, hogy az Európai Unió tisztátalan módon jogi következményeket próbál kapcsolni egy olyan jogállaminak nevezett igényhez, amelyről a jogban alkalmazható operatív fogalmiság és meghatározottság híján jogi értelemben nem, csakis politikai, vagyis nem kötelező, de szabadon vitatható felvetésként vagy többségi/kisebbségi várakozásként lehet egyáltalán beszélni, maga a jogállami mivolt fluid képzete is nyilvánvalóan hozzájárulhatott. Az a körülmény tehát, hogy éppen körülhatárolatlanságánál fogva mindenkinek a maga módján kedves mondanivalót tartogatva egyszerű retorikai közhelyként, *toposz* gyanánt szolgálhatott. Magától adódó lehetőség ez, mert „Magának az elgondolásnak van retorikai ereje. A terminus merő használata gyakran csakis arra való, hogy bármiféle külön érvelés nélkül súlyt adjon egy adott követelésnek – akár olyan esetben is, amikor még az sem nyilvánvaló, hogy egyáltalán mi köze egyiknek a másikhoz.”³⁷ Ami már-már azt jelenti, hogy minél bizonytalanabb, de sejtetőbb képzetrel élünk, annál több irányban s annál több haszonnal kecsegtető fegyverre lelhetünk. Mert a gyakorlatban „az a körülmény, hogy a joguralomhoz eltérő meghatározásokat választunk, [...] bizony kényelmesen lerövidített lehetőséget teremt számunkra ahhoz, hogy a jogrendszer számos jellemzőjével foglalkozhassunk”.³⁸

36 Dimitry Kochenov: EU Law without the Rule of Law: Is the Veneration of Autonomy Worth It? *Yearbook of European Law*, 34 (2015), 1, 22, valamint 7: „A jogállamiságot értelméből kifacsartan az esetleges vitathatóság kikapcsolásának eszközeként értelmezik, ami pontosan az ellenkezője annak, amit a jogállamiság klasszikus értelmezésének jelentenie kell.”

37 Theo Rycroft: The Compatibility of the Rule of Law with Evil Regimes. *U. C. L. Jurisprudence Review*, 15 (2009), 124.

38 Adriaan Bedner: The Promise of a Thick View in *Handbook on the Rule of Law*. Ed. Christopher May & Adam Winchester. Cheltenham & Northampton, 218, Elgar, 47.

(Az *alapgondolat újragondolása*) Mi is áll hát az alapgondolatból kisugározott és ilyen vagy olyan módon származtatott mindezen megfontolások mögött? Nos, nem más, mint ugyanaz az Isten-képmás emberből³⁹ kiszakadó erkölcsi igény (ami lehet természetjogiasan spekulatív rekonstrukciós alapú vagy múltbéli gyakorlattól és hagyománytól megszentelt egyaránt), hogy amit természetesen, azaz teremtett világunkban eleve benne rejlő rend részének tart, azt érvényesen jelenlevőnek tarthassa függetlenül attól, hogy adott hely és idő tételes jogrendszerének volt-e, van-e erre külön normatív előírása. Számomra – talán csupasz szubjektív megérzésként – valami hasonlót jelent az angol-amerikai költő W. H. Auden 1939-ben született rejtélyes versének talán legrejtélyesebb sora: „A jog az A Jog.”⁴⁰ S talán erről, e bizonytalan, de mindig sejtetett és így mindig incselkedő s újabb válasz megfontolására késztető kettősségről írta témánk egyik mai, történetesen közép-európai gyökerű szakértője, hogy valaha „a király alá volt rendelve annak a jognak, amit nem ő alkotott, annak, aminek voltaképpen köszönhette a királyságát. S e jog megszegése vagy figyelmen kívül hagyása bizony joguralom-sértés volt, akár a király vagy bárki más is követte el azt.”⁴¹

Némi összefoglalással élve már e ponton, abban a mai komplexitásban, ami egy korlátozott használatú államtudományi fogalom (18–19. század) nehéz konfrontációs időkben véghezvitt politikai felfuttatásából (hidegháborús előnyfelmutatás), majd ennek világhatalmi globalizáló diplomáciai és világgazdasági nyomásgyakorlási eszközzé tételéből (napjainkban), tehát sokszoros transzformációjából – transzmutációjából és egyben denaturalizálásából – állt elő, midőn múltbéli történelmi megvalósultságok *descriptum*át jogi következményekkel járó *prescriptum* kikövetelésével váltotta fel, a joguralmi eszme számára két lehetőség adódik. Vagy folytatja évtizedekkel ezelőtt megkezdett útját, útmutatóként a világ *global village* gyanánt bejárását, ami alig vezethet máshoz, mint már bekövetkezett, de csúcspontját is majd feltehetően elérő teljes hatástalanodásához, amit máris jelez túlduzzasztása véletlenszerűségeiből adódó kiüresedése, bármiféle határozott jelentést immár nem közvetítőként használhatatlanná válása.⁴²

39 Ter 1:26–28; vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Image_of_God

40 W. H. Auden: Law Like Love, http://web.mit.edu/cordelia/www/Poems/law_like_love.html. Érdekességgént jegyzendő meg, hogy a vers egészét Ronald Goldfarb: Is Law Like Love? W. H. Auden's report from 1600 Black Lives Matter Plaza (June 11, 2020) <http://www.washingtonindependentreviewofbooks.com/index.php/features/is-law-like-love> a szó szubjektív értésével, Nasser Hussain: Auden's Law Like Love. *Law, Culture and the Humanities*, 17 (2021), 1, 147 pedig „a pozitív jog tautológiái” egyik lehetőségeként, költői példázat gyanánt magyarázza. Magyarítója, Israel Efraim a kérdéses sort is gyönyörűen, de „A Törvény az Törvény, nincs mese” értelemben fordítja in https://www.magyarulbabelben.net/works/en/Auden%2C_W._H.-1907/Law%2C_Like_Love.

41 Martin Krygier: Inside the Rule of Law. *Rivista di filosofia del diritto*, II (2014), 1, 84.

42 A denaturáció bosszújának tetszik Sajó András: The Rule of Law as Legal Despotism: Concerned Remarks on the Use of »Rule of Law« in Illiberal Democracies. *The Hague Journal of the Rule Law*, 11 (2019), 2–3, 376 kényszerű következménylevonása, miszerint „[a] joguralomnak

Vagy pedig visszaveszi a jog azt, ami már legkorábról az övé volt (s amiben, ha volt politikum, az mindig a jog természetszerű közegének soha ki nem utasított, mert végsőkéig ki nem utasítható részét képezte). Mert tisztában van azzal, hogy „tisztán a jogról való teoretikus reflexióhoz tartozik mindazon fogalmak meghatározása, amelyek lényegét adó alaprétege jogi. Ámde amikor a politikai kisajátítás meghamisítja a fogalom jogi lényegét, az elméleti jogművelőnek minden fegyverével élnie kell ahhoz, hogy erre rámutasson.”⁴³

Mi tehát e körképből, a változó alakulások, ethoszok, remények és ezek olykor megsemmisítő bírálatai sorából a voltaképpeni következtetés? Következtetés, amely fényt vethet a ma tényeire s ebből adódóan talán jövődő sorára is?

Mindenekelőtt az, hogy amennyiben a joguralom eszméje úgy, amilyen formában mára intézményesített, valaminek a mércéje, úgy alkalmasnak kell lennie arra, hogy általa mérjünk, vagyis a kívánatos minőség fennálltának megállapíthatósága vagy ellenőrizhetősége céljából kiválasztott tetszőleges tárgyat e mércével összevethessük. A jogban ilyen mérés, azaz egy elvont szabályban meghatározott eset (*casus iuris*) és egy a jogi státusában megítélendő cselekvés, állapot vagy helyzet ilyen összemérése csakis valamiféle tények fennállásának vagy fenn-nem-állásának a bizonyításával lehetséges. Ami eleve azt jelenti, hogy jog esetévé csakis olyasmi tehető, amit azt megtestesítő vagy képviselőre alkalmasan helyettesítő tények halmazaként már előzetesen definiáltak a jog megalkotásakor. Pontosabb kifejtésben ez azt jelenti, hogy az adott közösség számára rossznak vagy jónak érzett cselekményt, állapot vagy helyzet előállását jogilag kizárólag akkor tudjuk minősíteni (büntetni vagy jutalmazni), ha ennek valamiféle közmagatartását (mint például veszélyes üzem működtetője tiszta tudatállapotát alkohol- és kábítószer-mentessége műszeres mérésével) immár törvényi tényállásként (*Tatbestand*) is meg tudjuk határozni. A jogállamiság igényéről vagy követeléséről azonban egyetlen jogalkotó – sem nemzeti, sem nemzetközi – nem definiált még törvényileg olyan tényeket, amelyek jogeset konstituálására alkalmasak volnának egy jogi eljárásban, azaz amely tények fennállásának ilyen eljárásban történő bizonyítása jelenthetné maga a jogállamiság fennállásának vagy fenn-nem-állásának a jogi bizonyosságát.

Az az egyébként legfeljebb megközelíthető eszmény viszont, amit jogállam néven ismerünk, körülírásokkal bizonytalannal jellemezhető, de kimerítően, határai

az okos illiberális demokráciák általi rendszerszerű sérelmét ugyancsak nehéz bizonyítani, mert (1) az Európai Uniónak nincsenek közös világos határkövei, és még ha ilyeneket kemény szigorral utólag meg is fogalmazhatna, ami aligha valószínű, visszamenőleges alkalmazása akkor is felettébb problémás volna (hiszen a joguralom iszonyodik bármiféle természetjogtól); (2) jogi fogalomként a joguralom attól függetlenül bizonytalan, hogy összefüggéseiből kiindulva formálisan nyilván lehetne találni sérelmi helyeket (olyanokat, mint például a visszaható hatály tilalmának sérelme vagy a felhatalmazás hiánya).”

43 Drieu Godefridi: *État de droit, liberté et démocratie. Politiques et Sociétés*, 23 (2004), 1, 101. pont.

éles megvonásával meg nem határozható. Következésképpen mivel nem tény-állásszerűsíthető, nem is válhat operatív fogalommá a jogban. Ezért nevezi a tudományfilozófia a „lényegileg vitatott fogalmak” egyikének,⁴⁴ a tudományos leírások fogalmiságainak logikai osztályozása pedig olyannak, ami az egyértelmű definiálhatóságú ún. *osztályfogalmakkal* szemben csupán példázásokkal és egyéb jellemzésekkel körülírható ún. *rendfogalomnak* minősül.⁴⁵

Már pedig e minősége nem csupán meghatározhatatlanságát jelenti, hanem annak szükségképpeniségét is, hogy a mégis meghatározandóság esetleges kényszerében sem válhat mássá, mint amit természete engedélyez számára. Vagyis bárminemű körülmények között függeni fog attól, hogy megszámlálhatatlanul sok lehetséges és egyaránt releváns vonatkozása közül melyikről is beszélünk,⁴⁶ és hogy milyen összefüggésben, kik és milyen érdekből vagy célból érvelnek ennek jelentéséről.⁴⁷ Megfontolandó ugyanakkor, hogy a meghatározottságnak és meghatározhatóságnak ez a hiánya ugyanakkor nem teher-tétel, hanem annak előfeltétele, hogy funkciójának egyáltalán megfelelhessen⁴⁸ – esetünkben tehát annak, hogy egy *eszmény* kifejezése legyen. Ám egy eszmény, ami voltaképpen nem más, mint civilizációs önnemesedésünk megszakítatlan folyamata, a való életben nem „elérhető”, nem is „megvalósítható” és még kevésbé „beteljesíthető”, legfeljebb megközelíthető – valamelyest ilyen vagy olyan értelemben, többé vagy kevésbé. És ugyanez áll megfordítva is: a jog bármely ténye legfeljebb példázza, de nem adja ki ennek teljességét.⁴⁹

Tartalma a meghatározó elemek legszűkebb jogi felfogásában is olyan értékek, célok és utak kavargása, amelyek, mivel természetszerűleg eltérő irányokba mutatva egyszersem mind egymásnak is feszülnek, minden konkrét egyedi helyzetben mérlegelést, egyensúlyozást igényelnek – már csak azért is, mert ezeknek ilyes kompromisszum nélkül történő maximálása (vagy akár csak teljes kielégítésük megkísérlése vagy támogatása) éppen egymás közti kioltásukat eredményezné. Tehát eleve nem valamiféle „igen” vagy „nem” típusú kategóriáról

44 Ld. W. B. Gallie: *Essentially Contested Concepts. Proceedings of the Aristotelian Society*. New Series 56 (1955–1956), 167–198.

45 Ld. Carl G. Hempel & Paul Oppenheim: *Der Typusbegriff im Licht der neuen Logik*. Leiden, 1936, A. W. Sijthoff, vii+130 és Gustav Radbruch: *Klassenbegriffe und Ordnungsbegriffe im Rechtsdenken. Revue Internationale de la Théorie du Droit*, XII (1938), 1, 46–54.

46 Richard H. Fallon, Jr.: *The »Rule of Law« as a Concept in Constitutional Discourse. Columbia Law Review*, 97 (1997), 1, 1–56.

47 Knut Traisbach: *Judicial Authority, Legitimacy and the (International) Rule of Law as Essentially Contested and Interpretive Concepts: Introduction to the Special Issue. Global Constitutionalism*, 10 (2021), 1, 75–90, II. fejt.

48 E „fogalmak vitatott természete nem »megoldandó«, mert éppen ez a lényeges a céljaihoz”. Uo., III. fejt.

49 „Mivel jelentős a joguralom eszményisége, egyértelműen számolnunk kell vele, el kell kerülnünk azonban, hogy ilyen vagy olyan formát öltésével vagy intézményi megoldásával azonosítsuk vagy ilyesmire visszavezessük.” Martin Krygier: *Transitional Questions about the Rule of Law: Why, What and How? East Central Europe / L'Europe du Centre Est*, 28 (2001), 1, 32.

van szó, hanem legkülönfélébb kívánalmakat magában sűrítő eszményiségről, irányról, amely felé a jog minden aktualizálásában törekednünk kell. Hogyan? Ellentmondásosan és kompromisszumokkal. Hiszen kizárólag az *akkor és ott* egyedi megoldása teremthet bármiféle akkor és ott optimális egyensúlyt.

Sőt, ha történetesen élhetnénk is fogalmával mérceként, megválaszolása még adott helyen és időben, kultúrán és hagyományon belül sem történhetnék egyszerű igennel vagy nemmel, merthogy ez hosszas bemutatást, példázások sokaságát, érvek és ellenérvek kiegyenlítődéset feltételezné. Vagyis a végső mérleg nem szélső értékek feltétlensége közti félig-meddig tartományokban, hanem bármiféle határozott válasz lehetetlenségében rejlik. Merthogy a való lét konkrét helyzeteiben sohasem egy fogalomból elvontan kibontható igényösszesség érvényesül, hanem egymást kioltó irányok közti kompromisszumkeresés, amiben – mint éppen a német alkotmánybíróság fejtette ki egykor – „maga az alkotmányos elv is a ténybeli körülményektől függően konkretizálandó”.⁵⁰

(*Végső kérdések*) Mi hát akkor ez a jelszó valójában? Mire hivatkoznak voltaképpen, amikor a maradék világot a fejlődésben élenjárók ezzel kívánják boldogítani? Miről állították hát (mint hamarosan kiderült, alaptalanul⁵¹) a nemzetközi fejlesztés Amerika-központú ügynökségei, hogy bevezetése, kérelhetetlen érvényre juttatása, nem szűnő tökéletesítése korrelál a gazdasági növekedéssel? Nos, amit benne igenelünk, az a Nyugat ethosának kivetítése a jogra. Ezen belül „távolról sem valamiféle összjóság foglalata ez, hanem voltaképpen egyetlen csillagzat csupán a modern politikai értékek összeállításában, jelesül a demokrácia, az emberi jogok, valamint a gazdasági szabadság társaságában”.⁵²

Mindez viszont azt jelenti, hogy „gyökerében politikai és nem technikai vállalkozás”⁵³ az, amiről beszélünk. Ebből viszont következik, hogy „nem kell hordoznunk tovább kiégett fogalmát”,⁵⁴ mert – ébred már rá lassan a Világbank is – „Miért kellene nekünk annak eldöntésével foglalatoskodnunk, vajon fennáll-e egy adott társadalomban »joguralom« vagy sem, amikor valójában mindannyian azt kérdezzük, vajon jó-e ez a társadalom, vagy sem?”⁵⁵

50 1BVL14/76 [Urteil vom 21.06.1977] 193 in <https://openjur.de/u/60105.html>.

51 Thomas Carothers: *Promoting the Rule of Law Abroad. The Problem of Knowledge*. Washington, D.C. 2003, Carnegie Endowment for International Peace, 7, illetőleg *Economics and the Rule of Law: Order in the Jungle. The Economist* (March 13, 2008), http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=10849115.

52 Waldron: *Legislation...*, 119.

53 *Economics and the Rule of Law*.

54 Louis Henkin: *International Organization and the Rule of Law. International Organization*, 23 (1969), 3, 656–661.

55 [World Bank] *The Rule of Law as a Goal of Development Policy* [a brief prepared by Matthew Stephenson] (2001), <http://www1.worldbank.org/publicsector/legal/ruleoflaw2.htm>

Az Európai Unió jogállamisági vitái azonban valamiféle régi ortodoxiáról szólnak. Merthogy úgy forgatják, mintha jogi eszköz volna, egy régről ismert eszmény érvényre juttatása világszerte. De csalárdul, mert immár zsarolásra kész világhatalmi döntéshozók politikai közegébe helyezve s ezzel átemelve a jogból az erőpolitika terebélyére, utóbbiak tetszése szerinti tartalmi bővíthetőséggel úgy, hogy a mindenkori mában megejtett ilyen újításaikat egy már elismert tegnapi csomagoltan kísérlik meg kieroszakolni. Olyan magától értetődéssel, mintha valamely állam valamikori, tehát *status quo ante* megfontolt kötelezettségvállalása a mindenkori mára, vagyis bármiféle *status quo post* véletlenszerűségére önműködően szintén kiterjedhetne.

Mácsai István: Papp Zoltán (olaj, farostlemez, 47x38 cm, 1965; Téglás Flóra tulajdona), © Gyuricza Máttyás

A fikció egyezéséért a valóság a felelős

Visky András: *Kitelepítés*

Jelenkor Kiadó, 2022

Vajon meddig terjed egy ember tűrőképessége? Túlélhető-e a személyiség integritását veszélyeztető hosszú távú megaláztatás, az etnikai és vallási megbélyegzés vagy a fizikai és szexuális bántalmazás? Átvészeltető-e az egyre súlyosbodó büntetések, mint a vagyonekobzás, a börtön és a deportálás? Visky András *Kitelepítés* című autobiografikus regényében saját családjá meghurcoltatásának történetét veti papírra, azonban a romániai 1956-os események utáni történéseket és viszonyokat hitelesen rögzítő leírások a kommunista érában ellehetlenített, szabadságuktól megfosztott családok ezreire ugyanúgy vonatkozhatnak. Az erdélyi magyar író-dramaturg korábbi, *Júlia* című drámájában már foglalkozott a témával, a kortárs apokrif iratként is értelmezhető „Júlia evangéliumának” megteremtésével anyjának állított emléket. A *Kitelepítés*ben ezzel szemben gyermekelbeszélőt alkalmaz, ami termékeny perspektívát kínál a lágerirodalom műfajában: a gyermeki szűrő a felnőttektől differens valóságérzékelést kínál a diktatúra ábrázolására.

A hét Visky-gyermek anyjukkal és a családtól elválaszthatatlan Nényu nevű dajkájukkal kerülnek a Duna-deltával határos Bărăgan sztyeppe egyik lágerébe. A szovjet mintára épült munkatábor borzalmait a társadalom óvó szemétől és a hön szeretett családftól távol kénytelenek megtapasztalni, ugyanis Visky Ferenc református lelkészt rendszerellenesnek tartott prédikációi miatt a párt huszonkét év börtönbüntetésre ítéli. A regény narratívájának idejét a bebörtönzés előtti hónapok, a lágerben eltöltött hat év, majd a szabadulás utáni évtized teszik ki (a középső szakasz

hangsúlyával), de a három látszatra igencsak eltérő szabadságfokkal bíró fázis között a regény elbeszélője nem tesz számottevő különbséget: a legkisebb Viskygyerek immár felnőttként visszatekintve az eseményekre, ugyanazt a heterotopikus berendezkedést látja Románia makro-, illetve a láger, majd a katonaság mikro-társadalmában megvalósulni. „Kint” egyáltalán nem jobb, mint „bent”, a láger világában már olajozottan mozgó családot hitük, humoruk és összetartásuk túlélővé tette az embertelen körülményekkel szemben, az édesanyát a lătești kényszer-munkatábor hatósági felszámolása, ezzel együtt a szabadon távozás lehetősége nemhogy örömmel, inkább kétségbeeséssel tölti el.

A regény szövege jelentésgazdagságának köszönhetően töprengésre késztet, az elbeszélő sajátos élethelyzeténél fogva új szemszögből láttat bizonyos jelenségeket, mint a hit, a remény, a csoda és a szabadság kérdése. A regény domináns trópusa a metonímia, ami a rész-egész, ok-okozati vagy érintkezésen alapuló viszony cserén alapuló mívoltából fakadóan tökéletesen alkalmas a felborult állapotok érzékeltetésére: „ezeket a helyeket látva némely ember még a hitét is elveszítheti, de Richárd rabbi nem veszítette el a hitét, mert meg sem akarta tartani, kihasználva az örök pillanatnyi figyelmetlenségét egyszerűen helyet cserélt a hitével, attól kezdve a hitére hárult, hogy megtartsa őt, és nem Richárd W.-re, hogy megtartsa a hitét” (50). A szokatlan, jól eltalált metaforákkal és hasonlatokkal tarkított leírások képszerűvé és érzékletessé teszik a szöveget, és az elbeszélő még az érzelmileg

felduzzasztott részek során sem hajlik pátoszba: „az arc minden átmenet nélkül a koponyára zuhan, hangsúlyossá válnak a csontok, majd fekete lyukak, sötét üregek keletkeznek az emberben, megnyílnak a félelem kanyargós járatai, amelyek beszövik az egész testet, éjszakánként szél süvít bennük, ez a legkibírhatatlanabb, belülről fájni éjszaka [...] csak napok kérdése, és mindnyájan a megtevesztésig hasonlítanak egymásra, nem gondolnak semmire és nem reménykednek semmiben, mint a hitvalló mártírok sokasága a szent ikonok puha felhőjében” (54–55). A váratlan jelzők is multiperspektivikussá mélyítik a mondatokat, a narrátor akár egy szó betoldásával képes filozofikus szöveget beléptetni, jelen esetben a különböző korok rabokhoz való viszonyának morális kérdését veti fel: „hol vannak azok a régi gonosz és szép idők, amikor a foglyok könyveket írhattak a börtönben, mielőtt kivégezték őket” (51).

Mágikus realista vonás, hogy a családtagokkal természetfeletti jelenségek történnek, mint a vízen járás, lélekvándorlás, feltámadás, de ezek csodafaktora senkiben sem merül fel. A család életét mélyen áthatja a református szemlélet, az anya a vallás újszerűbb, a sola scriptura elvét előtérbe helyező felfogását közvetíti gyermekei számára, amelynek értelmében a Szentírást individuális módon értelmezi, Istennel pedig mindennapos vitákat folytat, olykor még felül is bírálja („ha valaki, Isten biztosan ateista, gondolja Anyánk”, 142). Mivel az apa lelkesíti foglalkozásából adódóan a család életét kezdetektől a Mindenhatóba vetett hit irányítja, szemléletük a táborba kerülve is sajátosan analogikus marad. A történetvezetés a sors elkerülhetetlenségére, Isten eleve elrendelésének érzetére épül, az archaizáló nyelvhasználatnak és a gyakori prolepsziseknek, a történet későbbi pontjára történő előreutalásoknak köszönhetően az elbeszélés mitikus színezetet kap: „Amikor Nényu, akkor még Márka átlépte a nagyszalontai paplak küszöbét, megérezte,

hogy belekerült abba a történetbe, amelybe mindig is vágyott, véget ért számára a pusztai vándorlás” (34). A gyermekek tudatos névadásában ősi hagyomány rejlik (Ferenc, Lídia, István, Pál, Máriamagdolna, Péter, András), a családtagok bibliai idézetekből kiindulva értelmezik saját sorsukat, de a prédikációk mondanivalói nemcsak kórezetnek az életüket, hanem misztikus módon pontosan a megidézett eseményeknek lesznek elszenvedői. Például a korábban felolvasott jézusi tanítást („A rókáknak vagyon barlangjok és az égi madaraknak fészük, de az ember Fiának nincs hová fejét lehajtani”) ismerik fel a tábori viszonyok megtapasztalásakor, amikor kiderül, hogy a fogvatartók által ígért zárt helyiség helyett egy földbe vajt gödörben kell tölteniük az éjszakákat.

Ezt a predesztinációs világlátást követi a regény szerkezeti felépítése. A bibliai struktúra mintájára számokkal ellátott, rövid bekezdések sokaságából álló fejezetek a címet magyarázzák, főként egy adott esemény vagy karakter leírására fókuszálnak, hogy aztán a következő fejezetben már újabb történetek kőre épüljön az elbeszélés. A szövegfragmentumokat nem választja el egymástól központozás, az egész regény egyetlen, többé-kevésbé összefüggő mondattá olvad össze. Az elbeszélő nagyon fiatalon élte át az eseményeket, születése után rögtön a táborba került, így emlékei elsődleges forrásként megkérdőjelezhetők, kiegészítésre szorulnak. Saját memóriája mellett egyszerre támaszkodik a családi legendáriumra és anekdotakincsre, testvérei beszámolóira, valamint hivatalos és magándokumentumokra (pártjegyzékek, apja naplójának bejegyzései, egyházi iratok stb.). A narrációtechnika az emlékezés mozaikosságát imitálja: sosem lehet tökéletes, mindenki számára más lesz hangsúlyos egy emlékekben, és a kronológiai sorrend is spontánna válik. Például a lágerről elsőként a nyelven keresztüli elidegenedés jut eszébe, utána derül ki, hogy egyáltalán hogyan kerültek oda.

Az elbeszélő ironikus, gúnyos távol-ságtartással beszél a pártról és az őket veszélyeztető személyekről, népmesei és anekdotikus elemeket felhasználva sokszor egy fölérendelt, a kommunistákat szeretetteljesen megdorgáló atya képében tűnik fel – rokonságot vállalva ezzel Milan Kundera, Kurt Vonnegut és akár David Benioff elbeszélői stílusával, miközben a tudás rendszerezését illetően inkább egy kisgyermek körvonalazódik előttünk. A regénynek tehát humoros hatást kölcsönöz, hogy nincs kapaszkodónk az információk forrását illetően, a nézőpontok keverednek, a narrátori szerep megoszlik az idősebb, onnipotensnek tűnő író és a páréves, a világot szubjektívan szemlélő táborlakó között. Előbbire példaként szolgál az a jelenet, amikor az újszülött (!) elbeszélő nemcsak tudja, hogy Júlia két egyházi személlyel találkozik, hanem Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*ének narrátorához hasonlóan többet is érzékel a szituációból: „és ami Anyánknak nem tűnt föl, legalább két titkosrendőr is fényképezte őket megállás nélkül” (53). Utóbbira pedig példa a naiv következtetés, miszerint a kommunisták a csoportelnevezés miatt deportálták őket: „villanásnyi óá, cirkuszi oroszlánok fejmozdulatára és szájtartására emlékeztet, amikor ellenszegülnek éppen a tényleg tenyérbemászó idomár gyáva bökdöséseinek [...] a román szóösszetétel [*elemente dușmănoase*] valahogy máris érthetővé teszi, hogy a Pártközpontnak cselekednie kellett” (65). A család lágerbe kerülése, majd szabadulása után is megváltozik az elbeszélés stílusa, érzékeltetve a fogság eltérő valóságtapasztalatát: a kényszerlakhelyen mintha megállna az idő, ebben

a furcsa, biblikus méretűvé tágított térben időtől függetlenül léteznek a karakterek. Míg a narrátor a család történetét gyermeki szemszögből elbeszéli, anekdotikus epizódokból fűzi össze, a fogságból kikerülve (majd egy évtizedes ugrással a katonaság életszakaszához jutva) már érett hangon, teljesen más narrációs eljárással meséli el. A regény utolsó hat fejezete azonban stílusában zavaróan eltér a többitől, ha Visky a család szabadulásával fejezte volna be a regényt, akkor egy szépen lezárt, összefüggő narratíva lett volna az eredmény.

Műfaját és témáját tekintve a *Kitelepítés* a lágerirodalom (a német, a szovjet, valamint más munka- és koncentrációs táborok világát tematizáló önéletírások) közé sorolható, és rokonítható a holokausztirodalommal is. A Magyarországon leginkább ismert művekhez – Kertész Imre *Sorstalanság*ához, Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin és Robert Merle vonatkozó regényeihez – képest Visky András nem minimalista, közönyös leírásokon és a túlélésért bármit megtévő dehumanizált karaktereken keresztül érzékelteti a gonosz banalitását. A *Kitelepítés* negatív végkifejlete ellenére a választás lehetőségét hirdeti. Visky Ferencnek és családjának hat éven keresztül a poklot kellett megjárniuk, de túléltek a fogságot annak minden megaláztatásával együtt, ráadásul közben sem veszítették el a szabadságukat. Mert mi a szabadság? Az anya hitének értelmében az, amikor valaki úgy törődik bele a számára rendelt sorsba, hogy közben nem veszíti el méltóságát. Mert egy ponton túl már nem a fizikai túlélés a tét, hanem az emberség megőrzése.

Vojnics-Rogics Réka

VOJNICS-ROGICS RÉKA (1996) a Szegedi Tudományegyetem Klasszikus Magyar Irodalom Programjának doktori hallgatója és a TempevölgyOnline szerkesztője. Jelenleg a 19–20. századi gyermek- és ifjúsági sajtót kutatja, kritikákat ír.

Ráfigyelni egy másik hadifogolyra és övéire

Suhai Pál: *Befelé élt élet. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyéveiből”, 1945–1950*

Cédrus Művészeti Alapítvány, 2021

Apám halála (1999) után előkerült a pápai királyi tanítóképzőben használt imakönyve, egy Mária-kongregációs imakönyv, benne a sorok alá, fölé, mellé (és nem közé) írva az orosz hadifogságban anyánkhoz írt leveleként egy orosz hadifogolynapló.¹ Mindaz benne van, ami nem szerepelhetett a tényleges levelekben. Azok megírásai mikéntjéről pontos volt az ukáz,² mi lehet benne ahhoz, hogy engedjék útra kelni. Állapotokról csak jó, munkájukról semmi, arról se, hogy hol végzik azt. (Ugyanez volt érvényes a mesélni valójukat illetően a hazatérésüket követően is, ha azon szerencsések közé tartoztak, akik mesélhettek volna, mert nem itthoni munkatárborba kerültek. Vagy hazatértüket követően nem kellett annyit jelentkezniük rendőrségen, hogy elmenjen a kedvük mindentől, legfőképp a meséléstől. Vagy nem lettek hirtelen a nép ellenségei, mert miért ne, és mire eljutottak odáig, hogy megúsztak egy pert, vagy összegyűlt a népbíróság, de az élet szeszélye úgy hozta, hogy felmentették őket, már tudták, hogy nem az a fontos, ami velük ott a nagy messzeség-

ben történt, hanem az, hogy itt életben maradjanak.)

Hadifoglyok hadifogolyéveiket hadifogolytáborokban töltötték. Mint sok minden állítás, amit még az idő is nehezen képes kiigazítani a közbeszédben ebből az időszakból, ez sem igaz. Mert hadifogoly lett mindenki, akár az volt, akár nem. A megkülönböztetést az mosta el, ami minden pontosságnak gátja szokott lenni, ha a célok felülírhatatlan döntésekkel párosulnak. Háborús veszteségei után a Szovjetuniót fel kellett építeni. Tömegekre volt szükség hozzá.³ Az már az ország fejletlenségéből és nincstelenségéből következett, hogy a kikerülő emberek egy része szervezetlenül, eszközök nélkül, gyakran a produktivitás határán vagy az alatt dolgozott, mint ahogy az is – az országban felállított munkatáborok óriási emberszámának köszönhetően –, hogy rabszolgaként kezelték őket. A foglyok élet és munkakörülményei inkább az ott elpusztulás lehetőségét, mint a hazajutását előlegezték meg.

1 Mátyus Ferenc: *Imakönyvbe írt levelek*. Orosz hadifogolynapló 1945–47. Megjelentettem a Helikon Kiadónál, megjelenés éve: 2014.

2 Ukáz szó jelentése: szigorú parancs. Eredet [ukáz < orosz: ukáz (rendelet, parancs) < ukazaty (parancsol < irányt mutat) < kazaty (mutat)]. További orosz eredetű szavaink: kulák (orosz 'ököl'): földbirtokból a család eltartásán kívül értékesítésre fölösleget is termelő parasztember. Mo-on a ~ szó az I. vh. után, az oroszországi hadifoglyok hazatérte után lett ismertté, szitokszóként a M. Komm. Párt propagandája (és lapja, a *Szabad Nép*, 1944–56) révén került a köznyelvbe.

3 Csak a magyar „hadifoglyok” adata – a Szovjetunióban hadifogolyként nyilvántartott magyar nemzetiségű személyek (katonák és civilek) úgynevezett nyilvántartó kartonjainak (oroszul: учётная карточка) digitális másolata szerint, ami a Magyar Nemzeti Levéltár őrizetébe került 2019. december végéig – közel 682 ezer emberről tanúskodik, ezek tehát fogságba ejtett, illetve elhurcolt magyar személyek, akik tényleges katonai szolgálatuk idején, a frontharcok során kerültek fogságba, és akiket civilként deportáltak – csoportosan vagy személyenként – a háború alatt és után. Ezek a szovjet munka- vagy gyűjtőtáborban regisztráltak, és nem szerepelnek a számban, akik még a regisztráció előtt elhunytak.

Id. Suhai Pál hat évet (1945–1950), apám bő kettőt (1945–47) orosz munkatáborban töltött, egyikük se hadifogolyként. Ezért idézőjelben a „hadifogolyvéiből” Suhai Pál könyvének címében. Id. Suhai Pál nem lehetett hadifogoly, mert nem is volt katona, apám se minősülhet annak, mert 1945. május 9. után, fegyverszünetben szállították el leszerelő papírjukra váró tisztársaival együtt vagonokba zárva, és vitték őket elosztó helyről fogolytáborokba. Mindketten túléltek azt az időszakot, amíg regisztrálták őket, így mindketten szerepelnek a több nemzetiségű orosz hadifogolytáborok magyar foglyok adatai között. És mindketten hazajutottak. Én ennek köszönhetem megszületésemet.

Ha az ember apja orosz fogságban töltött időt a Szovjetunió építésére a II. világháború után, követi a róla megjelenő hivatalos dokumentumokat, a könyveket, az előkerülő foglyfeljegyzéseket, visszamemlékezéseket. Nekem mindaz, ami apám foglynaplója ismeretében azóta e témakörben megjelent, az esetek legnagyobb részében éppen hiányosságai/elhallgatásai vagy pontatlanságai miatt kevésbé lett érdekes. Leszámítva Suhai Pál: *Befelé élt élet. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyvéiből”, 1945–1950* című könyvét.

Suhai Pál ugyanis nem egyszerűen orosz munkatáborokból írt leveleket közöl, hiszen ezekből az „ukáz” szerint minden táborra vonatkozó kimarad – persze ezt sem ok nélkül teszi, de erről később –, ezért is egészül ki a könyv apja táborairól tudható tényekkel, ha szerzője talált ilyeneket, de ami a könyvet igazán megkülönbözteti minden a témában megjelenttől, az mindaz, amit a szerző beleír a levelekbe (természetesen pontosan jelölve, hogy ő szólal meg) és azokhoz hozzáfűz „IX és egy utolsó utáni kitérő” formájában.

Sokan mások is, de apám számára éppen Németh László foglalkozott nagy hatással a tragikus nemzedékkal,⁴ az övéké-

vel, pápai beszéde ugyanúgy elégtételt jelentett „a 40-es években érettségizett korosztályoknak”, ahogy a *Befelé élt élet* című könyv, szerzője szándéka szerint, apjának „jóvátétel, a történelem, saját története által, tulajdon döntései következtében meghurcolt élete visszaigazolásának, ha kései elégtételül is” – de ki foglalkozott Suhai Pál könyvét megelőzően érdemben a következő generációval, a gyerekekével.⁵

Apa és fia szinte hasonló súllyal, együtt jelennek meg a könyvben. (Együtt érezzük meg őket a könyv címdalán Vajda Lajos *Barátok* című rajzreprodukciójában és látjuk egymás felé forduló portréfotóikat a könyv hátsó borítóján.) Drámai hangsúlyokat kapnak az apa levelében írt mondatok a fiú megjegyzései által, s még ki se kell mondania az utószóban – milyen jó, hogy egy „egyéni tapasztalatokat leegzisztató” versként –, fokról fokra jobban érezzük, majd már tudjuk, tények és következmények együtt fognak járni.

LEGENDA

Hogy vártam őt! Szívemben vak remény. Apámmal egyszerre születtem én.

Cserepovec, hófelhőid alatt
a kis robot hat éve rászakadt.

Akkor születtem én, hatévesen,
mikor betoppant ő, az idegen.

című, Pápán kiadott könyvemben (Platán Kft., 2022).

5 A szinte az iskolapadból a harctérre majd/ vagy fogságba kerültek várandós feleségeket – id. Suhai Pál is, az apám is –, kicsi gyerekeket, és persze menyasszonyokat, elindult kapcsolatokat hagytak maguk után. Az apa nélkül nőtt gyerekek traumája az apa megérkezésével – nemcsak Suhai Pál esetében, de a mi családuknban is, és nem talákoztam olyan esettel, hogy ez ne így lett volna – egy újabb traumalehetőséggel bővült, ami egy generáció személyiségfejlődését és ételalakulását határozta meg.

4 Németh László 1969-ben Pápán elmondott beszéde teljes terjedelmében olvasható *Apa élt*

Azóta minden idegen nekem,
sötétén nézek, lesunyom fejem.

És ti? Egy rabló jár-kei köztetek,
s nem értitek. Sehogy sem értetek.

A jussom ez, s csupán remélhetem,
megóv, ha terhét vállamon viszem.

S mert minden más jót másokra hagyok,
csomagolok már, lassan indulok.

Jön értem égből mennydörgő fogat.
Átlépek tűnt időm. Árnyékomat.

És a könyv írása mégis megtette hatását.
„A történelem cselvetése a köztünk levő
viszonyban is folytatódott, de örömmel
jeleníthetem, most, mint utolsó éveiben is,
e levelek olvasása és gépelése során a meg-
becsülés bizalommal, a részvét szeretetté
nemesült. Bennem. Iránta.”

Egy könyv, apáról és fiáról. Aki, ha meg
is született apja nélkül, de igazi meg-
születése apja jelenlétében történhetett
volna meg. És most, mintha. Mert engedni
olvasnunk a leveleket, amelyben megjele-
nik id. Suhai Pál, a hazajutni akaró fogoly
teljes eszköztárával, aki kimondja, hogy
haza fog menni: „Kétségbe esni vagy le-
mondani már csak eszembe se jut. Erős
hittel és reménységgel várom a Pillanatot,
mikor közétek léphetek.” Aki belekapasz-
kodik a családba, az otthoniakba, számon-
tartja őket, utasításokat ad, tanácsokat,
gondolkodik helyettük, rendelkezik ró-
luk. Fia, ifj. Suhai Pál neveléséről is egé-
szen pontos és néha ellentmondást nem
tűrő elképzeléseit fogalmazza meg. (Van
módja a szerzőnek megjegyzetelni.) Egy
világban, ahol nem veszik őket ember-
számba, ezekben a levelekben meghatá-
rozó emberként lehet megszólalnia. Érez-
heti a család – látunk róluk fényképe-
ket a könyvben –, hogy a változatlanág
tudata milyen fontos a kiszakadt ember-
nek. Úgy küldenek neki fényképet, hogy
a közben meghalt apát beleszerkesztik
a képbe.

Egy a fia számára ismeretlen férfi, az
apa, akiről a szerző, hiszen sem a fogságba
kerülése előtről (rendőrnek állt, hogy ne
vigyék el katonának), sem fogsága éveiről
soha életében pontos képe nem alakulha-
tott, a könnyebb megoldás helyett – költő-
ről lévén szó, megkölhette volna – apja
minden élethelyzetéről annyit mond el,
amennyit tud, így vele együtt éljük át töp-
rengéseit, félelmeit, kínjait. És erre annál
inkább is van módunk, mert gondolatai
– mint mindig – önérettel és szigorúság-
gal fogalmazódnak meg.

A Zrínyi-kutató esetében a Zrínyi-mot-
tóval⁶ szólva: „Nem másra használ eleink
tündöklése nekünk, hanem hogy égő szö-
vétneknél, fényes fáklyánál futjuk a mi
életünk pályáját, nem lehetünk sötétben,
sem mi, sem az mi cselekedeteink.”

Mátyus Aliz

6 A mottó Tamási Orosz János *Irodalmi Jelenben* (2022. június 14. – 11:12) olvasható „Menekülés, de most már hazafelé...” című írásában szerepel, melyben Suhai Pál: *Casanova visszanéz* (Össze-
gyűjtött versek). Bp., 2020, Napkút Kiadó; Suhai Pál: *Befelé élt élet*. Leveleskönyv id. Suhai Pál „hadifogolyveiből”, 1945–1950. Bp., 2021, Cédus Művészeti Alapítvány, könyveiről ír, összegzéseként értelmezve őket, s a kettő mellett szól Suhai Pál „újszerű nyelvi és mű-
velődéstörténeti adalékokkal frissített Zrínyi-
összeséről – Suhai Pál: *Tollal és kézzel. Zrínyi Miklós költői és prózai művei*. Bp., 2020, Balassi Kiadó –, e Suhai-kötetek találhatóak jelenleg a könyvesboltok polcain.

MÁTYUS ALIZ (1948) író, szociológus, szerkesztő.

„Áron nem hagyja magát”

Mirk László: *Erdély lelke szólal*

Magánkiadás. Tipographic, 2021

A hivatására rátermett tanárt számos tulajdonságáról lehet felismerni, ezek közül az egyik valószínűleg az, hogy nyugdíjba vonulása után sem tudja abbahagyni a tanárságot, nem képes – és nem is akar – megszabadulni a pályája során agyában, szívében, lelkében felgyülemlett ismeretanyag továbbadásának kényszerétől. Tapasztalatom szerint sajnos elég ritka az ilyen, tanárságra született pedagógus, nekem például az általános és a középiskolában összesen három ilyen tanárom volt. Nyugdíjba – de nem nyugalomba – vonulásuk után az egyik TIT-előadások tartására adta a fejét, a másik szakkört vezetett, egyik kedves gimnáziumi tanárom pedig nyugdíjas korában valamilyen ürüggyel időnként a lakására hívott, s mint egyedüli hallgatójának beszélt – oktatott – egy-két üveg sör mellett élete tanulságos tapasztalatairól. Aztán van, aki a tanítással járó sok beszéd után írásra, világnak vagy környezete hagyományainak lejegyzésére adja a fejét, vagy éppen azt veti papírra, amit addig a katedréről hirdetett.

A tovább szolgáló tanárok lehetőségeinek ez utóbbi formáját választotta a Csíkszeredán élő magyartanár, Mirk László. A papírlapra vagy az osztályban lévő táblára írt óravázlatok módjára készült, és a diákok érdeklődésének felkeltését, ismereteik megalapozását szolgáló írói portrékat a néhányukkal kialakított személyes kapcsolatok során szerzett élményekkel fűszerezve előbb a *Krisztus Világa* című csíkszeredai folyóiratban tette közzé. Majd az írások sikerét látva, a témához közelebb hajolva kezdte vizsgálni a kiválasztott erdélyi írók életpályáját, miközben – mint írja – „számos, kevésbé ismert élet-

történeti adat birtokába jutottam, amelyek még árnyaltabbá tették a róluk alkotott képet”. A szám szerint kilenc erdélyi író „krétarajzát” tartalmazó könyv szerzőjének válogatási szempontjait nem ismerem pontosan, de ismerem a szerzőt, és eligazít a könyv címe: *Erdély lelke szólal*. Azok kaptak ide meghívót, akikből Erdély lelke sugárzik. Nemcsak műveikből, hanem életükből, emberi tartásukból, nemzettudatuk nyilvánvaló vállalásából. Pedig nem mindegyik származik Erdély – hogy úgy mondjam – őslakosai közül. Kós Károly szász, francia és osztrák gyökerű, Áprily Lajos szász, Bánffy Miklós és Reményik Sándor felvidéki magyar, Dsida Jenő partiumi német felmenőkkel rendelkezik, „csupán” Tamási Áron, Tompa László, Kemény János és Kányádi Sándor tősgyökeres székely születés, bár Kemény, a későbbi marosvécsi várúr az USA-ban látta meg a napvilágot, de már egyeztetős korában „hazatért” Erdélybe. S ha ehhez hozzátesszük, hogy a könyv szerzője sváb, a recenzens pedig bajor és szepességi szász gyökerű, s mindketten Székelyföldön élnek, akkor fogalmat alkothattunk arról, hogy miből is áll össze Erdély lelke. Illyés Gyula megfogalmazása jár az eszemben, aki a Monarchia-korabeli állapotokat az itt élők sorsán elmélkedve úgy írta le, hogy „a Kárpát-medence népeinek nagy kohójából a magyarság csorgatta a legnemesebb ércet”. Fokozottan érvényesülhetett ez a jelenség Erdélyben, ahol az utóbbi másfél évszázad főlemelő és le-sújtó eseményei katalizálták az összekovácsolódást.

A Mirk László által bemutatott kilenc író és költő közül nyolcnak át kellett élnie

Trianon tragédiáját, mégpedig többségüknek felnőtt fejjel, de a tizenhárom esztendő Dsida Jenő és a három évvel idősebb Kemény János sem volt már „kisgyermek” a nagy összeomlaskor, de mind a nyolcan a történelmi Magyarországon születtek. Csak Kányádi Sándor számára íratott olyan sors, hogy kénytelen volt „román állampolgárként” meglátni a napvilágot, de ez nem látszott meg az identitásán. Mindenesetre mind a kilenc könyvbéli író és költő gondolkodására és művészi tartására rányomta bélyegét a trianoni sorscsapás összes következménye. Az a „trianoni trauma”, ami ha nem is egyformán, de egyaránt megmutatkozott és megmutatkozik úgy a magyarság, mint a románság körében összes tünetével együtt. Mert van ennek a jelenségnek pozitív vetülete is, amit éppen az *Erdély lelke* című könyv írójának gondolkodásában, érzelmeiben, világnézetében érhetünk tetten. Mégpedig az, ami a korábbi nemzedékek gondolkodásából, és ösztöneiből hiányzott, vagy talán nem tudatosult ilyen egyértelműen, ez pedig a *nemzeti veszélyhelyzet átélése*. Ha valamire, hát erre jó volt Trianon, s a könyv ezt az érzést is tudatosítja bennünk, olvasókban.

Mirk László „vendégeire”, a könyvébe meghívott kilenc íróra tehát különböző sorsokat szabott a Fennvaló, de nem nehéz megtalálni közös nevezőjüket. Kós Károly a budapesti Iparművészeti Főiskolán felkínált professzori állást hátrította el, hogy visszatérhessen Erdélybe, kijelentvén: „hiszem, hogy Erdélyben nagyobb szükség lesz rám, mint Budapesten”. Nem véletlenül vallotta róla a bánffyhungyadi születésű, bár később nyugatra üldözött Albrecht Dezső, hogy „Kós Károly tanított megszeretni és legszebben látni Erdélyt”. Ez a tanítás pedig részéről tudatos volt, mint Önéletírásában megfogalmazta: „A korszerű építéset magyar stílusváltozatát a magyar nép építőformáló gyakorlata szellemében igyekeztem kialakítani. Bartók meg Kodály is ezeken az alapokon építették a korszerűen új magyar zene épületét.” A könyvben két

ugyancsak erdélyi költő hozzá írt versét olvashatjuk. Kissé irigylő őt az egyik, az olykor más vágányon is közlekedő Bartalis János, feltétel nélkül elismeri a másik, a kötetben szereplő Tompa László:

Bened, ha szólalsz: Erdély lelke szólal,
Lelke az ónak, s az időtlennek –
Hangodat hallva: kürtszót hallok olykor,
Mely nekem is még életről izenget.

Bizonyára nem véletlenül válogatta könyvébe Mirk László Áprily Lajosnak azt az írását, amelyben azt kérdezi a költő: „Milyen szerepet játszik a fájdalom mint alkotó erő a költészetben?” Emlékeztet a gyöngy-kagylóra, ami a héjába került homokszem okozta fájdalom hatására „alkotja” az oly értékes igazgyöngyöt. „És talán – teszi hozzá – a mi homok sebezte testünk sem szenvedhet haszontalanul, a mi fájdalomunknak is teremtenie kell valamit...” Talán a legnagyobb homokszem – valóságos szikladarab –, ami Áprily „kagylóhéja” alá került, az volt, amikor 1929-ben elhagyta Erdélyt, és Budapestre költözött. S bár tevékenyen bekapcsolódott a Magyarországon folyó irodalmi életbe, számos verse tanúskodik arról, hogy milyen erősen vágyódott vissza elhagyott, „hadak árja elseperte” szülőföldjére:

„Nem vagyunk már hegy lakói,
messze kellett vándorolni.
Én Istenem mit nem adnék,
ha egy reggel ott virradnék...
...végzetünkről mit se sejtőn,
Parajd felett fenn az erdőn.”

De a sors kegyelme végül is megadta neki az annyira vágyott erdei környezetet, ha nem is Parajd fölött. Amikor 1943-ban, a zsidótörvény szabotálása miatt nyugdíjba küldték, majd 1945 után „hálából” kiszorították az irodalmi életből, hosszú évekig fordításból élt. Mégpedig a Visegrád melletti Szentgyörgy-pusztáról a Pilisbe nyíló völgy rejtékében, aminek azóta is Áprily-völgy a neve.

Gróf Bánffy Miklós azon magyar főurak közé tartozott, akik több ezer holdas nagybirtokos létükre „kötelességüknek érezték, hogy a közért is tegyenek, ezért politikusi pályára lépett” ő is. Munkásságával 1912 és 1918 között mint a magyarországi állami színházak és a budapesti Operaház intendánsa, főigazgatója szolgálta a magyar kultúrát. Volt országgyűlési képviselő, 1916-ban IV. Károly koronázási ünnepeinek kormánybiztosa, és neki volt köszönhető, hogy az Operaház bemutatta Bartók *Fából faragott királyfi* című táncjátékát és operáját, a *Kékszakállú herceg várát*. A Nagy Háborút követően két esztendeig a Bethlen-kormány külügyminisztere, s ebben a minőségében elérte, hogy a kisanthant tiltakozása ellenére Magyarországot fölvegyék a Népszövetségbe, 1921 decemberében pedig megszervezte a nyugatmagyarországi népszavazást, aminek eredményeként Sopron és kilenc, többségében magyar lakosságú település Magyarország része maradhatott. 1926-ban hazaköltözött Bonchidára, s bekapcsolódott a kisebbségbe került erdélyi magyarság öntudatát erősítő, megmaradását szolgáló irodalmi-művészeti mozgalomba, s egyik fő szervezője lett a marosvécsi Helikon találkozónak. S hogy a tevékeny irodalomalkotás terén is sikeres volt, azt bizonyítja drámái mellett az erdélyi és magyarországi arisztokrácia haldoklását bemutató *Megszámláltattál, És hijjával találattál*, és a *Darabokra szaggattatol* című regénytrilógiája. Aminek jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar olvasókban tudatosítsa a Trianonhoz vezető utak egyikét, a kolozsvári Marius Tabacu által románra fordítva pedig 2014-ben számukra is bemutatassa azt a világot, amely – mint írta – „tőlünk egy karnyújtásnyira volt, mégsem tudtunk róla semmit”.

Talán a felvidéki gyökerű, Dobsináról való szülőkkel rendelkező, de már Kolozsváron élt és halt Reményik Sándorra illik leginkább a gyöngyöt szenvedő kagyló példája, a kisebbségi sors verseket termő és példát szuggeráló átélése. Pedig a leg-

ismertebbek közül az *Eredj, ha tudsz...* című nem is szerepel a könyvben, s az 1935-ben írt *Ahogy lehet* címűből is csak pár sort idéz a szerző:

Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse ránk az első követ!

Mégis, igen sok verséből érezzük, érezhetjük az *eredj, ha tudsz* tilalmát, könyörgését, parancsát. Az önmagára is kötelezőnek érzett belső készítésre még a jó barát, de a kisebbségi létet feladó és Magyarországra költöző Makkai Sándor református püspöknek is szemére vetette „el-futását”. A legtöbbször azonban – érthető módon – nem közvetlenül, hanem költői képekben, áttételesen fogalmazta meg aggodalmait, intelmeit. Mint mikor ősszel a kolozsvári Hója-erdőben a hulló falevelek fölött mond halotti beszédet, figyelmeztetve őket, hogy

„...árvaság csak egy van, feleim:
Az erdőn kívül lenni.
Otthontalannak, hazátlannak lenni
Nagyvárosok rideg utcakövén
A széltől separtetni.”

Legnagyobb terjedelemben a 125 esztendeje született Tamási Áronnal foglalkozik a könyv, aki Erdélyt csak 1944-ben hagyta el fizikailag, de műveivel továbbra is szorosan szülőföldjéhez és a székelységhez kötődő íróként élte életét. „Mert az én szavam – írta magáról – a székelyek bajától lelte jutalmát. Jutalmam az volt, hogy sok igazságra magamtól rájöttem...” Ez az igazság pedig az – amint mesélte –, hogy a Farkaslakán született Tamási 1916-ban a történelmi Magyarország egyik legszebb szegletéből bevonult a Nagy Háborúba, ahonnan két esztendő múltán tért haza – Nagyrománia kellős közepébe. Aztán még hároméves amerikai vesztgléséből is ide tért vissza, s csak 1944-ben hagyta el, de megint csak fizikailag Erdélyt, hiszen

lelki tarisznyájában bőven hozott magával ihletéhez szükséges élményanyagot. Amire nagy szüksége is volt, mert a „anyaország” bizony elég mostohán fogadta. 1945 után a Parasztpártból meghívott képviselőként bekerült ugyan a parlamentbe, de a kommunista hatalomátvételt követően az irodalmi életből is kiszorult, s csak 1953-tól kezdtek ismét kiadni a műveit. A kényszerzünetben *Bölcső és bagoly* címmel megírta önéletrajzát, amelynek hazulról hozott, s Tamásira oly jellemző nyelvezetéből ízelítőt kapunk egy Mirk László által szerencsés kézzel kiválasztott részletből. Ebben az író elmeséli, hogy gyermekkorában egy baleset folytán miként veszítette el bal kezének hüvelykujját, miáltal alkalmatlanná vált a gazdálkodáshoz szükséges fizikai munkára, így aztán nagyapja papi öccsének segedelmével érettségizhetett, sőt a maga emberségéből diplomát is szerzett. Szeretett Székelyföldjétől sosem szakadt végleg, kívánságára koporsóját Farkaslakán temették el, mert mint Kányádi Sándor írta *T. Á. sírjára* című versében:

„Kívánhat-e ember többet:
derékaljnak szülőföldet
s két cserefa tömött árnyát
szemfedőnek.”

A kötet valamennyi bemutatott írója, költője olyan sokoldalú ember, olyan sokrétű művész, hogy valóságos bűvészi teljesítmény Mirk Lászlótól, amikor 10-15 oldalon mutat be egy-egy személyiséget, ami még a mindössze harmincegy esztendő élte Dsida Jenő számára is nagyon kevés. Ezért aztán a róla szóló fejezetben elsősorban nem a vidám témájú, nem a „játékosan életigenlő”, nem is a szenvedélyes hazaszeretetéről tanúskodó verseiből válogatott. Erről inkább értesülünk, amit tizenhét esztendő korában küldött az erdélyi fiatalok legendás „Nagyapójának”: „mert senki sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én”. Az Erdélyi lelkéről szóló kötetből elsősorban

a „hit ajándékával” megáldott költőt ismerjük meg, akire „veleszületett szívbaja miatt gyakran vetült a korai halál árnyéka”. Mirk viszonylag bőven idéz Dsida római zarándokútján készült naplójából, amiben különleges átéléssel írja le a Szentatyával, XI. Piussal való találkozását, s meghatottságát, amikor Szent Péter-templomának hajójában háromszáz magyar torkából „egyszerre magyar imádság és magyar ének szavai zsongtak a kupola alatt...”

Úgy tűnik számomra, hogy a Tompa László a kötetnek az a költője, akinek szíve legbelső kamrájából szólal meg Erdély lelke, noha – mint Mirk László írja róla – azok közé a költők közé tartozik, akik a leghatározottabban vállalták erdélyiségüket. Talán vidéki elszigeteltsége okozta, ami azonban „nem az elefánttornyot jelentette számára, hanem a helytállást”. Ez pedig olyan versekre ihlette, amiből erőt meríthetett és másokra is sugározhatott. Mint a *Magányos fenyő*, „aki”

„...amíg minden omlik, összedől.
Gyökereimmel a kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom,
S állok daccal, társ nélkül, egyedül.”

Vagy mint a *Lőfűrösztés*, aminek két, zsögdői Nagy Imre képéről való „bajviselt, bús, konokarcú” székely legény a főszereplője, akik „keserű daccal, a sorsnak szembeszegülve” állnak és állni is fogják a helyüket, mert „Imre szorítja, Áron peddig... Áron nem hagyja magát”. „Minden sorából – idézi Mirk Farkas Árpádot – megszenvedettség árad...”, de úgy, hogy az egész közösség szenvedéseit szívárogtatta át lényén.”

Az *Erdély lelke szólal* című és témájú könyvben bemutatott kilenc író között van kettő, aki nemcsak szellemi termékeinek sugárzásával, de vagyonával *anyagilag* is segítette, hogy megszólalhasson Erdély lelke. Ilyen volt gróf Bánffy Miklós mellett báró Kemény János, akit ugyanúgy jellemezte az öreg székely, mint egykor Orbán

Balázst, aki – a vándormotívum szerint – „báró ugyan, de abbahagyta régen...” Azok közé erdélyi főnemesek közé tartozott tehát ő is, akik társadalmi rangjukkal nemcsak összeegyeztethetőnek, de egyenesen kötelezőnek érezték a kultúra, elsősorban az irodalom és a színjátszás anyagi támogatását és művelését. Kemény Jánosnak például – idézi Mirk Sütő Andrást –, egyszer megsúgta, hogy „35 ezer hold erdeje ment rá a színházra”. De Keményt – folytatta Sütő – „a mecénások nagy részétől megkülönböztette, hogy soha nem nézegette magát saját bőkezűségének tükrében”. Amiért halálból Petru Groza államelnök elintézte, hogy 1954-től egy mészégetőbe való mészégetés helyett állást kapjon a Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem könyvtárában. De abban az időben, amikor még módjában volt adni, megvalósította élete legnagyobb szolgálatát, és 1926-ban a marosvécsi Kemény-kastélyban megszervezte és Erdélyi Helikon névvel létrehozta az erdélyi magyar írók találkozóját, amire aztán a háború kitöréséig évente összejöttek. Aki ismeri az írók között soha nem múló jó- és rosszértelemben létező feszültségeket, az tudja csak igazán értékelni, hogy milyen eltökéltség és diplomáciai érzék kellett egy ilyen kezdetben huszonnégy fős, később még bővülő írói csoport összetartására. Keménynek minden rugalmas energiájára és sok kényelmetlenség vállalására volt szüksége, hogy történelmileg is jelentős, szép, művészi terveit ne engedje összeomlani. „Az író-mecénás halála után a helikonista barát, Jékely Zoltán által írt sírvers” mindent kifejez abból, ami Kemény János volt:

„Míg volt miből, mindenkinek adott:
az élete áldás volt, agapé.

Vándor, ne kérdezd, vissza mit kapott:
bátrabban állhat így az Úr elé,
hogy mindene már rég mindenkié.”

Az Erdélyi lelkét képviselő, Mirk László által felvonultatott szellemi honvédő seereg szemléjét az a Kányádi Sándor zárja, aki csak idősebb falusfeleitől hallhatta

gyermekkorában, hogy milyen is lehetett Magyarországon élni. A szép nevű Nagyalambfalván, ahonnan – mint később maga írta – „csak indulni lehet, / s aki indul, visszajöhet”. De ha nem is Magyarországon született, jött kor, amelynek idegenszívű helytartói beléverték – ha elfeledte volna –, hová és kikhez tartozik. Én sem felejttem, hogy – mikor közös satuba szorítva éltünk – milyen áhítatos borzongással olvastuk Belső-Magyarországon Kányádi vérfagyasztó őszinteséggel protestáló verseit, mint például az *Isten háta mögött* címűt a *Tükör* nevű képes újság egyik karácsonyi számában: „előrelátó vagy de mégis nézz uram a hátad mögé is / ott is lakoznak s örülnének a mosolyodnak”. Meg a két-, három- és tízkörömrre írt *Körömvörseket*. Ezek közül egy sincs ebben a könyvben, Mirk László csak a *Csendes* pohárköszöntőt és a *Szelíd* fohászt válogatta a kötetbe. A Küllő-menti földműves család fia ugyanis nem lázad, nem átkozódik, de ezekben a szelíd intésekben is megcsillan a költő iránymutatása: „Mert míg tudod, ki vagy, mért vagy, / vissza nem fognak a kátyúk...” Lehet-e ennél tömörebben megfogalmazni a nemzeti identitás lényegét és szerepét?

Végezetül felmerülhet a kérdés: kinek, kiknek készült az *Erdélyi lelke szólal* címűt viselő könyv? Kik forgathatják a legtöbb haszonnal? Úgy gondolom azon túl, hogy *mindenkinek*, a föltett „költői” kérdésre kézenfekvő választ ad összeállítója személyének írásom kezdetén említett „született tanársága”. Vagyis, úgy gondolom: az iskolai tananyagnál többre vágyó egykori és mai magyar diákok számára készült elsősorban, akiknek irodalmi ismeretei talán nem terjednek ki ilyen mélyrehatóan a múlt század erdélyi íróira, hogy „lelkük szavát” is megérthessék. S hogy ne a levegőbe beszéljék, elvégeztem szűkebb gyimesi környezetemben és egy magyarországi alföldi megyeszékhely iskoláiban¹

1 Harangozó Imre barátom itt is megköszönt segítségével.

nem éppen reprezentatív, de valamit talán mégis érzékeltető tájékoztató statisztikát: mennyire ismerik a VIII-XII. osztályos diákok a szóban forgó kötet kilenc írójának, költőjének nevét – hallomásból –, és úgy, hogy olvastak is tőlük valamit? Az eredmény meggondolkodtató: a megkérdezettek közül csak Kányádi Sándor nevét ismerte mindenki úgy, hogy olvastott is tőle, Tamási Áron neve sem ismeretlen egyikük előtt sem, de csak 80%-uk olvasmányai között szerepelt. Reményik Sándorról 90%-uk hallott, 60%-uk olvasott. Kós Károlyról valamennyien tudnak, de csak kétötödük olvasott tőle, Dzsida Jenőnél pedig 30, illetve 20% ez az arány. Bánffy Miklósról, Tompa Lászlóról és Kemény Jánosról 40-60%-uk hallott, de csak 8%-uk olvasott is. Hogy aztán ebből az – ismétlem látletnek korántsem tekinthető – felmérésből milyen következtetést vonhatunk le, azt mindenki döntse el magában. Mert lehet örömmel nézni, de lehet elszomorodva is aszerint, hogy kinek milyen elvárásai vannak az erdélyi fiatalok nemzeti irodalmunk iránti tájékozottsága iránt. Aztán kedvet kapva az effajta „elemzéshez”, kérésemre egy magyarországi barátom elvégezte ugyanezt a „felmérést” – valamivel nagyobb mintán – egy magyarországi megyeszékhely elég színvonalas iskolájában. Ebből az derült ki, hogy az „anya”-országi diákok közül a megkérdezettek között kevesebben, alig több, mint a felük hallott a listán szereplő kilenc íróról, még ritkább az olyan diák (13%), aki olvasott

is tőlük. Ez különben összecseng azoknak a hivatásos olvasásszociológusoknak a véleményével, akikkel a Duna tévé egyik műsorában volt alkalmam beszélgetni az 1990-es évek derekán. Nekik is az volt a véleményük, hogy a külhoni magyarok általában olvasottabbak, mint az anyaországiak. Markáns különbség volt a két térség diákjainak ismeretsége között abban a tekintetben is, hogy a magyarországiak között csak mérsékeltbb különbség volt Kós Károly és Kányádi Sándor, valamint a többiek ismertsége és olvasottsága között, valószínűleg ott nem helyeznek rájuk akkora súlyt a tanrendben, mint az erdélyi iskolában. Mindebből talán megkockáztathatjuk azt a tanulságot, hogy Mirk László könyvére nagy szükség van – volna – mind a két hazában. Az egyikben inkább azért, hogy megalapozza, a másikban, hogy elmélyítse és kiszélesítse e kilenc író és általában az elszakított területek magyar műveltsége iránti érdeklődést és tudást. Mert mindkét helyen nagy szükség van a műveikből sugárzó identitástudat átvételére és pallérozására.

Különösen, ha ilyen „kézikönyvben”, vagy tekintsük inkább „segédkönyvnek”, amit egy kiváló irodalomtanár nyújt át a nyomában járó pedagógusoknak, s közvetítésükkel a magyar ifjúságnak. Lám, Mirk László tanár úr megtalálta módját, hogy a „középiskolás fokon” való tanítás – nem *helyett*, hanem – *után* „egész népét” taníthassa.

Halász Péter

HALÁSZ PÉTER (1939) néprajzkutató, a Duna Televízió volt főszerkesztője. Gyimesközeplokon él. Legutóbbi kötete: *„Ninc ki gondot üszeljen ránk...” Néprajzi tanulmányok, dolgozatok a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről* (2020).

A Bethlen Gábor Alapítvány 2022. évi díjazottjai

„Mi minden erőt, ami a haza javára akar és tud lenni,
nem eltiporni, hanem együvé fogni kívánunk.”

2022. november 5-én, immár megszokott helyszínen, a Pesti Vármegyeháza Dísztermében tartotta éves díjátadó ünnepségét a Bethlen Gábor Alapítvány. Az esemény a magyar forradalom és szabadságharc szovjet eltiprására való megemlékezéssel kezdődött: Gy. Szabó András előadóművész, a BGA kurátora Nagy Gáspár *Ők már kivárják...* című megrázó versét tolmácsolta, majd a résztvevők egyperces néma csenddel adóztak a hősök és áldozatok emlékének.

Az idei Bethlen Gábor-díjat Szijártó István irodalomtörténész, az Eötvös Collegium egykori igazgatója, a Százak Tanácsa korábbi ügyvezető elnöke, a Márton Áron Emlékermet pedig Bárány Béla atya, a Zuglói Páduai Szent Antal Plébánia plébánosa kapta. Teleki Pál Érdeméremmel Gábor Csilla akadémikust, a Szociális Testvérek Társasága tagját, Muzsnay Árpád művelődésszervezőt, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör elnökét, valamint Messik Miklóst, a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület elnökét tüntették ki. A Székelyföld Jövőjéért ösztöndíjat Kovács Petra, a Székely Mikó Kollégium korábbi, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem jelenlegi diákja vehette át. Lezsák Sándor, a BGA kuratóriumának elnöke, a magyar Országgyűlés alelnöke zárszavában arra a kérdésre kereste a választ, hogy mitől különleges az Alapítvány a sok ezer magyar civil szervezet közül. A válasz elmondása szerint abban ragadható meg, hogy a BGA hű maradt a kezdetekben lefektetett alapelvekhez, és a mintegy másfélezer kitüntetettje közül egyet sem kell szégyellnie. „Aki Székelyföld magyar jövőjét támogatja, az a Kárpát-Haza magyar jövőjét erősíti. Székelyföld nélkül nincs múltunk, nincs jelenünk, nincs jövőnk” – szögezte le.

Bethlen Gábor-díjas

Szijártó István

„A történelem fölé csak a tudás emel, s bár az élet Tacitussal sem jövedelmezőbb, de tudjuk, emberibb. A világ lealjasodott szellemével egy emelkedett lelkületet kell szembeállítanunk. Mi tudjuk, hogy a magyarságnak van erre ereje. Tamási Áron szavaival: »ahol állandó a munka és örökös a gond, ott a lélek is kitartóbbá válik.«” Szijártó István többek között e szavakkal írja egyszere

keserű és biztató figyelmeztetését a Százak Tanácsa tagjainak, mivel nyolcvan-
éves korára lemondott ügyvezető elnöki tisztségéről. E tisztséget 1996-tól viselte,
nagy önfegyelmel, kitartással és egyedül rá jellemző munkakedvvel. Volt ő
1984 és 1993 között az Eötvös Collegium igazgatója, tanított előtte és utána,
szervezte a Balaton Akadémiát, mely 2003-tól a keszthelyi kastélyban talált he-
lyet. Most – Petőfi Sándor költeményéből vett idézettel – *Egy ezredév néz ránk
ítélő szemmel...* címet adta a Százak Tanácsa újabb kötetének.

Az idézett könyvet is ő szerkesztette, a Tanács tagjainak publikációiból. Ter-
mészetesen sokfélék az írások is, melyek bekerültek a kötetbe, mint ahogy sok-
nézetű és -szándékú a Százak Tanácsa tagsága is. Amiben egyeznek, az a nem-
zet iránti szolgálat vállalása és képviselése. Ez volt a Százak Tanácsa Fekete
Gyula tervezte eredeti jellege és szellemisége, mely szakmától, hivatástól, né-
zettől függetlenül vállalta a nemzetszolgálatot. Az eredeti cél és hivatás maradt
ugyanaz, miközben a tagság – a biológia törvénye szerint – folyton változott.

Szijártó István, amíg elérte nyolcvanadik születésnapját, temérdek tapasza-
latot szerzett. Elsősorban Kaposváron. Ennek a somogyi városnak általános és
középiskolája (a Táncsics Mihály Gimnázium) alapozta meg társadalmi érzé-
kenységét. Ez az érzékenység fejlődött aztán a későbbi munkahelyek és egyéb
tapasztalatok alapján tudássá és lelkületté. Így történhetett, hogy emberi kap-
csolataiban meglehetősen sikeresen munkálkodott, hiszen az, hogy kiket kér
fel a Százak Tanácsa tagjának, és kik azok, akik hallgatnak a szóra, az ő mun-
kájának eredményességét mutatja. Mint ahogyan ezt igazolja a Százak Tanácsa
kiegyensúlyozott politikai álláspontja is. A kiegyensúlyozottság azonban nem
jelent megalkuvó magatartást. Mindez a magyar társadalom hosszú távú ala-
kulását elemezve a legfontosabb ügyekben az Orbán-kormányt támogató ma-
gatartásban, néhány ügyben (például az oktatáspolitikai területén) csendes, de
jól megfontolt bírálatban jelentkezik.

A könyvcímben megjelenített Petőfi-idézet arra figyelmeztet: vigyázzunk,
mert ha mi rosszul ítélünk, az ezredév is így ítél felőlünk. Nekünk pedig ön-
becsülés és felelősségvállalás dolga, hogy megfelelő választ adunk-e történelmi
kérdésekre. Tudnunk kell, hogy „egy ezredév néz ránk ítélő szemmel” ma is.

Szijártó István ezzel a Petőfitől vett idézettel figyelmeztet és inti bölcs maga-
tartásra a Százak Tanácsa tagjait és immár valamennyiünket.

Bíró Zoltán

Márton Áron Emlékérmes

Bárány Béla atya

- Tejszínhabot kérsz rá? – kérdezte Béla atya.
- Tejszínhab? – csillant fel a szemem. – Az is van?
- Hát, persze! – válaszolt Béla atya mosolyogva.

Sok finom kávét ittam már, amelyekkel figyelmes emberek kínáltak meg, és odafigyelésüket bizonyítja, hogy választani lehetett a tej, a tejszín, a completa vagy akár a tejhab között is, de a tejszínhab más. Csillogó szemekkel vágtam rá kérdésére, hogy „igen”. Lelki szemeim előtt felidéződtek gyermekkorom kakaói, amelyeket teljesen befedett a tejszínhab, és szinte akrobatikus mozdulatokra volt szükség, hogy megakadályozzam, hogy a túlcorduló finomság lefolyjon a bögre oldalán. Ez az egy kérdés felidézte bennem a szüleimmel töltött időt, az otthon melegét.

– És a tetejére fahéjat? – zökkentett ki gondolataimból Béla atya újabb kérdése. Mosolyogva bólogattam, hogy igen.

– Hát, Béla atya, ilyen vendégszeretetet és életörömet látva senki sem mondhatja a keresztényekre, hogy savanyúak vagyunk! – mondtam nevetve.

– Mert nem is vagyunk azok! – helyeselt Béla atya, és ő is nevetett.

Így kezdődött a beszélgetésünk, amelyen életéről faggattam Béla atyát, ifjúkori hittantanáromat az általa felújított plébánián – a kávéillatú konyhában, tejszínhabbal és fahéjjal.

Bárány Béla a Zuglói Páduai Szent Antal Plébániától – ahol Nagymaros után 1989 óta szolgál – 109 km-re fekvő, ma 1600 lelket számláló kis Árpád-kori településen, Varsányban született Winston Churchill brit miniszterelnök lemondásának, a Varsói Szerződés megalakulásának és Magyarország ENSZ-hez való csatlakozásának az évében. Az ő világra jötte azonban mindezeket megelőzte, hiszen január 8-án látta meg a napvilágot egy áldott szombati napon. Fialtal gyermekévei után Esztergomban tanult tovább a Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumban. Ez a néhány év komoly hatást gyakorolt rá, és ekkor kapta meg élethivatását is. Nem égi harsonaszóval kísérve, nem dobpergéssel kihirdetve az égi karzatokról, hanem Jézus maga jött el hozzá álruhában. Krisztus ezt mondja Máté evangéliumának 25. fejezetében: „amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek”. Pedig már be volt oltva az ifjú Béla szíve az irodalom és a történelem szeretetével. A dr. Lukács István szalézi szerzetes atya által megismertetett istenes versek lángra gyújtották a lelkét, és vonzották a teológia mellett a magyar-történelem szakos tanári hivatás felé. De akkor történt valami. Egy szomorú napon nyílt az iskola kapuja, és két megtört, gyászruhás ember lépett be rajta. Édesapa és édesanya. Fiúkról jöttek beszélgetni az atyákkal, tanácsot, útmutatást kérve. Gyermekükről, aki néhány nappal korábban fulladt bele a Kis-Dunába. Mit lehet ilyenkor mondani? Mit mondanak az atyák a szülőknek? – fagyott bele a kérdés Bárány Bélába, és akkor eldöntötte – ahogy ő fogalmazott -: „Pap leszek, és igyekszem olyan emberek támasza lenni, akiknek nincsen semmiféle támaszuk.”

A központi szemináriumi évek után első szolgálati helyére, Nyergesújfalu helyezették. Odaköltözésének napja kitörölhetetlen emléket hagyott a szívében. De nem az új élet kezdetének izgalma okozta ezt, hanem a megrázó hír, amely 1981. május 13-án sokkolta az egész világot: „Meglőtték II. János Pál pápát!” Így Béla atya már hivatásának pirkadatán sejthette, hogy a papság nem egy ki-

hívásoktól mentes szolgálat. De ő így is szolgálni akart. Arra törekedett, hogy saját maga legyen mások számára ajándék. Mindezt úgy, hogy nem magára, hanem Istenre mutasson, rá irányítsa a figyelmet. Papi jelmondata is ezt az elkötelezettségét mutatja és erősíti: „Neki növekednie kell, nekem kisebbednem!” – találjuk János evangéliumának 3. fejezetében.

A történelemhamisítás azonban mindig dühítette. Már gimnazista korában rájött – hisz az atyák nyitogatták a szemeit –, hogy mást tanítanak a könyvek, és más a valóság. Meg akarta óvni a fiatalokat és a rábízottakat a torzításoktól. Főleg mindattól az igaztalanságtól, ami 1956-ot és az azt követő éveket körülvette.

A „rendszer” hidegségét maga is megtapasztalta. Huszonnégy hónapig tartó katonaideje alatt a papokat, lelkészeket érő megaláztatásban kispapként neki is része volt. Velük együtt őt is Lentibe sorozták be, az elsőlépcsős osztagba, amelynek tagjai mindenkor számíthattak arra, hogy ha bármi történik, őket vetik be. Hogy kiszúrjanak vele, 181 cm-es magassága ellenére harckocsizónak osztották be, hogy minden egyes be- és kiszálláskor leordításban és fájdalomban legyen része. De Bárány Béla mindezeket nem tragédiaként, inkább kihívásként élte meg. Ahogy azt a beszélgetést is, amikor békepapnak akarták beszervezni. A Szentlélek vezetéséért imádkozott, miként kerülhetné el ezt a csapdát, és a baljós kérdés után, miszerint dolgozik-e a diktatúra szolgálatában, sajnálkozó arcot vágva ezt válaszolta: „Nem akarok a gépezetnek súlyos károkat okozni, hisz ilyet még sosem csináltam!” A beszerző pedig elhítte. Amikor Béla atyával együtt idéztük fel ezt az eseményt, nagyot neveltünk, és felelevenítettük Jézus tanácsát, aki ezt mondta: „Íme, én elküldelek titeket mint juhokat a farkasok közé: legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok.” Így Krisztus utasítását követve Bárány Béla megmenekült. De nem örökre. Első szolgálati helyén az iskola melletti lángosos figyelte meg és jelentett róla. De a korábbiakból tanulva Béla atya akkor is bevetette a krisztusi bölcsességet. Közösségépítő kirándulásaira egyszerre több mint 120 fiattal vitt magával, amely akkoriban szervezkedésnek minősült. De ebből a lángosos nem vett észre semmit, ugyanis a fiatalokat csoportokra osztva, velük egymástól távoli helyszíneken találkozott, kijátszva a besúgó éberségét, akinek az általa tapasztalt kisebb csoport nem okozott problémát.

De miért volt fontos a kirándulás? És miért fontos a Magyarok keresztútja minden nagypéntek este, ahol a fáklyák imbolygó fényében a templomkertben felidézük Krisztus szenvedésének történetét és hazánk kálváriáját? Vagy miért jelentős a 2008 óta minden hónap 13-án hazánkért átímádkozott fatimai engesztelő imaóra? Mit jelent a nemzeti színű gyertya az oltáron, az ünnepi szentmiséken, és mit jelentenek a híveknek átadott istenes és hazafias versek? Bárány Béla atya erről így gondolkodik: „A történelem egyben az üdvtörténetet is jelenti, ahogy hazánk történelme is. Isten ura a történelemnek. Azonban az eseményeket nem elég felidézni, nem elég csupán emlékezni, hanem mindezt át kell imádkozni.”

Emlékezni, valamint megélni és átímádkozni a pillanatot az ajándékozás Béla atyjával. Ezek a mindennapok a Páduai Szent Antal Plébánián. Korábbi és jelenlegi káplánjai szerint tele segítőkészséggel, a munkában mutatott alapossággal, kellő és megfelelő határozottsággal, de egyben rugalmassággal, a szépre, esztétikusra való törekvéssel, a másik elfogadásával és vendégszeretettel. Én ezt a sort két dologgal mindenképpen kiegészíteném: tele tejszínhabbal és fahéjjal.

A Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma Márton Áron Emlékérmét adományoz Bárány Bélának, a Páduai Szent Antal Plébánia plébánosának keresztény közösségformáló és nevelői munkássága, kiemelkedő nemzetszolgálatá elismeréseként.

Bartos Mónika

Teleki Pál Érdemérmes

Gábor Csilla

Gábor Csilla akadémikus, egyetemi tanár Kolozsvárott született 1963-ban. Városi gyerek volt, de édesanyja családja háromszéki, így gyermekkorában az anyai nagymamájával sokszor hónapokra elutazott a Kézdivásárhelyhez közeli Bélafalvára. Itt igazi falusi életet lehetett élni: fára mászni, mezőre menni, a baromfiudvart felfedezni. Életre szóló élménye maradt ez.

Magyar–angol szakos diplomáját a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológiai fakultásán szerezte 1986-ban. Angoltanári pályáját a román kommunista diktatúra kihelyezési rendelete alapján egy Brassó megyei román faluban kezdte, Szunyogszegen. Az elszigeteltségben példát és kapaszkodót a közeli Fogarason működött Babits Mihály jelentett ekkor számára, a nehéz napokon azzal bátorította magát: ha Babitsnak jó volt, akkor ő is kibírja azt a három kötelező évet.

A rendszerváltást követően a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen teológiát hallgatott. Az egyéni elhivatottságán túl, a teológia számára egyfajta segéd-tudomány is az irodalom és a régiség tanulmányozásához, hiszen az általa kutatott időszak szövegeinek jelentős hányada valamilyen egyházi műfaj, a legendától az imádságig, a prédikációtól a vitairatig. Ezek tisztességes megértéséhez pedig elengedhetetlennek látszottak a teológiai ismeretek.

Doktori értekezését a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti iskolájában védte meg, doktori disszertációjának témája 17. századi, a prédikációk, konkrétabban a bibliafordító Káldi György szentbeszédei voltak. Az értekezést Debrecenben, Bitskey István igényes, ugyanakkor baráti, emberileg is példamutató irányításával készítette el. Mindeközben már a kolozsvári egyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének oktatója, 2005-től egyetemi tanára, 2004–2007 között a kar dékánhelyettese lett. Kilenc évig a Bolyai Társaság elnöke volt, 2020-tól pedig a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke.

Kutatási területe a kora újkori magyar irodalom története, önálló és szerkesztett köteteinek száma meghaladja a húszat, tanulmányainak száma a nyolcvannal. Számos nemzetközi tanácskozás, találkozó szervezője és résztvevője.

Oktatóként évtizedek óta tanítja a magyar szakos hallgatókat Kolozsvárt, a régi magyar irodalom doktori képzés vezetője. Büszke lehet azokra a régi tanítványaira – sokan ma már a szakmában jól csengő nevű kollégák –, akik a különböző képzési szinteken felkérték témavezetőjüknek, s akikkel közös kutatásokat végeztek. Ezen együttműködésnek látható gyümölcsei a közös kötetek, az együtt szervezett konferenciák vagy másfajta rendezvények.

2019-ben – tudományos munkásságának és eredményeinek méltó elismeréseként – a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választották, így módon – legjobb tudomásom szerint – ő az első szerzetesnő a magyar akadémikusok között.

Gábor Csilla ugyanis a bencés lelkiségen, Szent Benedek tanításán alapuló Szociális Testvérek Társaságának tagja, amely Társulatnak az alapító Slachta Margit egy évszázaddal ezelőtt feladatul szabta, hogy „hivatásos és képzett munkaerőket állítson be a modern élet által teremtett minden téren”. Magyarországon élt, eleinte tudományos ösztöndíjasként, majd tanárként, amikor intenzíven keresve az útját, a belső hívás már határozottan a szerzetességre irányította – ahogyan fogalmazott – nemcsak a figyelmét, de a vágyait is. Keresés közben felismerte, hogy a hivatása nem a „klasszikus” apácáé: ő a világban élve szeretné – ahogyan mondta – „az Istennek szenteltségemet megélni, a szakmámat gyakorolni”.

Az ő élete példa arra, hogy hit és tudomány kéz a kézben járhat együtt, hogy az Istennek való legmagasabb szintű elköteleződés és a legmagasabb szintű tudományosság nem zárják ki egymást, sőt felerősíthetik hatásukat. Abban az évben lépett be a Szociális Testvérek Társaságába, amikor elkezdett tanítani a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, abban az évben tett első fogadalmat, amely évben megvédte doktori értekezését, egyazon évben tett örök fogadalmat, és jelent meg az első könyve, doktori dolgozata monográfiává érlelt változata. Mindez lehetne véletlen is, de tudjuk és hisszük, hogy inkább egy elhivatott élet szimbóluma.

A mának, a megzavarodott világunknak az ő elhivatott, elkötelezett és ugyanakkor magasan minősített tudományos munkásságának példájára, a kutatás, az oktatás és a nevelés életművében megtestesülő összhangjára van szüksége. Aki ezáltal méltó örököse az erdélyi, kolozsvári magyar kulturális örökség megőrzőinek és elevenen tartóinak. Ezért állítjuk Gábor Csillát méltán mindannyiunk elé példaként, a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál Érdemermeseként.

Isten áldása legyen munkáján!

Petrik Béla

Muzsnay Árpád

A 143 éve született gróf Teleki Pált „hiába takarják hazug feledésbe” – ahogy Vas István írta 1956-ban –, most is csak a magyar múltat „végképp eltörölni” szándékozó szovjet-kommunista parancsuralom alól fölszabadult „nemzeti megújulás” hívei éltetik emlékét. Az utódállamokban is – ahol a rendszerváltoztatás ébresztette a határokat túlélő magyar emlékezők hadait, képviselőit – nagy zökkenőkkel, váratlan szakadékokkal, viharokkal, sovén gyűlölettel küszködünk folyvást a háborúktól fenyegetett Kárpát-medencében napjainkban, itt és odaát is. Mementó kell!

2006-ban a korabeli hatalom „rendvédelmi szervei” által megtámadott tüntető ünneplők vére, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójának megcsúfolása, kormányzati lekezelése arra késztetett bennünket, hogy nemzeti ünnepünk és nemzetvédő kormányfőnk tiszteletére Teleki Pál Érdemérem kitüntetését létesítsünk. A Bethlen Gábor Alapítvány 2006 óta e díjjal a magyar örökség elszánt védelmezőit, az értékteremtő és éltető közösségi munkát jutalmazza; a névadó emberi példáját, szolgálatát követő személyeket, egyesületeket, intézményeket tünteti ki. Ez az érdemérem – Alapítványunk „becsületrendje” – helyettesíti a szülővárosából 2004-ben törvénysértő módon kitiltott Teleki Pál budavári bronzszobrát, Rieger Tibor alkotását. Ez – Vörösmarty szavaival – *Az élő szobor* évről évre új erővel gyarapodik; épül tovább, emlékezteti a magyarságot nemzetnevelő tudós-tanárára; helytállására, tetteire, túlélő cserkészeire, tanítására!

A Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma az elmúlt másfél évtizedben 110 személynek és 16 közösség képviselőjének adományozott gróf Teleki Pálról elnevezett kitüntetését. A Rieger Tibor bronzplakettjével és a Telekiek címerével ékes oklevéllel kitüntetett Teleki Pál Érdemermesek tábora ma újabb három kiválósággal gyarapodik. Megtisztelő, hogy régi küzdőtársunkat, Muzsnay Árpádot, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) életműdíjas művelődésszervezőjét én méltathatom.

Muzsnay Árpád 1941. június 21-én Szatmárnémetiben, református családban született. A középiskolát szülővárosa Kölcsey Ferenc Líceumában végezte, majd tanulmányait Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen folytatta, ahol 1963-ban szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. Pályáját általános iskolai tanárként kezdte Kiskolcson, majd Batizon folytatta – tanított és közben írt is. 1974-től újságíró, a *Falvak Dolgozó Népe* belső munkatársa, majd a lap 1992. augusztusi megszűntéig rovatvezetője. A Szatmár megyei Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) alapító tagja, megyei titkára, majd 1992-től elnöke, 1993-tól az RMDSZ ügyvezető elnöksége művelődési előadója, aki 2003-ban a szervezet alkalmazottjaként vonult nyugdíjba. Riportjai, színházi és képzőművészeti jegyzetei, írásai antológiákban és az *Iffjúmunkás*, a *Tanügyi Újság*, a *Korunk* és az *Utunk* hasábjain jelentek meg.

A 130 éves EMKÉ-t 1947-ben fölszámolták, de 1991. április 20-án Brassóban, az RMDSZ és az erdélyi magyar civil társadalom vezetőinek összefogásával

újjaszületett. Tanúi és támogatói voltunk e döntésnek, a megújulás máig élő folyamatának. Ennek Muzsnay Árpád aktív résztvevője, fáradhatatlan, lelkes szervezője volt, és ma is az. Első találkozásunk 1990-ben, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium munkatársainak erdélyi kirándulásán történt, ahol Kölcsey szülőfaluját, Szödemetert is meglátogattuk. Ő kalauzolt. Feledhetetlen, megrázó emléke marad ez minden résztvevőnek! A magyar *Himnusz* költőjének szülőházát a román ortodoxok kisajátították, a magyar emléktáblát leverték, a látogatókat nem engedték be. A faluban magyar szót nem hallottunk. Végül a lepusztult is szép református templom magyar szolgája fogadott minket az Isten házában...

Azóta sem jártam arra, de örömmel olvastam a „megtörtént csodát” az *Irodalmi Magazin* Kölcsey-számában (2015/3), amely méltó válogatás elődeink, kortársaink értékelő – Kölcsey szellemiségét éltető – vallomásaiból, emlékező írásaiból. Ebben találjuk Ács Margit *Kölcsey megidézése Szödemeteren, szülőházánál* című esszéjét, valamint Kölcsey 2015-ben adományozott, román nyelvű *post mortem* díszpolgári címe oklevelének és a felújított református templomnak a fotóit is. Olvashatjuk benne a Fehérgyarmaton alapított, de országos hatókörű Kölcsey Társaság értékőrző és építő munkásságáról szóló kitűnő írásokat. Ezeket követi Muzsnay Árpád főlemelő áttekintése azokról a szervezetekről és eseményekről, melyeknek három évtizede ő az egyik éltetője, fő szervezője (*A Szatmárnémeti Kölcsey Kör hagyományörző tevékenysége*). Éves összejöveteleik közül a Szödemeteren rendezett augusztus eleji Kölcsey-megemlékezéseket említi, a Kárpát-medencére kiterjedő Ady-ünnepségek élén a novemberi érmindszenti zárandoklatot, valamint a majtényi síkon április végén tartott kuruc ünnepségeket. Ez utóbbiak létrejötte összefügg az 1990. márciusi véres marosvásárhelyi eseményekkel: a békésebb együttélésre ösztönöznek, hiszen „II. Rákóczi Ferenc történelmünk utolsó olyan egyénisége, aki olyan szabadságharcot vezetett e térségben, amelyet sem felekezeti, sem nemzetiségi, sőt a kezdetekkor még társadalmi feszültségek, viszályok sem árnyékolnak be.” Számvetésében felsorolja a román kommunista hatalom által letarolt partiumi vidék magyar emlékhelyeinek újraállítását. Szatmárnémetiben 1989-et követően felavatták például Kölcsey Ferenc, Dsida Jenő, Petőfi Sándor, Szilágyi Domokos, II. Rákóczi Ferenc, Bethlen Gábor és Hám János püspök szobrát, Nagykárolyban Károli Gáspár, Kaffka Margit, Petőfi Sándor és Károlyi Sándor kapott szobrot, Börvelyben Móricz Zsigmond, Szárazberken és Sándorhomonkon Bocskai István fejedelem, Szatmárhegyen Páskándi Géza, Szamoskrassón Bem József emlékjelét állították fel. Díjazottunk az élő Rákóczi történelmi, a Jakabffy Napok kisebbségpolitikai, a Szilágyi Domokos Napok irodalomtörténeti és a *Mi nekem az igazság?* című, Páskándi Gézával és korával foglalkozó tanácskozások szervezője is. Aki szervezett hasonló, sokszereplős közösségi rendezvényeket, tiszteleg a szándékért is, amellyel „a romániai Szatmár megyében és környékén két világháború közötti, majd pedig a pártállami évek nemzeti tudatot kilúgozni akaró, emlékeinket eltüntető, meghamisító törekvésein

igyekeztünk úrrá lenni. Nem pótolunk mindent, de tettünk és folyamatosan teszünk valamit – Kölcsey szellemében. Hatni, alkotni, gyarapítani akarunk, hogy hazánknak tekinthető Kárpát-medence azon része, ahol élünk, valóban fényre derüljön.”

A küzdelmes évtizedekben végzett eredményes közérdekű tevékenysége elismeréseként több kitüntetésben is részesült Muzsnay Árpád, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör elnöke. Közülük kiemelem a 2004-ben adományozott Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét, a 2016-ban neki ítelt Bocskai-díjat, majd a 2017-es Eötvös József Sajtódíjat és a 2020-as Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Közgyűlés Kölcsey Ferenc-díját. 2021-ben a Magyar Kultúra Napja alkalmából a CSEMADOK Fábry Zoltán-díjjal tüntette ki. Tavaly, nyolcvanadik születésnapján, munkásságáért, sikeres közművelődési tevékenységéért, a Dsida-, Páskándi- és Jakabffy-kutatásokat ösztönző munkájáért, s Kölcsey Ferenc emlékezetének ápolásáért az EMKE életműdíját kapta meg. Most pedig a Bethlen Gábor Alapítvány a magyar örökség védelmében folytatott értékkeremtő és életető közösségi munkájáért a Teleki Pál Érdemérmét adományozza a nyolcvanegy éves Muzsnay Árpádnak.

Isten áldja és éltesse kitüntetettünket és családját!

Bakos István

Messik Miklós

„Nem lehet tisztességes emlékezés nélkül nemzetet építeni.”
(Széchenyi István)

A dr. Messik Miklós elnök úr vezette Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesületről előadásainkon, kiadványainkon, könyveinken és kiállításainkon keresztül lehet tájékozódni. Ha utánanézzünk, az alapító és közössége folyamatosan bővülő és nagyívű munkásságáról győződhetünk meg. Magam rendszertelenül bár, de résztvevője vagyok összejöveteleinknek, voltam egyszer-kétszer előadójuk is, továbbá bírják erkölcsi és szerény anyagi támogatásomat is értékes tevékenységükhöz, nemzeti emlékezetünk világszerte fellelhető részeinek gyűjtéséhez, kutatásához, feldolgozásához és az ismeretterjesztő munkájukhoz. A közhasznú egyesületi munkát, a magyar emlékhelykutatói tevékenységet a magyar tudás, fantázia, alkotó életek és tehetség emlékeinek a bemutatása, a sajátos és egyedi magyar hagyományok megőrzése, tisztelete és ápolása vezérli. Az alapító régóta hangsúlyozza: a közösség tevékenysége a magyar múlt külhonban is fellelhető személyi és tárgyi emlékeinek vagy éppen eseményeinek kutatásával és ápolásával soha nem szeretne csak a felkutatott címek és emlékek tárgyyszerű „regisztrálásában” kimerülni. Ennél fontosabb számukra a jeles magyar személyekhez vagy sorsdöntő eseményekhez kötődő, tanulságul szolgáló példák továbbadása, a jövőt is építő gondolatok közvetítése. Napjainkban ez különösen fontos! Ezért is helyezte mottóként a jelen év programjai fölé Illyés Gyula sorait

az Egyesület: „A szél kihívásaira a fa a gyökereivel válaszol.” Az elmúlt évben az alapító ezért is tartotta fontosnak, hogy *Európa őslakos népeiről és azok magyar vonatkozásairól* címmel előadássorozatot indítsanak.

Messik Miklós 1952. december 4-én született Budapesten. Gyengéd édesanyja és mindig tisztelt édesapja védelmezésében együtt nevelkedett két testvérével. Eszmélése, emlékképei 1956-ra nyúlnak vissza. Szellemi fejlődését a kommunizmus évtizedeiben meghurcolt jogász édesapja és a nehézségek idején is rendületlen édesanyja istápolta. Tőlük a cselekvő hazafiságot örökölte; a hivatás fontosságát, a szülőföld megbecsülését rajtuk kívül még a nagyapáktól kapta útravalóul.

Középiszkolai tanulmányait a Szentendrei Ferences Gimnáziumban folytatta, ahol a ferences rendi atyák pallérozták, segítették széles körű érdeklődésének kielégítését, különös tekintettel a történelemtudományok és a művelődéstörténet területén. A „hátrányos” egyházi gimnázium elvégzése után vendéghallgatóként az ELTE Történelemtudományi és Régészeti Tanszékeinek előadásait látogatta. S ahogyan lehetősége nyílt, beiratkozott az ELTE Jogtudományi Karára, ahol jogtörténetből írta szakdolgozatát, majd doktori fokozatot szerzett. 1994-ben a BME Építészettörténeti Tanszéke Műemlékvédelem Szakán szerezte meg másoddiplomáját. S eközben már publikált mint újságíró, majd országjáró-vezetői tanfolyamokat végzett el. A TIT keretében csoportokat vezetett; előadásokat tartott itthon s határainkon túl a magyarság alig ismert múltjából, annak jelölt és jelöletlen emlékeiről.

Tevékenysége a nyolcvanas években a magyar emlékek európai és tengerentúli kutatásaival bővült. 1986-ban, néhány hetes rokonlátogatást követően az Amerikai Egyesült Államokból hazatérve, *A Keleti-partvidék és magyar emlékei* címmel a TIT keretében tartott előadást. S ekkortól egy különös, önként vállalt szakmai életút vette kezdetét. Az ezt követő évtizedekben már módszeresen kezdte felkutatni, fényképezni a határon túli és európai magyar emlékek sokaságát. 1996-ban megalakította a Magyar Emlékhelyek Műhelyt. 1997-ben a *Párizs és környéke magyar emlékei* című kötet jelent meg, melynek társszerzője volt, majd ezt 1998-ban a *Magyar múlt emlékei francia földön* című első fotódokumentációs kiállítása követte Ópusztaszeren. Alig egy esztendővel később újabb kiállítás nyílt Londonban az akkori Mindszenty Házban *Reformkori utazóink és '48-as emigrációnk Angliában*, majd a Párizsi Magyar Intézetben *Reformkori utazóink és '48-as emigrációnk emlékei Franciaországban* címmel. Ez az esemény további lendületet és erőt adott a folytatáshoz: ekkor, 1999-ben találkozott ugyanis Sütő András erdélyi íróval, aki a vendégkönyvi bejegyzésében a magyar emlékek számbavételének világméretűvé bővítésére biztatta. 2001. január 15-én 18 alapító taggal létrejött a Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület, a MEVE, melynek elnöke Messik Miklós lett. Az Alapító okirat szövegezése így indul: „a magyar emlékkutatás az egyetemes emberi kultúra számunkra kiemelkedően fontos, természetszerűen különleges része, mint a szülőföld emlékeinek feltárása”.

1999-től Messik Miklós a közösségépítés feladatát is célul tűzte ki azok körében, akik részt vesznek a magyar emlékek felkutatásában, dokumentálásában s a tárlatok, publikációk, könyvek megtervezésben, megírásában s kivitelezésében. 2001 óta a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület kutatóköre céltudatosan szorgalmazza s jelöli ki a feladatokat a magyar emlékhelyek világméretű felkutatásáért, gyűjtéséért. Az évek során a „csapat” igazi alkotóközösséggé fejlődött, amelynek tagjai, bár különböző szakmákat képviselnek, azonos célért dolgoznak együtt. A diákokat előadásaiknál közreműködőként, a kiállítás-építéseiknél, az adminisztratív munkáknál pedig önkéntesként igyekeznek bevonni.

A MEVE működésének pilléreit az előadások, előadássorozatok, könyvek, publikációk és kiállítások adják. Közel ötszáz helyszíni előadást tartottak bel- és külföldön – példa erre a 2008-as, *Mit adott a magyar reneszánsz a világnak* című előadássorozat, majd tanulmánykötet. Kilenc kötet és több mint száz publikáció jelzi munkájukat. Már négyszáznál is több helyszínen mutatták be a kisebb-nagyobb méretű fotódokumentációs kiállításait (*Rákóczi és kuruc emlékek nyomában Európában, Kossuth-emigráció Európában, Jókai Mór, Vörösmarty Mihály, Erzsébet királyné, Kőrösi Csoma Sándor, Bartók Béla, 1956 emlékezete a világhban*). A magyar történelmi múlt feltárásának már valóban globális méretű kutatásának tekinthető a *Magyar múlt nyomában Britanniában* című londoni és edinburgh-i kiállítás (2004), a *Magyarország virága – Árpád-házi Szent Erzsébet emlékezete Európában* című Aachenben, Párizsban, Lyonban, Londonban és több honi városban megrendezett nagyméretű kiállítás (2007), a *Liszt Ferenc emlékeknél Európában* című tárlat (2010) vagy a *Széchenyi emlékek nyomában Európában* című kiállítás Nagycenken, Nagyváradon, a londoni Szent István Házban és a budapesti Fasori Gimnáziumban. Tizennégy kisfilmet készítettek, az elsőt 2006-ban, *A Dunától a Temzéig, magyar emlékek Londonban és környékén* címmel. További kisfilmeket készítettek, Erkel Ferenc, Benedek Elek és mások életútja nyomában. Nyolc emléktáblát állítottak Aranyosgyérestől Isztambulig, Felsőörstől Londonig.

Munkásságukat a TIT elismerő oklevelével, a Hűség a hazáért érdemkeresztel, a Magyar Szellemi Védegylet diplomájával, Ex Libris díjjal, valamint a Széchenyi Társaság díjával ismerték el.

A Bethlen Gábor Alapítvány a magyar örökség védelmezőit, az értékteremtő munkát, Teleki szolidáris szellemiségét és emberi példáját követőket tünteti ki a Teleki Pál Érdeméremmel.

A magyar emlékek felkutatása a világban nagy érték, múltunk számbavételéről szóló, de jövőt építő munka. Tudatosság, tudás kell a közösségben, a MEVE szakértőivel elvégzett munkához. Az eredmény közkinccsé tétele maradandó alkotás, amely talaján nő nemzetünk önbecsülése. Ennek a munkának a letéteményese, irányítója, hajtóereje dr. Messik Miklós, aki méltó a Teleki Pál Érdeméremre.

Béres József

Székelyföld Jövőjéért ösztöndíj

Kovács Petra

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy méltathatom kedves tanítványom, Kovács Petra kivételes eredményeit. Egy tanár számára kegyelem, amikor hozzá hasonló diákot taníthat. Valóságos kihívás óráról órára irányítani, nyitogatni elméjét, szívét. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium magyartanáráként Kovács Petrát magyar nyelv és irodalomra tanítottam a líceumi évek alatt.

Már kilencedik osztályban felfigyeltem az irodalom iránti szeretetére. Különleges elköteleződés vezette arra, hogy olvassa és előadja a műveket, mélyen belemerüljön varázslatos világukba, később megismerje az alkotók életét és az általuk teremtett világok beavatottjává váljon. Nála a tehetség szorgalommal és alázattal társult. Számomra élmény és öröm volt irányítani ezen az úton. Vállaltam, és továbbra is vállalom a mentori tisztséget pályája kiteljesedése érdekében – most már pályatársként, egyazon szenvedélyen osztozva. Kovács Petra ma már másodéves hallgató a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, ahol a líceumi sikereihez hasonló előmenetelt tudhat magáénak.

Az alábbiakban össze kívánom foglalni líceumi versenyeredményeit, kitérek jellembeli, emberi és erkölcsi értékeire is, amelyekkel kiérdemelte 2022-ben a Bethlen Gábor Alapítvány Székelyföld Jövőjéért ösztöndíját. Kilencedik osztályban a Mikes Kelemen Magyar Nyelv- és Irodalom Tantárgyverseny megyei szakaszán első, országos szakaszán második díjat kapott. Ugyanebben az évben az Apáczai Csere János Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúra Nemzetközi Tantárgyversenyen első helyezett lett. 2017-ben a Magyar Nyelvért Barabás Samu-emlékdíjat kapott Ferencváros önkormányzatának felajánlására. Tizedik osztályban, ugyancsak a Mikes Kelemen Tantárgyverseny megyei szakaszán harmadik, országos szakaszán első, az Apáczai Nemzetközi Tantárgyversenyen pedig negyedik helyezett lett. Ezen eredményekért 2018-ban RMDSZ, illetve az Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ) országos elnökség különdíjában részesült. Tizenegyedik osztályban szintén eljutott a Mikes Tantárgyversenyen az országos szakaszig, de sajnos a koronavírus-járvány miatt ez a forduló már nem valósult meg. Ezeken a versenyeken versmondóként is díjazott volt. Az Apáczai Csere János Tantárgyverseny keretein belül megrendezett szavalóversenyen harmadik, drámakategóriában pedig első helyezést ért el. A 2018–19-es tanévben a kilencedik osztályban elért kimagasló eredményeiért megkapta az RMPSZ Kós Károly-díját. Szintén ebben a tanévben tagja volt a Bölcs Diákok országos szintű vetélkedő megyei elsődíjas csapatának. Ezzel az eredménnyel országos szinten az első tíz csapat közé kerültek. Szép beszédhangja, szavalói tehetsége révén az iskola, a város ünnepi alkalmaira készített irodalmi összeállítások állandó résztvevője volt. Szorgalmas, komoly munkája, kitartása más területeken is megmutatkozott. Kedvvel próbálta ki önmagát újabb és újabb kihívásokra vállalkozva. Másik szenvedélye a sport volt, ebben is jeleskedett.

A kolozsvári A mi olimpiánk Erdélyi Magyar Középiskolás Sportolimpián harmadik helyezést ért el, az országos iskolai sportolimpia megyei szakaszán egyéniben harmadik és negyedik, csapatban első helyezést ért el. Tizedik osztályban részt vett a XXIII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián is. Ugyanebben az évben az Országos Kézilabdaszövetség által szervezett ifjúsági strandkézilabda-bajnokságon harmadik helyezést ért el. Tizenegyedik osztályban A mi olimpiánk versenyen harmadik, a megyei iskolák közötti kézilabdabajnokságon második helyezést ért el. Ugyanekkor a megyei angol tantárgyversenyen is jeleskedett: B kategóriában harmadik helyezett lett. Tizenkettedik osztályban az Implom József-helyesírási versenyen eljutott a Kárpát-medencei döntőig. Tanulmányi eredményei is kitűnőek voltak, a líceumi évfolyamon minden évben az osztály első tanulója volt. Iskolás éve alatt végig a *Kavarkád* iskolaújság egyik szerzője és szerkesztője volt, példaképe a Székely Mikó Kollégium minden diákjának. Kiváló olimpiai teljesítményeiért már középiskolásként felvételt nyert a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára.

2021 szeptemberében kezdte meg egyetemi tanulmányait magyar nyelv és irodalom, világ- és összehasonlító irodalom szakpárosításon. A 2021–22-es tanév során az évfolyam élvonalába került: első félévben 10-es, második félévben 9,66-os átlaggal. Emellett részt vállalt az egyetemi élet megszervezésében és felélesztésében is. A tanév folyamán ugyanis csatlakozott a Bölcsész szakosztályhoz, ahol alelnöki tisztséget tölt be. A tanév végén megpályázott egy öt hónapra szóló ösztöndíjat, amelyet sikerrel elnyert. Így a 2022–23-as tanév első félévében a Makovecz Ösztöndíjprogram résztvevője lett, melynek keretei között jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán hallgat előadásokat és vesz részt szemináriumokon. Leginkább magyar alapképzéses órák és művelődés-, illetve irodalomtudománnyal kapcsolatos kurzusok ragadták meg a figyelmét. Továbbá az idei tanévben felvételt nyert a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatán működő irodalomtudományi tanszék szakollégiumába, a Láthatatlan Kollégiumba. Itt Spanyol-Amerika irodalmaival kapcsolatos műhelygyakorlatokon vesz majd részt.

Az elkövetkezőkben is hasonló sikereket kívánok számára. Tudom, hogy még sokféle kihívásban lesz része, de azokat is legjobb tudása szerint igyekszik majd legyőzni, önmaga kiteljesítésére felhasználni. Meggyőződésem továbbá, hogy a megszerzett tudással, kivételes tehetségével szülőföldje hasznát fogja szolgálni. Ehhez kívánok számára erőt, egészséget és szerető, fenntartó emberi közösséget.

Tókos Ibolya

Összeállította: *Nagy Mihály Zoltán*

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN (1988), a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) munkatársa.